

Національна академія наук України
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
Державний вищий навчальний заклад
«Донецький національний технічний університет»
Міністерства освіти і науки України

*Економіці — правове забезпечення,
законам — економічне обґрунтування*

ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО

Науковий журнал

Видається з серпня 2001 року

Періодичність випуску — 3 номери на рік

Журнал внесено до переліку фахових видань

з юридичних і економічних наук

(Бюлетень Вищої атестаційної комісії України, 2009, №8; 2009, №11)

1(38)2014

Засновники: Національна академія наук України
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
Державний вищий навчальний заклад
«Донецький національний технічний університет»
Міністерства освіти і науки України

Донецьк
ІЕПД НАН України
2014

Редакційна колегія:

В.К. Мамутов, акад. НАН України (головний редактор); В.А. Устименко, д-р юрид. наук (заст. головного редактора); В.В. Дементьєв, д-р екон. наук (заст. головного редактора); В.М. Василенко, д-р екон. наук (заст. головного редактора); А.Г. Бобкова, д-р юрид. наук, акад. НАПрН України; С.М. Грудницька, д-р юрид. наук; Р.А. Джабраїлов, д-р юрид. наук; Г. Д. Джумагельдієва, д-р юрид. наук; І.Є. Замойський, д-р юрид. наук; О.Р. Зельдіна, д-р юрид. наук; Б.Г. Розовський, д-р юрид. наук; С.В. Богачов, д-р екон. наук; В.П. Вишневський, д-р екон. наук, акад. НАН України; В.А. Гавриленко, д-р екон. наук; І.В. Заблудська, д-р екон. наук; М.В. Мельникова, д-р екон. наук; В.М. Хобта, д-р екон. наук; О.О. Ашурков, канд. юрид. наук; О.І. Благодарний, канд. екон. наук; В.О. Кавиршина, канд. екон. наук; Н.О. Орлова, канд. екон. наук; В.П. Журавський (відповідальний секретар).

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації —
серія KB № 4531 від 05.09.2000 р.

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту економіко-правових
досліджень НАН України, протокол № 36 від 26.05.2014 р.

Журнал «Економіка та право» **включено** до міжнародної науково-метричної бази
Наукової електронної бібліотеки **elibrary.ru** (Російський індекс наукового цитування —
РІНЦ) — ліцензійний договір від 15.05.2013 р. №290-05/2013.

Це дозволяє також здійснювати запити й урахувати цитування в базах даних
компаній Thomsom Reuters — Web of Science та Elsevier» — Scopus

Електронну версію журналу англійською мовою розміщено на сайті
<http://www.economiclaw.dn.ua>

*Точка зору редакції не завжди збігається з точкою зору авторів.
Відповідальність за точність викладених фактів, прізвищ, цитат несуть автори.
При передрукуванні посилання на журна «Економіка та право» є обов'язковим*

- © Національна академія наук України, 2014
- © Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, 2014
- © Державний вищий навчальний заклад
«Донецький національний технічний уні-
верситет» Міністерства освіти і науки Ук-
раїни, 2014

Национальная академия наук Украины
Институт экономико-правовых исследований НАН Украины
Государственное высшее учебное заведение
«Донецкий национальный технический университет»
Министерства образования и науки Украины

*Экономике — правовое обеспечение,
законам — экономическое обоснование*

ЭКОНОМИКА И ПРАВО

Научный журнал

Издается с августа 2001 года
Периодичность выпуска - 3 номера в год
Журнал включен в перечень профессиональных изданий
по юридическим и экономическим наукам
(Бюллетень Высшей аттестационной комиссии Украины, 2009, № 8; 2009, №11)

1(38)2014

Основатели: Национальная академия наук Украины
Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины
Государственное высшее учебное заведение
«Донецкий национальный технический университет»
Министерства образования и науки Украины

Донецк
ИЭПИ НАН Украины
2014

Редакционная коллегия:

В.К. Мамутов, акад. НАН Украины (главный редактор); В.А. Устименко, д-р юрид. наук, чл-кор. НАПрН Украины (зам. главного редактора); В.В. Дементьев, д-р экон. наук (зам. главного редактора); В.Н. Василенко, д-р экон. наук (зам. главного редактора); А.Г. Бобкова, д-р юрид. наук, акад. НАПрН Украины; С.Н. Грудницкая, д-р юрид. наук; Р.А. Джабраилов, д-р юрид. наук; Г.Д. Джумагельдиева, д-р юрид. наук; И.Е. Замойский, д-р юрид. наук; Е.Р. Зельдина, д-р юрид. наук; Б.Г. Розовский, д-р юрид. наук; С.В. Богачёв, д-р экон. наук; В.П. Вишневский, д-р экон. наук, акад. НАН Украины; В.А. Гавриленко, д-р экон. наук; И.В. Заблодская, д-р экон. наук; М.В. Мельникова, д-р экон. наук; В.М. Хобта, д-р экон. наук; О.А. Ашурков, канд. юрид. наук; А.И. Благодарный, канд. экон. наук; В.А. Кавыршина, канд. экон. наук; Н.А. Орлова, канд. экон. наук; В.П. Журавский (ответственный секретарь).

Свидетельство о государственной регистрации печатного органа массовой информации —
серия КВ № 4531 от 05.09.2000 г.

Материалы печатаются на украинском и русском языках

Рекомендован к печати ученым советом Института экономико-правовых исследований
НАН Украины, протокол № 36 от 26.05.2014 г.

Журнал «Экономика и право» включен в международную научно-метрическую базу
Научной электронной библиотеки **elibrary.ru** (Российский индекс научного
цитирования – **РИНЦ**) – лицензионный договор от 15.05.2013 г. № 290-05/2013.
Данное позволяет также делать запросы и учитывать цитирования в базах данных
компаний Thomsom Reuters – Web of Science та Elsevier» – Scopus

Электронная версия журнала на английском языке размещена на сайте
<http://www.economiclaw.dn.ua>

*Точка зрения редакции не всегда совпадает с точкой зрения авторов,
Ответственность за точность приведенных фактов, фамилий, цитат несут авторы.
При перепечатке ссылка на журнал «Экономика и право» обязательна*

- © Национальная академия наук Украины, 2014
- © Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, 2014
- © Государственное высшее учебное заведение
«Донецкий национальный технический
университет» Министерства образования и
науки Украины, 2014

ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

УДК 65.015.12+621

В.Н.Василенко,

*д-р экон. наук,
заместитель директора,
Институт экономико-правовых исследований
НАН Украины, г. Донецк,*

В.С.Зайцев,

*канд. экон. наук, заместитель директора,
ПАО «Краматорский завод тяжелого станкостроения»,
г. Краматорск*

ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА РАБОЧИХ-СТАНОЧНИКОВ НА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОМ ПРЕДПРИЯТИИ

Обращено внимание на необходимость поиска новых способов обеспечения эффективной организации труда рабочих-станочников на машиностроительных предприятиях. Выделены основные факторы влияния на уровень организации труда рабочих-станочников. Обобщен современный опыт установления комплексной оценки организации труда и предложена модель эффективной организации рабочих мест станочников машиностроительного предприятия.

Ключевые слова: организация труда, эффективность, рабочее место, станочник, машиностроительное предприятие

В современных условиях ведения бизнеса и развития рыночных отношений отечественному промышленному комплексу для увеличения возможностей выхода на новые рынки и закрепления на существующих рынках сбыта продукции нужна целевая ориентация деятельности на повышение конкурентоспособности, особенно базовых отраслей промышленности, к которым принадлежат предприятия машиностроения. Отрасль машиностроения является одной из основных, результаты деятельности которой предопределяют уровень развития национальной экономики, поскольку она составляет в настоящее время более 11% общего объема промышленного производства и является экспортно-ориентированной.

Достичь необходимой конкурентоспособности продукции, которая выпускается машиностроительными предприятиями, невозможно без эффективного функционирования экономических процессов, которые происходят в сфере труда на

рабочих местах основного производства. Эффективная организация труда является важнейшей частью внутрифирменного менеджмента, она по своему содержанию – сложное явление, а повышение эффективности организации труда на рабочих местах – многофакторная задача. Развитие отечественной экономики вызывало изменения в организации труда, которые основаны на новых современных представлениях о функционировании и эффективности труда, в частности, организации труда на рабочих местах станочников основного производства машиностроительных предприятий.

В решении вопросов по повышению эффективности организации труда важной является её комплексная оценка, основывающаяся на принципах определения результатов труда на различных рабочих местах и их вклада в деятельность всего предприятия. Существует несколько подходов к определению комплексной оценки эффек-

© В.Н. Василенко, В.С. Зайцев, 2014

тивности организации труда на предприятии, представленных в работах современных отечественных и зарубежных ученых. Одни предлагают устанавливать оценку эффективности организации труда на основе показателей результатов экономической деятельности в целом по предприятию и по отдельным подразделениям (рост объемов производства, производительности труда и рабочей силы) [1]; другие предлагают для этого применять оценки использования рабочего времени и трудовых затрат [2]; третьи – чтобы основу такой оценки составлял уровень нормирования труда [3], четвертые полагают, что определение комплексной оценки эффективности организации труда должно учитывать оценки состояния организации труда на предприятии с применением общих и частных коэффициентов [4, 5], а пятые – учитывать качество труда и соответствие компетенции работника корпоративным требованиям к рабочему месту [6, 7].

В условиях жесткой конкуренции на рынке уникальной машиностроительной продукции значительно возрастают требования к уровню организации труда рабочих-станочников, занятых механической обработкой металлов, а также к их компетентности. Именно необходимая с точки зрения не только экономического содержания, но и других потребностей предприятия, организация их труда позволяет обеспечить предпосылки для повышения трудового потенциала, обеспечивающего конкурентоспособность продукции и предприятия. Решение этой сложной социально-экономической задачи требует дальнейшего исследования, разработки новых методических подходов и практических рекомендаций по повышению эффективности организации труда рабочих-станочников, в частности, предприятий машиностроения.

Целью статьи является обобщение практики использования передовых способов организации труда рабочих-станочников на машиностроительном предприятии.

Рациональная организация труда на рабочем месте станочника – это такое содержание станка, такой порядок расположения приспособлений, инструмента, заготовок и готовых деталей, при котором достигается качественное изготовление продукции и наивысшая производительность труда при минимальных затратах физической, нервной и умственной энергии рабочего. На рабочем месте не должно быть ничего лишнего, то есть всего того, что не используется в работе. Все необходимые для работы предметы должны на-

ходиться на постоянных местах хранения, а те предметы, которые используются чаще, – располагаться ближе и в более удобных местах; каждая деталь, каждый инструмент должны находиться всегда под рукой и лежать в строго определенном порядке. Рациональная организация труда тесно взаимосвязана с обеспечением высокопроизводительной работы оборудования в процессе его эксплуатации.

Организация труда как система взаимодействия работников друг с другом и со средствами производства в процессе трудовой деятельности – постоянно действующий фактор повышения эффективности производства и конкурентоспособности выпускаемой продукции. Основными факторами, влияющими на повышение эффективности организации труда на машиностроительном предприятии, являются: разделение и кооперация труда; рациональная организация рабочего места; нормирование труда; способы и приемы труда; профессионально-квалификационный уровень работников; дисциплина труда; оплата и стимулирование труда; условия труда и режим работы. Только комплексный подход к использованию основных составляющих организации труда может обеспечить ей максимальную эффективность как на рабочих местах, так и в целом по предприятию (рис. 1).

Сложившаяся практика производственной деятельности машиностроительных предприятий подтверждает необходимость системного и комплексного подхода к оценке организации труда рабочих мест с учетом их специфики. При проведении комплексной оценки эффективности организации труда следует основываться на количественных и на качественных показателях, характеризующих не только рабочие места, оснащенные металлорежущим станочным оборудованием, но и самих рабочих станочных специальностей.

Во-первых, это должны быть показатели, отражающие общие результаты деятельности предприятия, которые выражаются количественными данными в динамике (в основных статистических и расчетных показателях), характеризующие экономическое состояние предприятия: объемы производства, количество рабочих мест, численность работников, в том числе рабочих-станочников, их удельный вес в общей численности, съём продукции с единицы оборудования, производительность труда и выработка одного работника, удельная трудоёмкость изготовления продукции и другие.

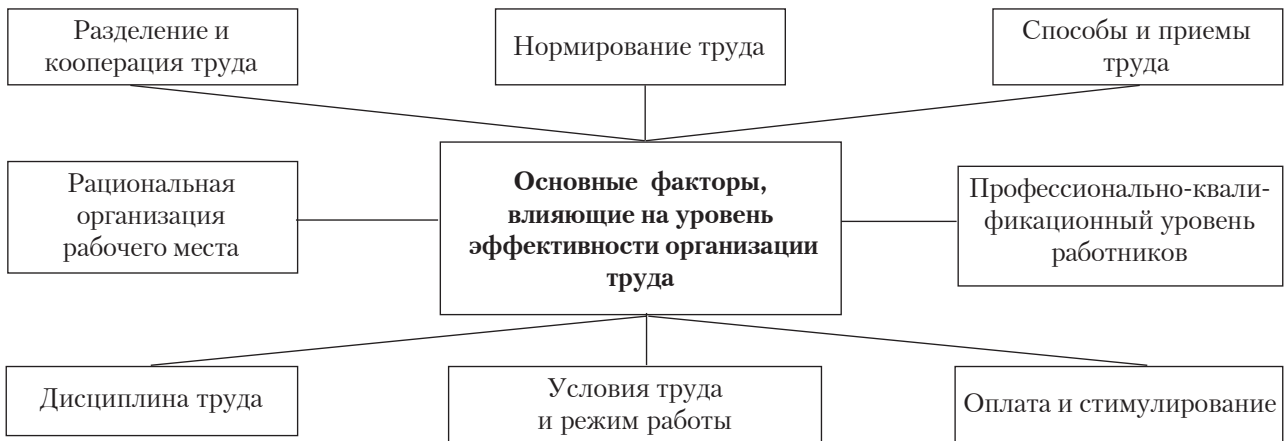

Рис. 1. Основные факторы, влияющие на эффективность организации труда на машиностроительном предприятии

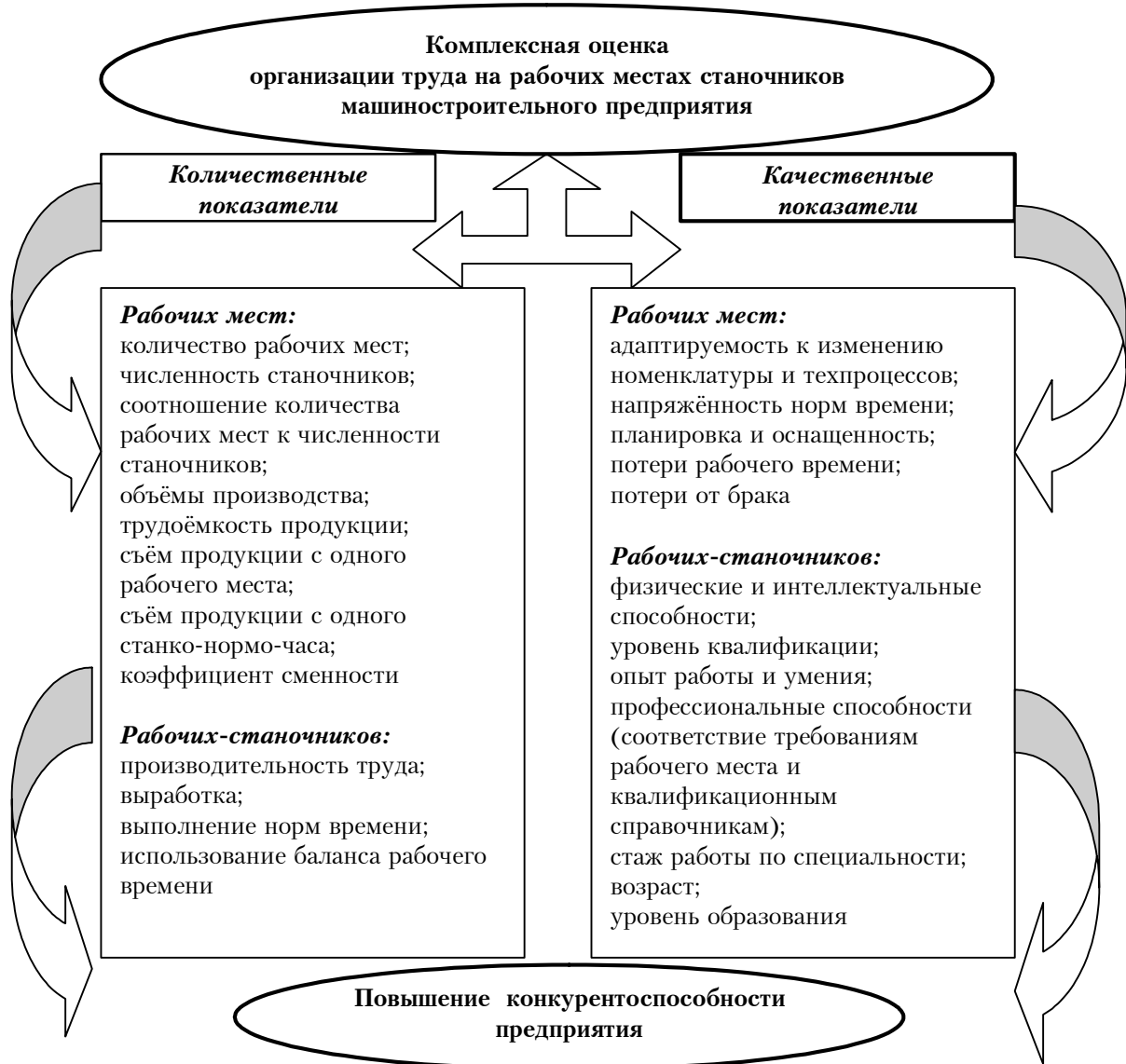

Рис. 2. Схема комплексной оценки организации труда на рабочих местах станочников машиностроительного предприятия

Во-вторых, должны учитываться результаты анализа действующей системы организации труда, показывающие, что в своей организационно-экономической основе организация должна быть связана с качественными показателями рабочих мест и рабочих-станочников, определяющими адаптируемость рабочих мест к изменению номенклатуры, оборудования и технологических процессов, напряженность норм времени, потери рабочего времени, потери от брака, физические, интеллектуальные, профессиональные способности рабочих-станочников, соответствие их компетентности требованиям, предъявляемых конкретными рабочими местами.

В-третьих, следует учитывать, что на современном этапе развития техники, технологии, производства и образовательного уровня работников их труд становится более интеллектуальным, содержательным, сложным и интенсивным, что обуславливает необходимость комплексного и научного подхода к оценке организации труда на рабочих местах.

Исходя из того, что в настоящее время абсолютное большинство собственников машиностроительных предприятий настаивают на строгом соблюдении коммерческой тайны (не зависимо от того, о какой информации может идти речь), в данной работе субъект хозяйствования обозначен под условным названием Публичное акционерное общество «ПРЕСС» (далее по тексту – ПАО «ПРЕСС»).

На рис. 2 показаны основные составляющие комплексной оценки организации труда на рабочих местах станочников, которые используются в ПАО «ПРЕСС».

Отталкиваясь от предложенной схемы определения комплексной оценки организации труда на рабочих местах станочников машиностроительного предприятия, был осуществлен сбор, систематизация и обработка соответствующих показателей, при помощи которых и была рассчитана соответствующая оценка. В табл. 1 приведены основные результаты комплексной оценки организации труда на рабочих местах станочников в ПАО «ПРЕСС».

Приведенные данные свидетельствуют о том, что за анализируемый период времени динамика изменения большинства количественных показателей как по блоку «рабочего места», так и по блоку «рабочего-станочника» имела положительный тренд. Аналогичная картина наблюдалась и среди качественных показателей как по блоку «рабочего места», так и по блоку «рабочего-станочника»: особенно впечатляет рост численнос-

ти станочников, имеющих высшее образование (219,1 %).

Достижение таких показателей в работе стало возможным в результате использования комплексно-системного подхода к организации труда рабочих станочников. При формировании этого подхода были использованы следующие принципы:

комплексные мероприятия были направлены на практическую реализацию миссии предприятия, решение его основных задач и стратегических целей инновационного развития;

отличительной особенностью комплексных мероприятий по обеспечению эффективной организации труда на рабочих местах была их разработка с учётом влияния внутренней и внешней среды, опережением потребностей заказчиков продукции, с оценкой своих финансовых и производственных возможностей;

модель эффективной организации труда на рабочих местах крупного машиностроительного предприятия была разработана как многофункциональная система;

постоянно совершенствовались все составляющие многогранного и системно организованного процесса организации труда на рабочих местах;

арсенал конкретных мероприятий был достаточно обширным, позволяющим учитывать всю совокупность методов и способов, интересов и ценностных ориентаций во взаимосвязи с бизнес процессами;

применяемые новые конструктивные технологии в организации труда были ориентированы на то, чтобы мероприятия по каждому рабочему месту способствовали решению задач по повышению производительности труда и преобразованию предприятия в конкурентоспособное высокопродуктивное производство;

разрабатываемые мероприятия обеспечивали создание синергии, когда все субъекты организационных действий объединяют усилия, имеющиеся ресурсы и достигают наибольшего эффекта;

организация труда на рабочих местах разрабатывалась с учетом применения новых возможностей современных информационных технологий.

В результате использования комплексно-системного подхода в ПАО «ПРЕСС» была разработана модель эффективной организации труда на рабочих местах станочников (рис. 3).

Выводы. Успешное решение многоаспектной и сложной задачи повышения эффективности

Таблиця 1

Результаты комплексной оценки организации труда по ПАО «ПРЕСС»

Показатель	Год					2013 г. к 2009 г., %
	2009	2010	2011	2012	2013	
1	2	3	4	5	6	7
Количественные показатели						
<i>Рабочего места:</i>						
Объём реализованной продукции, тыс. грн	2191874	2702725	2530140	2911049	2731456	124,28
Количество станочных рабочих мест (станков) основного производства, единиц	943	937	919	910	875	92,79
Среднесписочная численность станочников основного производства, чел.	1182	1195	1152	1112	1130	95,60
Удельная трудоёмкость, станко-нормо-часы/тн	24,77	24,42	19,67	20,98	21,87	88,29
<i>Рабочего-станочника:</i>						
Производительность труда одного рабочего-станочника (по товарной продукции), тыс.грн/чел.	162,48	206,44	194,07	212,25	221,24	136,16
Съём товарной продукции с одного производственного станка, тыс. грн	2443,91	3159,31	2919,33	3112,37	3550,34	145,27
Выполнение норм времени, %	106,83	112,01	104,20	104,81	104,60	-2,23
Качественные показатели						
<i>Рабочего места:</i>						
Напряженность норм, %	93,61	89,28	95,97	95,41	95,60	1,99
Потери рабочего времени, %	16,49	16,40	16,31	16,14	15,95	-0,54
Потери от брака по механообработке, тыс. грн	1636,3	1835,4	1609,7	1586,1	1532,1	93,63
Потери от брака, % к товарной продукции	0,071	0,062	0,060	0,056	0,051	-0,02
<i>Рабочего-станочника:</i>						
Средний разряд станочников	3,57	3,59	3,61	3,62	3,64	101,96
Средний разряд станочных работ	3,52	3,53	3,55	3,58	3,59	101,99
Средний стаж работы по профессии, лет	12,5	12,6	12,8	13,0	13,5	108,00
Средний возраст станочников, лет	45,8	44,9	44,2	43,9	43,6	95,20
Численность станочников, имеющих:						
среднее, среднее специальное образование, чел.	1103	1078	1007	943	935	84,76
высшее образование, чел.	89	117	145	169	195	219,10

организации рабочего места на предприятиях находится в прямой зависимости от способов организации труда, которые во взаимодействии с элементами (предметами и орудиями труда, технологией и работником соответствующего уровня компетентности) должны максимально обеспечивать выполнение отведенных им функций в реализации трудового процесса на рабочем месте с целью создания продукта труда с новыми ценностными характеристиками. Систематизация способов организации труда на рабочих местах машиностроительных предприятий предопределяется техническими и организационными критериями, которые выступают в качестве основы классификации рабочих мест, что способствует повышению производительности труда. Применение современных способов организации труда на рабочем месте на основе комплексно-системного подхода является наиболее обоснованным с точки зрения необходимости повышения эффективности организации труда на рабочих местах.

Предложенный комплексно-системный подход по обеспечению эффективной организации рабочих мест станочников на машиностроительном предприятии позволяет рационализировать затраты живого и овеществленного труда на рабочих местах основного производства и, как следствие, устранить непроизводительные потери рабочего времени, повысить качество изготавливаемой продукции, производительность труда, улучшить морально-психологический климат в коллективах на производственных участках.

Список использованных источников

1. Богатыренко З.С. Совершенствование организации труда: эффективность и стимулы / З.С. Богатыренко. – М.: Экономика, 1978. – 183 с.
2. Гастев А.К. Как надо работать: Практическое введение в науку организации труда [Советский производственный менеджмент] / А.К. Гастев. – М.: Либроком, 2011. – 480 с.
3. Бухалков М.И. Передовой опыт нормирования труда на предприятиях машиностроения / М.И. Бухалков, М.А. Кузьмин // Нормирование и оплата труда в промышленности. – 2011. – № 5 – С. 19–29.
4. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дэвид П. Нортон; 2-е изд., испр. и доп.; пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 320 с.
5. Нивен Пол Р. Сбалансированная система показателей – шаг за шагом: Максимальное повышение эффективности и закрепление полученных результатов [Электронный ресурс] / Пол Р. Нивен. – 2004. – Режим доступа: <http://www.bsc.com.ua/PolNiven.html>.
6. Еськов А.Л. Влияние качественного состава станочников на конкурентоспособность продукции / А.Л. Еськов, В.И. Кулийчук // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – Донецьк: ДонДТУ, 1998. – № 1. – С. 47–50.
7. Малюта Д. Модель компетенций: стержень HR-процессов компании / Д. Малюта [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: <http://viche.com.ua/article/46/>.

Статья поступила в редакцию 20.03.2014 г.

ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ МІСЦЕВОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті представлено модель інформаційного потоку місцевого ринку праці щодо вирішення питань його збалансованості. Обґрунтовано необхідність створення інформаційної бази для контролю забезпечення збалансованості місцевого ринку праці, яка представлена у вигляді комплексної системи показників.

Ключові слова: місцевий ринок праці, збалансованість, інформаційна база, контроль, причинно-наслідкові взаємозв'язки.

Сьогодні стає очевидним, що управління місцевим ринком праці неможливе без результатів емпіричних досліджень, представлених у вигляді інформації про характер соціальних, економічних, історичних, політичних та інших процесів. При цьому кожен учасник сучасних соціально-економічних відносин повинен володіти такою інформацією і проводити власний аналіз розвитку місцевого ринку праці. Іншими словами, можна констатувати виникнення потреби у створенні місцевої інформаційної бази – потоків інформації в різній формі, на підставі яких здійснюється розробка і прийняття управлінських рішень і контроль за їх виконанням на місцевому (локальному) рівні. Для прийняття вірних ефективних управлінських рішень необхідна достатня кількість достовірної інформації, отриманої на стадії проведення контролю, який орієнтований на кінцевий результат, має стратегічну спрямованість і повинен бути своєчасним, об'єктивним і досить простим. Тому для ефективного контролю необхідна своєчасна, достовірна і повна інформаційна база. Якщо для рівня держави, регіону, підприємства така база сформована, то для рівня міста вона сформована в недостатньому обсязі. Необхідність формування такої систематизованої сукупності даних продиктовано ще й тим, що більшість користувачів-дослідників у галузі ринку праці очікують отримати максимальний обсяг інформації з одного або двох джерел інформації; відсутністю оперативної інформації та наданням недостатнього обсягу ретроспективної інформації, а так само проблематичністю її отримання, що ускладнює уявлен-

ня про стан місцевого ринку праці. Актуальність цієї проблеми зростає, коли з'являється необхідність у визначенні стану місцевого ринку праці з позиції можливості його збалансування.

На визначення наукового підходу до вирішення окресленої проблеми вплинули роботи закордонних вчених, які займалися дослідженням проблем інформаційної економіки, серед яких слід виділити Н. Ведернікову [1], Г. Гендлера [1], А. Бабкова [2], Н. Дмитрієву [3]. Проблемам інформаційної асиметрії на різних типах ринків приділяли увагу представники неоінституційного напрямку: Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц. Проблематиці інформаційної асиметрії саме на ринку праці, яку відносно не так давно почали досліджувати, приділяли увагу закордонні дослідники: А. Калініна [4], С. Роцін [5]; інформаційному забезпеченню в системі статистичного вивчення ринку праці приділяли увагу вітчизняні вчені-економісти: О. Волкова [6], А. Колот [7], Л. Черчик [8], О. Кремень [9]. Аналіз ступені розробленості предметної області дослідження свідчить про недостатнє вивчення питання щодо формування інформаційної бази для контролю збалансованості місцевого ринку праці.

Мета наукового дослідження полягає у формуванні комплексної системи показників для контролю забезпечення збалансованості місцевого ринку праці.

Для успішного функціонування місцевого ринку праці, забезпечення його збалансованості необхідно створення реальної інформаційної бази, яку можна уявити у вигляді логічного ланцюжка: вхідна інформація – інформаційна система

© В. В. Дружиніна, 2014

оцінки стану та моніторингу місцевого ринку праці – вихідна інформація, яка відображає порівняння розрахункового показника збалансованості з нормативним показником (рис. 1).

Формування інформаційного потоку передбачає вибір суб'єктів та об'єктів інформаційного співробітництва на місцевому ринку праці, оптимізацію обсягу, якості структури одиниць інфор-

мації, розрахунок періоду і строку отримання або передачі даних [10, с. 147]. Потік інформації розрахований на широке коло споживачів – від осіб, які займаються самостійно пошуком роботи або здійснюють вибір майбутньої професії до органів державної та законодавчої влади. Головні вимоги до інформації – вона повинна бути достовірною, достатньою, різноманітною та функціональною.

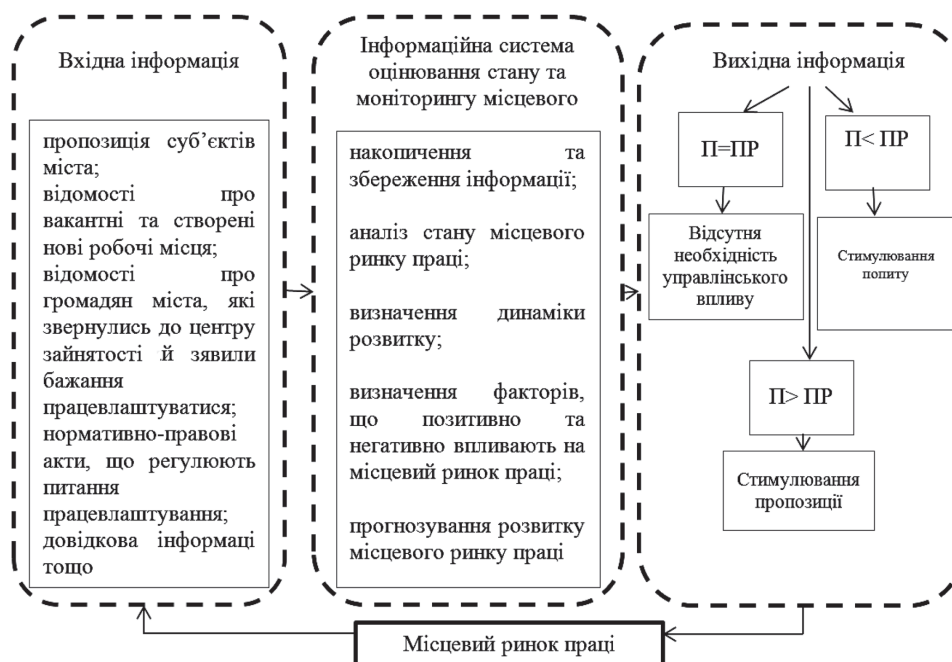

Рис. 1. Інформаційний потік місцевого ринку праці щодо вирішення питань його збалансованості

Інформація циркулює по інформаційним каналам і полягає в підтримці відповідності попиту і пропозиції робочої сили в конкретних умовах і на певній території. На рівні працівника призначення інформаційних каналів полягає в самореалізації особистості, коли людина в умовах конкуренції повинна визначити своє положення в суспільстві за рахунок максимальної мобілізації енергії та ініціативи, природних обдарувань, набутих знань і вмінь, особистої діловитості й активної життєвої позиції. Дослідження системи комунікацій передбачає вивчення стимулювання попиту пропозиції робочої сили, потреби в обміні інформацією, партнерства на ринку праці, що сприяє підвищенню ефективності процесу працевлаштування.

Сучасні механізми взаємодії учасників ринку праці на сьогодні утворюють розрізнену систему інформаційного обміну, що робить ці заходи неефективними, і, внаслідок цього, основна мета формування збалансованого місцевого рин-

ку праці не досягається. Основною проблемою є відсутність чіткого алгоритму передачі та обробки даних, пов'язаних з основними аспектами функціонування місцевого ринку праці між його учасниками. Для вирішення цієї проблеми пропонується алгоритм, що дозволяє усунути існуючі протиріччя і несистемність обміну інформацією, спрямовану на забезпечення збалансованості місцевого ринку праці, зближення інтересів роботодавців і робочої сили (рис. 2). Наведений алгоритм інформаційного забезпечення збалансованості місцевого ринку праці надасть можливість здійснення контролю за рівнем збалансованості місцевого ринку праці, ефективно обробляти великі обсяги аналітичної інформації, зменшувати трудомісткість процесів управління та використання інформаційних ресурсів, підвищувати надійність і оперативність передачі та отримання інформації. У цьому випадку забезпечується можливість проведення діагностики

стану і динаміки місцевого ринку праці, отримання ефективних важелів впливу на господарську систему при вирішенні галузевих і територіальних управлінських завдань.

При узгодженні інтересів роботодавців і робочої сили встановлюється той факт, що одні й ті ж учасники виступають в якості: носіїв інформації, її формування, подання; одержувачів інформації, її обробки та використання для прийняття рішень.

Взаємодія суб'єктів на місцевому ринку праці визначає досягнення мети кожного із них. Обмін даними може відбуватися не тільки між різними учасниками, а й між учасниками однієї групи (роботодавець з іншим роботодавцем і т. д.). Такий підхід забезпечує комплексність в обміні інформацією, дозволяє сформувати логічне ефективне розуміння загальної концепції інформаційної взаємодії.

Рис. 2. Алгоритм інформаційного забезпечення збалансованості місцевого ринку праці

Представлений алгоритм інформаційної взаємодії між основними суб'єктами місцевого ринку праці забезпечує досягнення таких важливих параметрів, як: скорочення державних витрат, спрямованих на реалізацію цільових програм сприяння зайнятості; забезпечення актуальною і своєчасною інформацією про реалізовані проекти програми, потреби у фахівцях, вимоги до трудових ресурсів, навчальних програм всіх учасників ринку праці, що сприяє підвищенню гнучкості ринку праці та адаптації до нових реалій; підвищення ефективності взаємодії між учасниками за допомогою усунення дубльованих процедур і функцій; вилучення надлишкових дій і заходів; відсікання великого масиву непотрібної інформації; скорочення тривалості безробіття і зниження соціальної напруженості.

Інформаційну взаємодію суб'єктів місцевого ринку праці можливо оцінити за допомогою основних індикаторів його збалансованості. Сукупність таких індикаторів доцільно навести у вигляді інфологічної карти, яка відображає процес трансформації результатів соціально-економічного розвитку місцевого ринку праці у фінансові результати. Проте інфологічна карта залишається носієм інформації для контролю забезпечення збалансованості місцевого ринку праці в цілому.

У цей час в економіці функціонують різні форми контролю (фінансовий, управлінський, стратегічний, соціальний, екологічний, аудиторський, семантичний, контроль ефективності, контроль облікових систем та ін), які знаходяться на різних стадіях теоретичної та практичної розробки, використанні різноманітних методів та інструментарію контролю, рівнів контролю, ступеня ефективності та реалізації матеріалів контрольних заходів. Він необхідний для виявлення і вирішення виникаючих проблем раніше, ніж вони стануть дуже серйозними, і може також використовуватися для стимулювання успішного досягнення поставленої мети.

Перш ніж вести мову про формування оптимальної інформаційної бази, слід з'ясувати можливі підходи до подання інформації. Інформація може бути згрупована таким чином: як сукупність інформаційних джерел; як відповідні інформаційні показники, аналіз яких може сформулювати ефективні управлінські рішення; як сукупність заходів, спрямованих на формування стратегії і тактики розвитку місцевого ринку праці.

До якості інформації пред'являються такі вимоги: оптимальність і повнота. Оптимум інфор-

мації означає, що вона повинна містити всі необхідні відомості по всіх параметрах, причому тільки необхідні відомості: об'єктивність, відповідність реальному стану справ, наявності в ній надійних, без спотворень відомостей; точність, яка характеризує ступінь деталізації інформації, її наближення до реального стану.

На основі показників збалансованості місцевого ринку праці складена діаграма Ісікави (рис. 3), яка графічно відображає найбільш суттєві причинно-наслідкові взаємозв'язки між основними складовими місцевого ринку праці, пояснює ефект, що виникає у процесі досягнення мети.

Розроблена система показників місцевого ринку праці складалася під впливом соціально-економічних процесів – змін обсягів виробництва, обсягів інвестицій в економіку міста, демографічних професійних факторів. Діяльність суб'єктів місцевого ринку праці реалізується у системі «взаємодія – співробітництво – партнерство» і направлена на узгодження інтересів суб'єктів ринку, організацію та реалізацію інформаційного забезпечення збалансованості місцевого ринку праці. Діаграма Ісікави використовується як інформаційна база для перегляду дії можливих факторів і виокремлення найважливіших причин, дія яких породжує конкретні наслідки й піддається управлінській функції – контролю, для проведення якого можна використовувати в якості показників ефективності деякі розрахункові показники, які характеризують рівновагу на місцевому ринку праці.

Коефіцієнт кон'юнктури сукупного місцевого ринку праці (k_c) розраховують як відношення сукупного попиту (Π_c) до сукупної пропозиції (Π_p):

$$K_c = \frac{\Pi_c}{\Pi_p} . \quad (1)$$

Ситуація повної збалансованості досягається за умови $k_c = 1$, ситуація незбалансованості сукупного місцевого ринку праці простежується за умови $k_c < 1$ та $k_c > 1$.

Такий показник можна розрахувати для поточного місцевого ринку праці шляхом співвідношення поточного попиту (Π_n) та поточної пропозиції (Π_p).

Коефіцієнт навантаження на 1 вакантне місце (K_n) розраховують за аналітичною формулою:

$$K_n = \frac{q_{bez}}{BPM} , \quad (2)$$

де $Чбез$ – чисельність зареєстрованих безробітних, осіб;

$ВРМ$ – кількість вакансій, що заявлена підприємствами міста.

Позитивним моментом у дослідженні цього показника є те, що він має тенденцію до зменшення. При незначних обсягах зазначений показник може розраховуватися на 10 вільних робочих місць, вакантних посад.

Розглядаючи показники рівноваги місцевого ринку праці, важливого значення набуває перелік дефіцитних професій. Перелік дефіцитних професій складається на підставі даних тих професійних груп, для яких кількість незайнятих, що припадають на одну вакансію, менше 1, повинні включатися до цього переліку. Бажано за можливості уточнити конкретні професії з укрупнених професійних груп, щодо яких спостерігається значний дефіцит. Такі переліки повинні складатися регулярно (наприклад, раз на квартал); вони відображають стан справ в конкретний момент часу. Накопичуючи ці відомості, необхідно складати перелік професій, щодо яких спостерігається стійкий дефіцит у місті. Отже, переліки складаються за даними центру зайнятості, що далеко не завжди відображає стан справ на реальному місцевому ринку праці. Тому необхідно проводити постійні спостереження за вимогами ринку до професійної підготовки робочої сили і відповідно коригувати переліки дефіцитних професій.

В якості інтегральних показників місцевого ринку праці доцільно розраховувати рівень збалансованості/незбалансованості сукупного місцевого ринку праці та відповідно незбалансованості поточного місцевого ринку праці.

Рівень незбалансованості сукупного місцевого ринку праці (I_s^c), %:

$$I_s^c = \frac{PP_c - P_c}{P_c} \times 100\%, \quad (3)$$

де PP_c – сукупна пропозиція місцевого ринку праці, осіб;

P_c – сукупний попит місцевого ринку праці, осіб;

P_c – сукупний ринок (певний обсяг зайнятості), осіб.

Рівень збалансованості сукупного місцевого ринку праці (I_s^n), %:

$$I_s^n = 100\% - I_s^c$$

або

$$I_s^n = 100\% - \frac{PP_n - P_n}{P_n} \times 100\% \quad (4)$$

Рівень незбалансованості поточного місцевого ринку праці (I_n^n), %:

$$I_n^c = 100\% - \frac{PP_c - P_c}{P_c} \times 100\%, \quad (5)$$

де PP_n – поточна пропозиція місцевого ринку праці, осіб;

P_n – поточний попит місцевого ринку праці, осіб;

P_n – поточний ринок (чисельність найнятих працівників), осіб.

Рівень збалансованості поточного місцевого ринку праці (I_n^n), %:

$$I_n^n = 100\% - I_n^c$$

або

$$I_s^n = 100\% - \frac{PP_n - P_n}{P_n} \times 100\% \quad (6)$$

Результати використання наведеної методики оцінки стану та розвитку місцевого ринку праці дають можливість оцінити рівень його збалансованості, а також використовувати його для проведення порівняльного аналізу поточного періоду з попередніми періодами, що дозволяє тримати під контролем усі соціально-трудова відносини міста.

Якщо попит менший за пропозицію, то необхідно стимулювати попит за допомогою створення нових робочих місць, квотування робочих місць, проведення громадських робіт тощо.

Якщо попит більший за пропозицію, то виявляється потреба стимулювання пропозиції шляхом удосконалення структури навчальних місць у системі професійної освіти, стимулювання професійної підготовки та перепідготовки, яка орієнтована на зайнятість населення з метою збільшення обсягів виробництва, ефективного використання обладнання, а також підвищення зайнятості населення міста, впровадження 2–3-х змінного графіка роботи підприємств міста.

Оцінити рівень збалансованості місцевого ринку праці за вищенаведеною методикою та визначити фактичні причини виникнення проблеми пропонується на прикладі м. Кременчука. Результати розрахунку рівня збалансованості місцевого ринку праці відображені в табл. 1.

Рис. 3. Причинно-наслідкова діаграма Ісікави для контролю рівня збалансованості місцевого ринку праці

Таблиця 1

Рівень поточної та сукупної збалансованості місцевого ринку праці за 2003–2011 рр.

Показник	Роки								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
P_c	154790	156279	161766	163865	159288	161434	160589	189256	193539
PR_c	163636	162950	168000	168600	162250	166600	168909	196429	198987
P_c	153818	154814	160255	161858	156825	160458	159745	188654	192645
I_n^c	5,75	4,31	3,89	2,93	1,89	3,22	5,21	3,80	2,83
I_z^c	94,25	95,69	96,11	97,07	98,11	96,78	94,79	96,2	97,17
P_n	972	1465	1511	2007	2463	976	844	602	894
PR_n	17353	17138	16344	15895	14263	14378	14632	13321	11984
P_c	74666	75361	79296	79927	83081	85196	76242	73082	73431
I_n^n	21,94	20,80	18,71	17,38	14,20	15,73	18,08	17,40	15,10
I_z^n	78,06	79,2	81,29	82,62	85,8	84,27	81,92	82,6	84,9

Результати проведених розрахунків свідчать, що на сукупному місцевому ринку праці спостерігалася тенденція до збільшення сукупного попиту на робочу силу з 2003 по 2011 р. на 38966 осіб, проте у 2007 р. спостерігалася тенденція до зниження сукупного попиту на робочу силу порівняно з 2006 р. на 4577 осіб. На загальне збільшення сукупного попиту вплинуло збільшення кількості малих підприємств в місті (на 19 %), які створюють нові робочі місця, зростання продуктивності праці (на 160,1 %), зростання фінансових результатах діяльності міста (на 2674,4 %). На зростання сукупної пропозиції вплинуло поліпшення демографічної ситуації, зокрема, скорочення чисельності померлих (на 14,61 %), скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій (на 49,36%) і зміна умов бізнесу, причому переважним чинником є збільшення чисельності зайнятих в економіці міста (на 25,24 %), перспективне зростання продуктивності праці та впровадження працевзберігаючих технологій, що й підтверджує результати збільшення сукупного задоволеного попиту. Сукупний місцевий ринок праці є незбалансованим, оскільки рівень збалансованості за період 2003–2011 рр. менший 100 %. У таких умовах частина економічно активного населення не може знайти роботу, спостерігається безробіття, що характеризує поточну пропозицію.

Рівень поточної незбалансованості з 2003 по 2011 р. знижується з 21,94 до 15,10 %, але в 2007 і в 2011 р. відзначається значне зниження рівня незбалансованості, тому що збільшується чисельність найнятих працівників, відповідно зменшується чисельність безробітних і кількість вакантних робочих місць. На зміну рівня поточ-

ної незбалансованості вплинули фактори, що характеризують зміни поточних попиту і пропозиції. При аналізі повинні виявлятися і фіксуватися усі фактори, навіть ті, які здаються незначними, оскільки мета схеми причинно-наслідкових зв'язків – відшукати найбільш правильний шлях і ефективний спосіб вирішення проблеми місцевого ринку праці.

Висновки. Таким чином, контроль забезпечення збалансованості місцевого ринку праці може проводитися за основі використання комплексної системи показників, що представлена у вигляді причинно-наслідкової діаграми. Запропонована інформаційна база дозволить підвищити ступінь обґрунтованості управлінських рішень за рахунок збору, передачі та обробки інформації; за рахунок інформованості суб'єктів місцевого ринку праці про поточний його стан для досягнення основної мети місцевого ринку праці – підвищення ефективної зайнятості населення за рахунок забезпечення збалансованості місцевого ринку праці. Перспективою подальших наукових досліджень у даному напрямі є розрахунок інтегральних показників складових рівня збалансованості місцевого ринку праці та проведення його аналізу на основі виявлених причинно-наслідкових зв'язків.

Список використаних джерел

1. Ведерникова Н. Информационная асимметрия на российском рынке труда / Н. Ведерникова, Г. Гендлер // Человек и труд. – 2001. – № 2. – С. 63–67.
2. Бабков А. Г. Информационные технологии в

- системном анализе и управлении экономическими процессами: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.05 / А.Г. Бабков. – Нальчик, 2000. – 30 с.
3. Дмитриева Н. Е. Совершенствование информационного потенциала регионов России как фактор модернизации экономики / Н. Е. Дмитриева // Ресурсы регионов России. – 2002. – № 5. – С. 21 – 25.
 4. Калинина А. Э. Информационное обеспечение управления занятостью населения / А. Э. Калинина // Региональная экономика. – 2005. – Серия 3; вып. 9. – С. 113–121.
 5. Роцин С. Ю. Экономика труда : экономическая теория труда : учеб. пособие / С. Ю. Роцин, Т. О. Разумова. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 400 с.
 6. Волкова О. В. Ринок праці: навч. посіб./ О. В. Волкова. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
 7. Колот А. М. Економіка праці та соціально-трудо́ві відносини: підручник / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с.
 8. Черчик Л. М. Роль маркетингу та його інформаційної складової у вирішенні проблем асиметричності розвитку ринку праці / Л. М. Черчик, О. В. Мисковець // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – С.221–225.
 9. Кремень О. І. Інформаційне забезпечення в системі статистичного вивчення зайнятості населення / О. І. Кремень // Економічний простір. – 2009. – № 24. – 2009. – С. 53–65.
 10. Сафонова О. Е. Совершенствование управления рынком труда региона на основе структуризации информационного фактора / О. Е. Сафонова, М. В. Филлипов // Бизнес. Образование. Право. – 2012. – № 3(20). – С. 146–150.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2014 р.

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ ПРАВА НА СТРАЙК У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

На основі аналізу чинного законодавства та наукових досліджень визначено правове значення, роль і місце права працівників на страйк у механізмі правового регулювання трудових правовідносин в Україні. Обґрунтовано необхідність зміни концептуальних підходів до правового регулювання колективного та індивідуального захисту трудових прав працівників у процесі вирішення трудових спорів.

Ключові слова: право на страйк, право на об'єднання, колективні трудові спори, абсолютне і основоположне право.

В умовах переходу України до ринкової економіки питання регламентації права на страйк є вкрай актуальними, оскільки майже до моменту оголошення України як самостійної держави жодної норми радянського трудового права не було присвячено цій проблемі. Проте така ситуація складається не внаслідок відсутності потреби, її не можна визначити адекватною вимогам сучасного стану нормативно-правового забезпечення й відповідно правового регулювання трудових відносин. Проблема вдосконалення норм стосовно права на страйк не тільки існує, а й в умовах формування і розвитку ринкової економіки, ускладненого економічною кризою, потребує детального правового регулювання. Невдоволеність працівників діями уряду щодо подолання наслідків кризи й попередження подальшого спаду, масові звільнення «за власним бажанням» і «за згодою сторін» без відповідності даних обставин дійсності, невіплата заробітної плати, скорочення чисельності працівників, у тому числі й обумовлені змінами в організації виробництва, та інші чинники сприяють збільшенню активності працівників у боротьбі за свої права, використання ними всіх дозволених засобів захисту трудових прав.

Питання правового регулювання колективних трудових спорів (конфліктів) в аспекті права на страйк, як крайніх заходів вирішення конфліктів інтересів між найманими працівниками й роботодавцем, досліджувалися у працях таких нау-

ковців, як Л. Брага [1], В.І Жуков [2], І.Я. Кисельов [3], Г.І. Чанишева [4], Е.А. Лукашеві [5], Н.М. Швець [6], М.Л. Лютов [7], С.О. Іванов [9], А. Соловійов [10], С.М. Прилипко [11], В.С. Андреев [12], Є Герасимова [13], Н.Б. Болотіна [15], А.Ф. Нуртдинова [18], М.П. Стадник [19], М.В. Цвік [20], В.В. Лазор [22], А.М. Лушніков [23] та ін. Однак, незважаючи на вагомий здобуток цих науковців, слід зауважити, що в нашій країні комплексне дослідження саме питань колективних трудових спорів (конфліктів) в аспекті правової урегульованості, ролі та місця права на страйк у національному законодавстві є недостатньо вивченим.

Метою статті є аналіз чинного законодавства України щодо правових засад регулювання права на страйк, визначення ролі, місця та соціального характеру права на страйк у механізмі правового регулювання трудових правовідносин в Україні.

Першим юридичним актом в Україні, яким були закладені принципові засади демократичного юридичного механізму для вирішення колективних трудових спорів, стало прийняття Конституції України, де у ст. 44 вперше було проголошене право працюючих на страйк [1, с. 37]. А саме, у тому випадку, коли усі засоби впливу на роботодавця мирним шляхом вичерпано, то згідно зі ст. 44 Конституції України працівники для захисту своїх економічних і соціальних інтересів використовують право на проведен-

ня страйку [2, с. 44]. За визначенням І.Я. Кисильова, це право не є основним, а виступає лише додатковою гарантією здійснення механізму колективно-договірного регулювання праці, оскільки визнається лише в разі виникнення конфлікту інтересів між роботодавцем і найманим працівником [3, с. 499]. Цей висновок зроблено науковцем при дослідженні права на страйк у міжнародному вимірі, беручи за основу досвід його закріплення й реалізації в ряді країн світу, а також у міжнародних нормативно-правових актах.

Що ж стосується національного законодавства, то лише ґрунтовний аналіз норм права з урахуванням необхідності дослідження вже розроблених наукових положень дозволить зробити висновок щодо місця і ролі права на страйк у механізмі правового регулювання трудових правовідносин в Україні.

На думку Г.І. Чанишевої, право на страйк відноситься до так званих колективних трудових прав, більшість з яких «належить до основних прав людини, під якими слід розуміти права, що містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах із прав людини, зокрема, у Міжнародному біллі про права людини, а також в Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, Європейській соціальній хартії» [4, с. 33]. Колективний характер прав, насамперед, виявляється в можливості їх здійснення спільноту, асоціацією. Це не «нові» права індивіда, а права з якісно іншими властивостями, що визначаються цілями та інтересами колективного утворення. Окрема людина бере участь в їх реалізації, але ця участь пов'язана не з її статусом, а з її становищем як члена якої-небудь спільноти [5, с. 140 – 141]. З цього приводу Н.М. Швець зазначає, що МОП розглядає страйк як частину діяльності організацій працівників, а не окремого працівника. Осіб, що беруть участь у ньому, об'єднують колективні інтереси, зміст яких – поліпшення умов праці або задоволення колективних вимог професійного характеру, а також пошуки вирішення питань економічної та соціальної політики і проблем, котрі виникають на підприємстві й безпосередньо стосуються працівників. На думку вченої, «право на страйк – колективне право, яке працівник може реалізувати лише разом з іншими особами, захищаючи виключно колективні інтереси» [6, с. 23].

Аналіз нормативно-правових актів як міжнародного, так і національного законодавства для вирішення цього питання вказує на переважне віднесення права на страйк до так званих колек-

тивних дій, що констатує Європейська соціальна хартія (п. 4 ст.6), у тому числі у переглянутій Хартії Співтовариства про основні соціальні права трудящих (ч. 1 ст. 13); Законі України «Про вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» страйк трактується як колективне добровільне припинення роботи працівниками (ч. 1 ст.17), рішення про оголошення якого приймається загальними зборами (конференцією) найманих працівників (ч. 1 ст.19). Таким чином, право на страйк передбачає колективні дії з боку тих, хто бере участь у страйку. «Якщо колективні страйки паралізують діяльність трудового колективу, підприємства в цілому, району, постачальників, то прояв індивідуальної незгоди не викликає наслідків у таких масштабах. Тому... під страйком слід розуміти колективне припинення роботи – наголошує Н.М. Швець» [6, с. 22].

У цьому контексті можливо навести дещо особливий підхід до визначення дій колективними, який є характерним для малорозвинених країн з малочисленим населенням, кількість працюючих на підприємствах яких може бути незначною. Прикладом, у Намібії страйкувати можуть 2 чи більше, у Гватемалі та Коста-Риці – 3 або більше, у Панамі – 5 чи більше працівників [7, с. 96]. Однак для України цей приклад навряд чи може бути корисним, оскільки враховує зовсім інші кількісні і якісні характеристики, інші умови здійснення права на працю.

А от приклад закріплення права на страйк в Конституції Азербайджанської Республіки привертає увагу, оскільки там чітко зафіксовано право «страйкувати самостійно або спільно з іншими» (ст. 36) [8].

На думку С.О. Іванова, колективність права на страйк виявляється, насамперед, у колективності однієї зі сторін у спорі з адміністрацією – трудового колективу. Такі повноваження, як затвердження вимоги, участь через представників у складі примирної комісії, оголошення страйку профспілковим комітетом, радою трудового колективу, страйковим комітетом або іншим уповноваженим трудовим колективом органом вказують на приналежність права на страйк трудовому колективу як суб'єкту трудового права [9, с. 61]. На думку А.Соловйова, «при виникненні конфлікту між групою працівників і роботодавцем спірні відносини мають бути вирішені на підставі Закону «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» (тому що в подібних ситуаціях захищаються не права окремого працівника, а колективу в цілому)» [10, с. 91 – 92].

Однак в сучасних умовах теза щодо визначення трудового колективу суб'єктом трудового права піддається глибокій критиці. Наприклад, О.М. Ярошенко з цього приводу зазначає, що «поступовий «відхід» трудового колективу із числа суб'єктів трудового права і законодавства почався в умовах перебудови економіки, коли стали виникати підприємства різних форм власності, формувалася ринок праці, змінювалася структура найманих працівників. Змінювалися і принципові засади управління підприємствами, що закріплювалося в установчих та інших документах (трудоий колектив та його органи перестали в них фігурувати). На долю трудових колективів вплинуло також бурхливе зростання малих підприємств із невеликою кількістю працівників, в яких колектив не міг повноцінно реалізувати своє призначення... В умовах ринкової економіки з характерними для неї організаційно-управлінськими системами й виробничо-комерційною діяльністю відбуваються зміни в колективах працівників, у характері внутрішньо-колективних відносин» [11, с. 107 – 108]. На перший погляд не принципова заміна поняття «трудоий колектив» на «колектив працівників», по суті, означає зміну змісту поняття, оскільки означає відхід від теорії єдиного суб'єкту права до об'єднання індивідуальних суб'єктів права. Свого часу ще В.С.Андрєєв, О.С. Пашков, О.В. Смирнов і В.І. Смолярчук піддавали сумніву необхідність визначення трудового колективу суб'єктом права, вважаючи, що немає «підстав стверджувати, що трудоий колектив, який є суспільним утворенням, вступає у трудові відносини з підприємством або його органом (адміністрацією) в якості самостійного суб'єкта права» [12, с. 67]. Навіть С.О. Іванов, продовжуючи аналіз належності права на страйк, зазначає, що у разі визнання страйку незаконним, відповідальність покладається не на колектив як колективний суб'єкт трудового права, не на згадані органи, а на конкретних працівників, які його організували або взяли в ньому участь. Тобто суб'єктом відповідальності виступає працівник, що характеризує право на страйк як індивідуальне [9, с. 61 – 62].

На думку О. Є. Герасимової, положення ч. 4 ст. 37 Конституції Російської Федерації дають підстави для трактування права на страйк як гарантії реалізації права не тільки на колективні, але й на індивідуальні трудові спори, і право на страйк слід визначати «особистим правом, яке може реалізовуватися й індивідуально громадянином, колективно» [13, с. 72]. Враховуючи вик-

ладене, на думку вченої, страйк слід визначати не тільки як тимчасову добровільну відмову працівників від виконання трудових обов'язків (повністю або частково) з метою вирішення колективного трудового спору, а як відмову конкретного працівника чи працівників виконувати свої трудові обов'язки для вирішення індивідуального трудового спору [14, с. 53].

Із приводу такої важливої на сьогодні проблеми, як способи захисту прав окремого працівника, Н.Б. Болотіна зазначає, що дві ознаки страйку (добровільність і колективний характер), які закріплені у ст. 17 Закону України «Про вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», не передбачають можливості використовувати право на страйк для захисту індивідуальних прав окремого працівника. Однак на сьогодні «йдеться про те, щоб легалізувати право працівників припиняти роботу у випадку, якщо роботодавець не виконує зобов'язань за трудовим договором. Останніми роками вирішення цього питання набуло нагального значення, оскільки дістає поширення практика відмови працівників від виконання своїх посадових обов'язків у разі невиплати заробітної плати. Працівники в індивідуальному порядку чи колективно відмовляються виходити на роботу, або, перебуваючи на роботі, не виконують своїх обов'язків. І хоча формулювання «ті, хто працює, мають право на страйк», що міститься у ст. 44 Конституції України, застосовується до колективних трудових спорів, видається правильною думка про можливість його реалізації не тільки колективно, а й індивідуально [15, с. 690].

Останнім часом у ряді країн Заходу (Франція, Італія, Іспанія) також піддається критиці традиційна трактовка права на страйк як колективного права, що реалізується профспілками, трудовими колективами, і висувається нова концепція права на страйк як права особистості, як індивідуального права кожного окремого працівника самому вирішувати питання про відмову виконати головне зобов'язання за трудовим договором – надання трудових послуг. Разом із тим нова концепція не заперечує, що страйк, будучи індивідуальним правом, все ж таки реалізується, як правило, через колективні дії працівників, причому не обов'язково більшості, але й меншості трудового колективу. Це свого роду індивідуальне право в колективному виконанні [16, с. 256; 17, с. 126].

На теперішній час індивідуальні страйки законодавством України не передбачені, як і не

передбачене оголошення страйку для вирішення індивідуального трудового спору, норми щодо колективної форми захисту індивідуальних прав працівників. Концепція «індивідуальних прав в колективному виконанні» або ж «колективного захисту індивідуальних трудових прав» вбачається нам вірною й об'єктивною, і можливою для застосування у разі визнання права на страйк індивідуальним правом працівника, яке може бути застосоване для вирішення індивідуального трудового спору. Слід враховувати не тільки форму дій працівників (колективну), але й індивідуальність рішення працівника щодо участі у страйку, самостійність у вирішенні питання необхідності оголошення такого, неможливість примушування до участі у страйку тощо. На думку А. Нуртдінової, саме в цьому виявляється «особистий» аспект колективного права на страйк [18, с. 31]. Прихильником концепції розуміння права на страйк не тільки як колективного є М.П. Стадник, на думку якого право на страйк являє собою окреме право особи, індивідуальне право працівника самостійно вирішувати, виконувати чи ні свої трудові обов'язки, або як засіб розв'язання індивідуального трудового спору [19, с. 293].

Питання ролі й місця права на страйк у структурі правового статусу особи вирішується також неоднозначно. На думку Н.М. Швець, якою проведено ґрунтовне дослідження сутності правової природи та інших питань правового регулювання й реалізації права на страйк, останнє не є основним правом громадян і має вторинний характер. Держава визнає це право і не забороняє проведення страйків. З одного боку, слід позитивно поставитися до дій держави, яка наділила працюючих правом страйкувати. Це свідчить про її наміри забезпечити свободу дій і волевиявлення думок працівників, а також про наміри розвивати демократичні засади у сфері трудових відносин. А з другого боку, держава не встановлює якихось суттєвих гарантій для реалізації цього права. Нормативно-правові акти лише зобов'язують роботодавців своєчасно розглядати вимоги працюючих, давати відповіді та пояснення з приводу порушених прав, забезпечувати надання приміщення для проведення загальних зборів (конференцій) і гарантувати збереження робочого місця при визнанні страйку законним. А в дійсності на період проведення страйку ніхто не гарантує збереження заробітної плати або надання іншої матеріальної підтримки з боку роботодавців [6, с. 51, 57].

Насамперед не погодимось, що право на страйк є правом «громадян». У Конституції України право на страйк закріплено у ст. 44, яка розміщена у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Назва розділу вказує на охоплення ним двох груп прав, свобод і обов'язків: закріплені за людиною, закріплені лише за громадянином. На думку О.В. Петришина, «такий підхід до розуміння сутності правових можливостей людини і громадянина відповідає проголошеному Конституцією України курсу на визнання людини найвищою соціальною цінністю... тому при формулюванні статей, що стосуються прав і свобод людини, Конституція використовує термін «кожний», «усі», «особа», «ті, хто». Таким чином, визначаються права і свободи людини як автономного індивіда, реалізація яких обумовлена передусім приватними інтересом і здійснюється за допомогою інститутів громадянського суспільства» [20, с. 454]. Закріплення права на страйк за допомогою конструкції «ті, хто працює, мають право на страйк...» вказує на необхідність визначення цього права правом людини.

Ряд науковців дотримуються позиції визначення права на страйк як одного з основних прав людини. С.О. Іванов зазначає, що страйк є важливим інструментом для захисту економічних і соціальних інтересів трудящих, і право на нього, на думку науковця, належить до категорії основних прав [9, с. 58, 61]. Аналогічну позицію займає Д. Федін, визначаючи право на страйк одним із найважливіших інструментів працівників захисту економічних і соціальних інтересів, і як одне з основних прав людини [21, с. 51]. За визначенням В.В. Лазора, право на страйк належить до числа основних прав трудящих та їх організацій і є дієвим способом захисту економічних і соціальних інтересів працівників [22, с. 317]. На думку Н.Б. Болотіної, право на страйк є одним з основних прав людини, визнане більшістю країн і включене до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [18, с. 693]. А.М. Лушніков право на страйк визначає одним із основоположних прав другого покоління [23, с. 59]. Право на страйк визначає одним з основних прав людини і О. Лоза [24, с. 8].

На думку професора П.К. Гончарова, «соціальна держава являє собою особливий тип високорозвиненої держави, в якій забезпечується високий рівень соціальної захищеності усіх громадян шляхом активної діяльності держави щодо регулювання соціальної, економічної та інших

сфер життєдіяльності суспільства, встановлення в ньому соціальної справедливості й солідарності. Соціальна держава знаменує високий рівень зближення цілей і гармонізації відносин державних інститутів і суспільства» [25, с.27]. А тому далеко від досконалості на сучасному етапі державотворення правове регулювання й забезпечення з боку держави права на страйк потребує подальшого розвитку задля реалізації вже закріплених і розробки нових норм права, але не дає підстав визначити право на страйк «не основним». Право на страйк це основоположне право, але не є абсолютним, тому що абсолютні права людини це такі, обмежування змісту й обсягу яких не допускається за жодних обставин [26, с.8]. Цієї позиції дотримується й Н.М. Швець, на думку якої «право на страйк не є абсолютним, адже воно не належить усім громадянам, а чинне законодавство передбачає перелік осіб і галузей економіки, де страйки заборонено» [6, с. 57].

Таким чином, на підставі здійсненого аналізу можна зробити висновки, що: 1. Право на страйк відповідно до норм національного законодавства є одним з основних прав людини. 2. Контрольні органи МОП, зокрема, Комітет зі свободи об'єднань також розглядає право на страйк як основоположне, але не абсолютне. 3. У сучасних умовах розвитку трудового права все більше уваги приділяється стиранню розбіжностей між працівниками окремих галузей стосовно основних трудових прав доцільно концепцію «індивідуальних прав в колективному виконанні» у процесі реалізації права на страйк трактувати як концепцію «колективного захисту індивідуальних трудових прав».

Такий підхід є більш доцільним, вірним і об'єктивним і дає можливість для застосування у разі визнання права на страйк індивідуальним правом працівника, і яке може бути застосоване для вирішення не тільки колективного, а й індивідуального трудового спору.

Список використаних джерел

- Брага Л. Державне регулювання примирно – третейського розгляду колективних трудових спорів (конфліктів) / Л. Брага // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2005. – № 6. – С. 37 – 41.
- Жуков В.І. Визначення причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) / В.І. Жуков // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2002. – № 2. – С. 44 – 27.
- Киселев И.Я. Трудовое право России и зарубежных стран: учебник / И.Я. Киселев. – М.: Эксмо, 2005. – 607 с.
- Чанишева Г.І. Теоретичні проблеми правового регулювання колективних трудових відносин в сучасних умовах / Г.І. Чанишева // Право України. – 2000. – № 8. – С. 31 – 34.
- Лукашева Е.А. Права человека: учеб. для вузов / Е.А. Лукашева. – М., 1999. – 573 с.
- Швець Н.М. Право на страйк та умови його реалізації: монографія / Н.М. Швець. – Х.: Права, 2009. – 224 с.
- Люттов Н.Л. Забастовки и другие промышленные акции работников / Н.Л. Люттов // Труд за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 94 – 115.
- Конституція Азербайджанської Республіки [Електронний ресурс] / СоюзПравоИнформ. Законодательство стран СНГ. – Режим доступу: <http://www.base.sprinform.ru/show dok.fwx?regnom=2618&oidn=0UD0MRZA5>.
- Иванов С.А. Советское трудовое право: проблемы использования трудовых ресурсов / С.А. Иванов. – М.: Наука, 1990. – 303 с.
- Соловьев А. Судебные решения не должны приводить к двоякому толкованию закона / А. Соловьев // Человек и труд. – 1998. – № 4. – С. 91 – 92.
- Прилипко С.М. Трудовое право України: підручник / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко. – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. – 664 с.
- Проблемы общей части советского трудового права / В.С. Андреев, А.С. Пашков, О.В. Смирнов, В.И. Смолярчук // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1980. – №2. – С.64 – 71.
- Герасимова Е. Рассмотрение дел о признании забастовки незаконной / Е. Герасимова // Журнал российского права. – 1997. – № 12. – С. 71 – 72.
- Герасимова Е. Забастовка как средство защиты трудовых прав граждан / Е. Герасимова // Право и экономика. – 1999. – № 3. – С. 53.
- Болотіна Н.Б. Трудовое право України: підручник / Н.Б. Болотіна. – К.: Вікар, 2003. – 725 с.
- Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право: учебник для вузов / И.Я. Киселев. – М.: Дело, 1999. – С. 28 – 31.
- Фабрициус Ф. Права человека и европейская политика: пер. с англ. / Ф. Фабрициус. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – 176 с.
- Нуртдинова А.Ф. Прекращение работы в связи с невыплатой заработной платы: попытка правового анализа / А.Ф. Нуртдинова // Журнал российского права. – 2000. – № 8. – С. 31 – 40.
- Стадник М.П. Конституційне право на страйк та його реалізація в Україні / М.П. Стадник // Пра-

- вова держава: щоріч. наук. пр. ІДП НАН України. – 2000. – №11. – С. 292 – 300.
20. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
21. Федін Д. Две редакции одного закона о забастовках / Д. Федін // Государство и право. – 1992. – № 3. – С. 49 – 55.
22. Лазор В.В. Правове регулювання трудових спорів, конфліктів і порядок їх вирішення на сучасному етапі: монографія / В.В. Лазор. – Луганськ: Вид-во «Література», 2004. – 352 с.
23. Лушников А.М. Право на забастовку: историко-правовое эссе / А.М. Лушников, М.В. Лушникова // Правоведение. – 2005. – № 5. – С. 51 – 73.
24. Лоза О. Право на страйк і його законодавче врегулювання // Профспілки України / О. Лоза. – 2004. – № 6. – С. 8 – 16.
25. Гончаров П.К. Социальное государство: сущность, мировой опыт, российская модель / П.К. Гончаров // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 2. – С.18 – 36.
26. Добрянський С.П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень» / С.П. Добрянський. – Одеса, 2003. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014 р.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ АР КРИМ

Розглянуто особливості та проблеми зайнятості молоді в АР Крим. Представлено аналіз працевлаштування молодих жителів регіону, зокрема в комерційній та бюджетній сферах. З'ясовано специфіку молодіжного ринку праці. Наведено декілька механізмів вирішення проблеми зайнятості випускників, а саме: квотування робочих місць для випускників, практика тимчасового найму на разові роботи, система податкових пільг для роботодавців, що приймають на роботу випускників вузів. Розкрито основні проблеми у дисбалансі ринку попиту та пропозиції на молодіжному ринку праці АР Крим. Доведено необхідність розширення взаємодії служби зайнятості з органами виконавчої влади та підприємницьким корпусом.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, молодіжний ринок, працевлаштування, кваліфікація, характеристика, дисбаланс.

Проблема зайнятості населення є гострою і актуальною в сучасних трансформаційних економічних умовах. Структурні трансформації економіки, приватизація та ринкові перетворення у сфері трудових відносин в Україні не забезпечили перехід до більш високого типу зайнятості. Стихійна лібералізація ринку праці не супроводжувалася ні послідовною промисловою політикою, ні ефективною політикою зайнятості. У результаті посилюються суперечності між потребами виробництва і професійною структурою кадрів.

Дослідженню та узагальненню проблем зайнятості присвячено фундаментальні праці українських вчених-економістів. Результати досліджень із даних питань певною мірою розкрито в наукових працях О.І. Амоші, який, аналізуючи регіональні ринки праці та зайнятість населення, приділяє увагу якості трудового потенціалу та управлінню трудовою сферою в Україні [1]; О.В. Крушельницької, праці якої присвячено дослідженням державної політики у сфері трудових ресурсів, а також підвищенню якості робочої сили [2]. Д.П. Богині і О.А. Грішної, які розглядали проблеми функціонування ринку праці [3-4]. В.М. Василенко приділяє увагу регіональному ринку праці та особливостям його функціонування [5]. С.А. Назарко досліджував вплив освіти на зайнятість населення, стверджуючі, що це головна і невирішена проблема сучасного ринку

праці, яка впливає на розвиток людського ресурсу [6].

Не зважаючи на велику кількість досліджень у сфері зайнятості, проблема збалансування регіональних ринків праці та їх відповідність потребам суспільного розвитку залишається відкритою, що стає підґрунтям для розгляду проблем зайнятості молоді Криму.

В умовах стрімко мінливої кон'юнктури ринку праці зросла роль кваліфікованих робітників, високопродуктивної праці, високоосвічених фахівців. На ринку праці велике значення має оцінка вартості робочої сили, умови найму, у тому числі розмір заробітної плати, умови праці, які все ще залишають бажати кращого.

Майбутнє будь-якої країни знаходиться в руках сучасної молоді. Тому держава, яка прагне розвитку соціально-економічного положення, повинна бути орієнтована на формування та розвиток молодіжного сегменту ринку праці. Як правило, в зоні молодіжної політики перебувають громадяни віком 14 – 29 років. Саме в цей період важливі державна підтримка і стимулювання потенціалу молоді.

В умовах України, коли за останнє десятиліття відбувається різке зниження якості життя, здоров'я молодіжного сегмента, погіршення умов для здобуття професійної підготовки, забезпечення зайнятості, посилення наркозалежності, зростання злочинності в молодіжному середовищі,

Н.О. Васильчук, 2014

потрібна кардинальна активізація державної політики по відношенню до покоління, яке самостійно вступає в життя. Особливої уваги у цьому питанні потребують регіони стратегічного значення для розвитку країни, так, наприклад, одним із головних туристичних регіонів є АР Крим.

Метою статті є визначення особливостей і проблем зайнятості на молодіжному ринку праці АР Крим.

Підвищенню конкурентоспроможності, професійної мобільності, а також попередження молодіжного безробіття сприяє надання органами зайнятості таких освітніх і профорієнтаційних послуг, як: вибіркові соціологічні опитування випускників 9–11 класів шкіл для визначення професійних намірів і виявлення ступеня їх відповідності потребам ринку праці; профорієнтаційні уроки з формування правильного вибору професії, внутрішньої готовності до неї, позитивного ставлення до будь-якої трудової діяльності; ярмарки інформаційних освітніх послуг, зустрічі з роботодавцями; Дні відкритих дверей для учнів і випускників закладів освіти; заняття з навчання навичкам самопрезентації й ефективної поведінки на ринку праці для випускників закладів професійної освіти. При цьому особлива увага приділяється превентивній профорієнтаційній

роботі з молоддю, насамперед з випускниками освітніх установ. Вона складається з щорічних досліджень професійних намірів випускників загальноосвітніх шкіл і ступеня їх відповідності потребам ринку праці, комп'ютерного тестування, проведення профорієнтаційних уроків, ярмарків освітніх послуг, уроків пошуку роботи.

Проведена органами зайнятості робота є одним із факторів, які сприяють тому, що молодь стала мати більш реальні уявлення про ситуацію на сучасних ринках праці та ринках освітніх послуг, професійні вимоги до працівників. Показником результативності профорієнтаційної роботи за останні п'ять років є зниження в чотири рази чисельності випускників освітніх установ, реєстрованих службою зайнятості як безробітних.

Загальновідомо, що нинішня система освіти недостатньо адаптована до потреб ринку праці як у кількісному, так і в якісному відношенні. Тому на службу зайнятості покладено завдання узгодження попиту і пропозиції на ринку праці. При проведенні опитування респондентів щодо працевлаштування було встановлено, що більшість молодих жителів АР Крим (44,7%) зайняті трудовою діяльністю. Із них 49,0% працюють у комерційній сфері та виконують кваліфіковану працю. (рис.1).

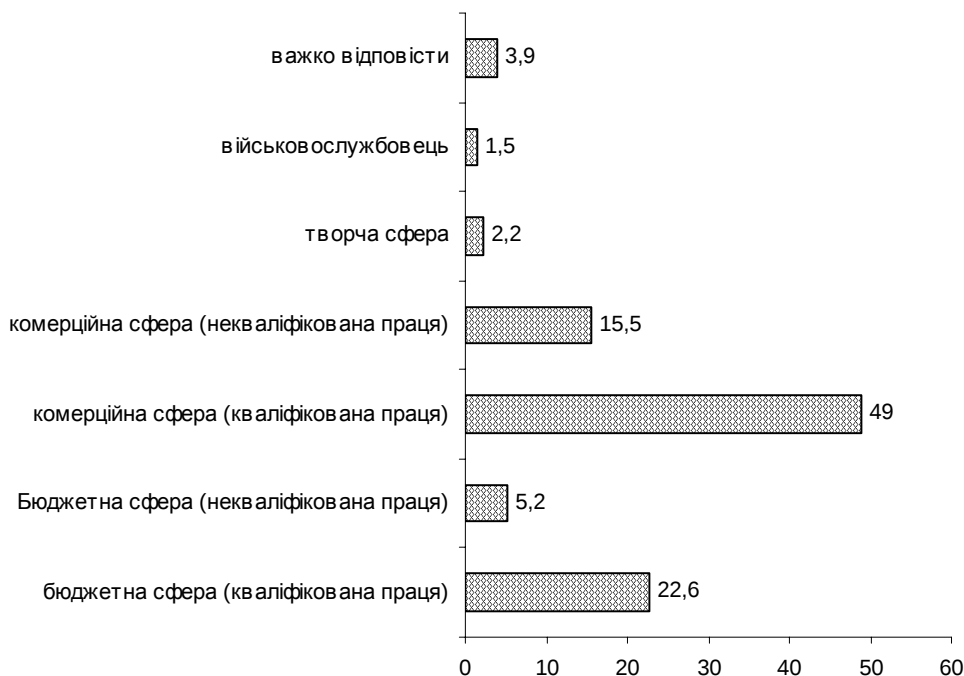

Рис.1 Опитування респондентів щодо працевлаштування [7]

У бюджетній сфері працюють 22,6% респондентів, які виконують кваліфіковану працю. Зайнятих некваліфікованою працею в комерційній сфері також більше, ніж у бюджетній сфері – 15,5% і 5,2% відповідно. Творчою своєю професією вважають 2,2% молодих жителів Криму.

З метою підвищення ефективності працевлаштування службою зайнятості ведеться активна інформаційна робота з молоддю, проводяться ярмарки вакансій робочих і навчальних місць.

Молодіжний ринок праці має свою специфіку [8].

По-перше, він характеризується нестійким попитом і пропозицією, які обумовлені мінливістю орієнтації молоді, її соціально-професійною невизначеністю. Становище ускладнюється загостренням соціальних проблем молоді, пов'язаних із суттєвою зміною соціокультурних політичних умов розвитку особистості, що тягне за собою зростаючі труднощі самовизначення молодих людей, у тому числі і в професійному плані.

По-друге, специфічна для молодіжного ринку праці низька конкурентоспроможність у порівнянні з іншими віковими групами. Молодь піддається найбільшому ризику втратити роботу або працевлаштуватися. Можливості працевлаштування нової робочої сили, яка вступає на ринок праці вперше, скорочуються. Обмеження попиту на ринку праці знижує можливості працевлаштування випускників навчальних закладів.

По-третє, молодіжна зайнятість має явні приховані розміри. Продовжує збільшуватися група молоді, яка ніде не працює і не вчиться.

По-четверте, молодіжний ринок праці характеризується великою варіантністю. Це обумовлено тим, що на нього виходять випускники навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців по всіх можливих професіях. Відсутність попиту на регіональному ринку праці призводить до того, що більша частина недавніх випускників навчальних закладів працевлаштовується за спеціальностями, далеким від базової освіти, для багатьох перепідготовка є єдиною можливістю отримати роботу. Щорічно з числа випускників кожен четвертий стає потенційним кандидатом на перенавчання, отримання другої професії. Крім того, п'ята частина молодих людей звільняється через незадовільність професією, характером праці вже в перший рік роботи після закінчення навчального закладу.

По-п'яте, на молодіжному ринку праці створилася надзвичайно складна ситуація з жіночою зайнятістю: традиційно серед випускників на-

вчальних закладів, особливо вузів, жінки становлять значну частку, при цьому роботодавці віддають явну перевагу при прийомі на роботу чоловікам.

Молодіжний ринок праці передбачає виявлення пріоритетних професій і спеціальностей на певний момент. У зв'язку з цим виникли теоретичні та прикладні завдання кількісного і якісного порівняння затребуваних ринком праці професій і спеціальностей, за якими ведеться підготовка фахівців у навчальних закладах.

Наявність досвіду роботи і стажу роботи, бажано за фахом, на сьогоднішній день є одним з істотних вимог до кандидатів на заміщення пропонуваних на ринку праці вакансій. Відповідно випускників вузів в цьому випадку на роботу найчастіше беруть неохоче. Отже, випускники не мають не тільки досвіду роботи, але й можливості отримання такого досвіду.

Вирішення цієї проблеми можливо за допомогою реалізації такого механізму, як квотування робочих місць для випускників. У даний час ця практика застосовується до таких категорій громадян, як інваліди, діти-сироти, члени багатодітних сімей. Однак реалізація цих пільг носить добровільно – примусовий характер. Ефективного механізму реалізації цієї практики на даний момент немає.

Альтернативою практики квотування може стати система умов, при яких роботодавцям було б вигідно брати на роботу випускників, зокрема, введена на муніципальному рівні система податкових пільг для роботодавців, які приймають на роботу випускників вузів. Реалізація цієї ідеї можлива через депутатські комісії та комітети виконавчих структур влади. Насамперед, потрібні конкретні фінансові розрахунки, які дозволять визначити стратегію реалізації ідеї. Ще однією можливістю отримання випускниками вузів необхідного досвіду роботи може бути практика тимчасового найму на разові роботи. Такі, як різного роду рекламні акції, маркетингові дослідження, соціологічні опитування, робота у сфері політики, зайнятість на громадських роботах, діяльність в громадських організаціях в якості волонтерів.

Тут корисним було б ввести практику отримання рекомендаційних листів з місць такої роботи. Тимчасова зайнятість випускників в даному випадку не тільки дозволить їм отримати досвід, але й заробити репутацію, що відіграє значну роль на сучасному ринку праці.

На державному рівні необхідна реалізація

програми створення робочих місць спеціально для молодих фахівців-випускників вузів. Практична реалізація цієї програми поки недосконала через нестачу бюджетних коштів, але ідея просувається вже зараз.

Проблема дисбалансу попиту і пропозиції на молодіжному ринку праці АР Крим полягає в тому, що існує невідповідність між тим, які спеціальності на конкретний момент потрібні на ринку праці, і тим, фахівців яких спеціальностей випускають вузи. У даному випадку мова йде про те, що ринок праці в даний час навіть приблизно складно прогнозувати на ті ж п'ять-шість років, оскільки економічна ситуація в суспільстві нестабільна. Купуючи, здавалося б, престижну спеціальність, випускник ризикує виявитися незатребуваним після закінчення вузу у зв'язку з різко зміненним рейтингом престижних спеціальностей. У даному випадку найбільш важливим видається наявність у випускників навичок, що дозволяють швидко адаптуватися до змін ситуації. Ці навички повинні виховуватися у процесі соціалізації особистості як у сім'ї, так і під час навчання спеціальності.

Іншим механізмом адаптації до вимог ринку є перенавчання фахівців у службі зайнятості та у вузах. Для цього можуть бути використані механізми отримання різного роду кредитування навчання студентів роботодавцями, що дозволяє випускникам визначитися з подальшим місцем роботи [9].

Крім того, можливе налагодження механізму, при якому вузи будуть укладати з підприємствами прямі договори на навчання фахівців необхідних спеціальностей. Створення інформаційних систем, що дозволяють враховувати спектр вакансій, аналізувати їх і прогнозувати ситуацію на ринку праці, теж покращить ситуацію. Така робота вже розпочата, про що проінформували представника муніципальної влади.

Молоді люди часто не мають активної позиції в пошуку роботи, а відповідно, не використовують багато з існуючих можливостей знаходження роботи. Неабиякою мірою це пов'язано з небажанням потрапляти в некомфортні й жорсткі ситуації ринку праці.

Іншим важливим моментом є необхідність наявності у випускників вузів високого рівня самоорганізації з тим, щоб у пошуку роботи мати можливість відповідно зустрічати і долати труднощі, пов'язані з некомфортністю пропонованої праці.

Крім того, для суспільства актуальною є ро-

бота по включенню в суспільній свідомості механізму активного пошуку роботи. Ця робота полягає, перш за все, в інформуванні молоді про принципи і технології пошуку.

Необхідно проводити спеціальні курси для батьків із тим, щоб сприяти включенню даного механізму на рівні сім'ї.

У даний час населення вкрай незадовільно інформовано про можливості пошуку роботи. При цьому відіграють роль як вже згадувана пасивна позиція в пошуку роботи, так і певного роду забобони, невірна інтерпретація громадянами свого становища. Крім того, виявилось, що інформаційних каналів про попит на ринку праці явно недостатньо.

Таким чином, молодь на ринку праці являє собою досить вразливу категорію громадян, проблема допомоги цієї категорії є проблемою державної політики. Зрозуміло, всі шляхи виходу з кризової ситуації на молодіжному ринку праці наштовхуються на перешкоди в соціальній, економічній, правовій, політичній сферах нашого життя, тому всі заходи повинні прийматися комплексно.

На молодіжний сектор ринку праці впливає ряд негативних тенденцій: посилення невідповідності попиту та пропозиції робочої сили як з професійно – кваліфікаційним, так і за іншими якісними характеристиками; збільшення у структурі пропозиції робочої сили частки осіб, що не мають професій; падіння престижу робітничих професій; слабка зацікавленість роботодавців у підвищенні кваліфікації та перепідготовці працюючих. При цьому страждає і економіка – не отримує необхідної для її успішного функціонування робочої сили певних професій і рівня кваліфікації. Враховуючи високий рівень структурного безробіття, представляється необхідним розширювати взаємодію служби зайнятості з органами виконавчої влади та підприємницьким корпусом.

Висновки. Розвиток економіки, науки та інформаційних технологій пред'являє високі вимоги до якості робочої сили. Це відноситься і до молодих робітників, і до фахівців. Україну необхідно виводити зі сформованої «рівноваги» між низьким рівнем заробітної плати, прихованим безробіттям і відсутністю продуктивних робочих місць, підштовхнути до формування більш динамічного і продуктивного ринку праці. Сьогодні необхідно розгорнути державну систему підготовки та перепідготовки кадрів за пріоритетними напрямками технічного прогресу з урахуванням потреби економіки. Держава повинна зайняти

найактивнішу позицію у справі забезпечення зайнятості молоді – розробити комплекс заходів щодо закріплення молодих робітників, особливо у трудонедостатніх сегментах економіки. Головний інструмент такої політики – регіональні програми зі створення робочих місць для молоді. При цьому важливо, щоб державне втручання здійснювалося в основному за допомогою економічних і правових важелів, з максимальним підключенням підприємницьких структур, а не адміністративних заходів.

Список використаних джерел

1. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: монографія / О.І.Амоша, О.Ф.Новікова, В.П.Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки промсті. – Донецьк, 2006. – 208 с.
2. Крушельницька О.В. Управління трудовими ресурсами / О.В. Крушельницька Г. В. Осовська : навч. посібник. – К.: Кондор, 2003. – 302 с.
3. Богиня Д.П. Основи економіки праці: навч. посібник. / Д.П. Богиня, О.А. Грішова – 2-ге вид. – К.: Знання-Прес, 2001. – 371 с.
4. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудо-
дові відносини: підручник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.
5. Василенко В.Н. Региональный рынок труда: особенности функционирования: монография / В.Н. Василенко, М.В. Жилина; науч.ред. В.Н. Василенко; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 223 с.
6. Назарко С.А. Влияние образования на региональное человеческое развитие и занятость населения / С.А. Назарко // Актуальные проблемы экономики. – 2009. – № 4 (94). – С.166–171.
7. Звіт «Портрет современной молодежи АР Крым» ПРООН Совет по человеческой безопасности при Председателе Верховного Совета АРК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.undp.crimea.ua/img/content/Youth%20portrait%20final%20for%20printing\(2\).pdf](http://www.undp.crimea.ua/img/content/Youth%20portrait%20final%20for%20printing(2).pdf), 2013.
8. Ю. Аверьянов Регулирование занятости с точки зрения теории / Человек и труд. – 2005. – № 5. – 34–39.
9. Клияненко Б. Т. Анализ развития рынка труда в Украине: организационно-правовой и социально-экономический аспекты / Б.Т. Клияненко, С. Ф. Большенко, И. А. Попова // Экономика и право. – 2005. – №3(13). – С. 28-34.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2014 р.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Проведено порівняльний аналіз розвитку малого підприємництва в областях України, на основі якого побудовані рейтинги регіонів України за основними показниками діяльності суб'єктів малого підприємництва. За допомогою побудови економіко-статистичних і кореляційно-регресійних моделей визначено зв'язок і залежність показників малих підприємств від показників регіональної економіки, а також зворотний вплив діяльності малих підприємств на економіку регіону.

Ключові слова: мале підприємництво, рейтинги регіонів, залежність, вплив, економіко-статистичні моделі, кореляційно-регресійні моделі, регіональна економіка.

В умовах подолання наслідків фінансової й економічної кризи мале підприємництво стає одним із основних секторів, сприяючих підвищенню рівня конкуренції на регіональному ринку, зниженню роздрібних цін і збільшенню асортименту необхідних промислових і продовольчих товарів і послуг для населення. Інтенсифікація розвитку суб'єктів малого підприємництва дозволить працевлаштувати значну чисельність працівників, які вивільняються з великих підприємств, що забезпечить збільшення середнього класу.

Малий бізнес має яскраво виражену регіональну орієнтацію. Через свою численність він є могутнім стимулятором ділової активності в регіоні. Його розвиток і вдосконалення спричиняє за собою розширення регіональної інфраструктури: інформаційного обслуговування, засобів зв'язку і транспорту, всіляких видів технічних, консультаційних і комунальних послуг [1, с.7].

Суб'єкти малого підприємництва сприяють раціональному використанню вільних виробни-

чих потужностей, збільшенню обсягу вироблених товарів і послуг, вирішенню проблем зайнятості й загальному зростанню доходів, що веде до поліпшення умов життя населення. Розміщення суб'єктів малого підприємництва в периферійних районах дозволяє значно зменшити відтік трудових ресурсів з невеликих міст і селищ в крупні міста. Це обмежує зростання великих міст, знижує витрати на розвиток їх інфраструктури, сприяє вирішенню соціальних і екологічних завдань.

Нарощування товаровиробництва, торгівлі й послуг суб'єктами малого підприємництва починає активізувати внутрішні заощадження населення і привертати додаткові капітали з інших країн. Ці чинники своїм кінцевим результатом забезпечують збільшення надходжень грошових коштів до місцевих бюджетів.

Суб'єкти малого підприємництва зазвичай будують свою діяльність, виходячи з потреб і можливостей насичення місцевого ринку, обсягу і структури локального попиту. В умовах розвит-

ку господарств самостійних регіонів мале підприємство може розглядатися як важливий засіб оптимізації структури регіональної економіки.

У свою чергу істотний вплив на розвиток суб'єктів малого підприємництва надає регіональне середовище. В Україні процес формування регіональної організації суб'єктів малого підприємництва відбувається з початку відродження підприємництва. Найбільш характерними його рисами є: відносна незалежність економічної поведінки суб'єктів малого підприємництва; вирішення економічних протиріч і диспропорцій, що породжуються негативними явищами економіки (перепрофілювання, технічна реконструкція, ліквідація або відхід в тінь), створення і розвиток систем державної підтримки суб'єктів малого підприємництва на рівні регіону.

Крім того, для економіки ринкового типу характерне «ухвалення найважливіших рішень на мікрорівні, на рівні фірми, підприємства. Конкретне навколишнє середовище повинне бути сприятливим для ухвалення ефективних рішень, а це конкретне середовище формується знову ж таки в регіонах» [2, с.8].

Проблеми розвитку малого підприємництва досліджували вчені: А.О.Блінов [3], З.С.Варналії [4], Є.П.Горбунов [5], Ю.Ф.Гудзь [6], М.Г.Лапуста [7], В.І.Ляшенко [8] та ін. Проте в сучасній науковій літературі немає чіткої узгодженої позиції щодо впливу регіональної економіки на розвиток малого підприємництва, тому ця проблема вимагає подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження ролі та місця малого підприємництва в системі регіонального розвитку, а також виявлення залежності розвитку суб'єктів малого підприємництва від регіональних особливостей території, де вони функціонують.

Україна є сукупністю неоднорідних регіонів, кожен з яких має свої особливості. Регіони відрізняються по рівню насиченості продуктивних сил, соціальній структурі, наявності сировинної бази і корисних копалин, відстанню від високорозвинутих промислових, культурних і столичних центрів. У зв'язку з цим, деякими ученими висувалися пропозиції про здійснення довгострокових заходів щодо зближення, а в перспективі і вирівнювання рівнів регіонального розвитку. Так, академік НАН України М.І. Долішній в своїх працях відзначав, що метою регіональної політики в розвинених країнах Західної Європи є вирівнювання економічних потенціалів різних регіонів і забезпечення належних умов для жит-

тєдіяльності, роботи, навчання і відпочинку проживаючого населення [9, с.113].

Проте склалася й інша тенденція в поглядах на дану проблему. Багато зарубіжних дослідників регіональної економіки пов'язують успіхи регіонального розвитку не з допомогою з центру, а із зростанням місцевої економіки, перш за все малого підприємництва, а також з розвитком соціальних норм і цінностей, властивих конкретним співтовариствам. Якщо раніше метою державної політики розвинених країн був захист найбільш слабких регіонів, а засобом – фінансова допомога, то в даний час основним стає курс на саморозвиток всіх регіонів [1, с.26].

Економічний розвиток останніми роками характеризується поглибленням міжрегіональних контрастів і концентрацією економічної активності і фінансових результатів в обмеженому числі регіонів України. Це підкреслює важливість і необхідність обліку відмінностей в регіональних умовах господарювання й інвестування для розробки стратегій суб'єктів малого підприємництва.

Розвиток суб'єктів малого підприємництва в регіоні залежить від існуючого економічного, природоресурсного, людського, інвестиційного потенціалів, рівня управління (фінансів), регуляторної політики, що проводиться органами державної влади в регіоні, і інших регіональних чинників з погляду забезпечення необхідних умов для цього процесу. Крім того, формування сектора малого підприємництва в регіоні знаходиться залежно від рівня розвиненості регіональної ринкової інфраструктури, її дієвості в обслуговуванні суб'єктів підприємницької діяльності й організації ефективної їх взаємодії з іншими складовими регіональної економічної системи.

Повнота реалізації функцій малого підприємництва на регіональному рівні залежить від чіткості визначення існуючих економічних і соціальних проблем, які можуть бути вирішені у процесі розвитку малого підприємництва на пріоритетних напрямках розвитку регіональної економіки з урахуванням наявного внутрішнього потенціалу конкретного регіону (рис.1).

У результаті обрахування Індексу конкурентоспроможності регіонів України Фондом «Ефективне управління» були виявлені регіоні-лідери та регіони-аутсайтери щодо мікро- і макроекономічних показників конкурентоспроможності [4]. При цьому конкурентоспроможність характеризується як набір інститутів, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності

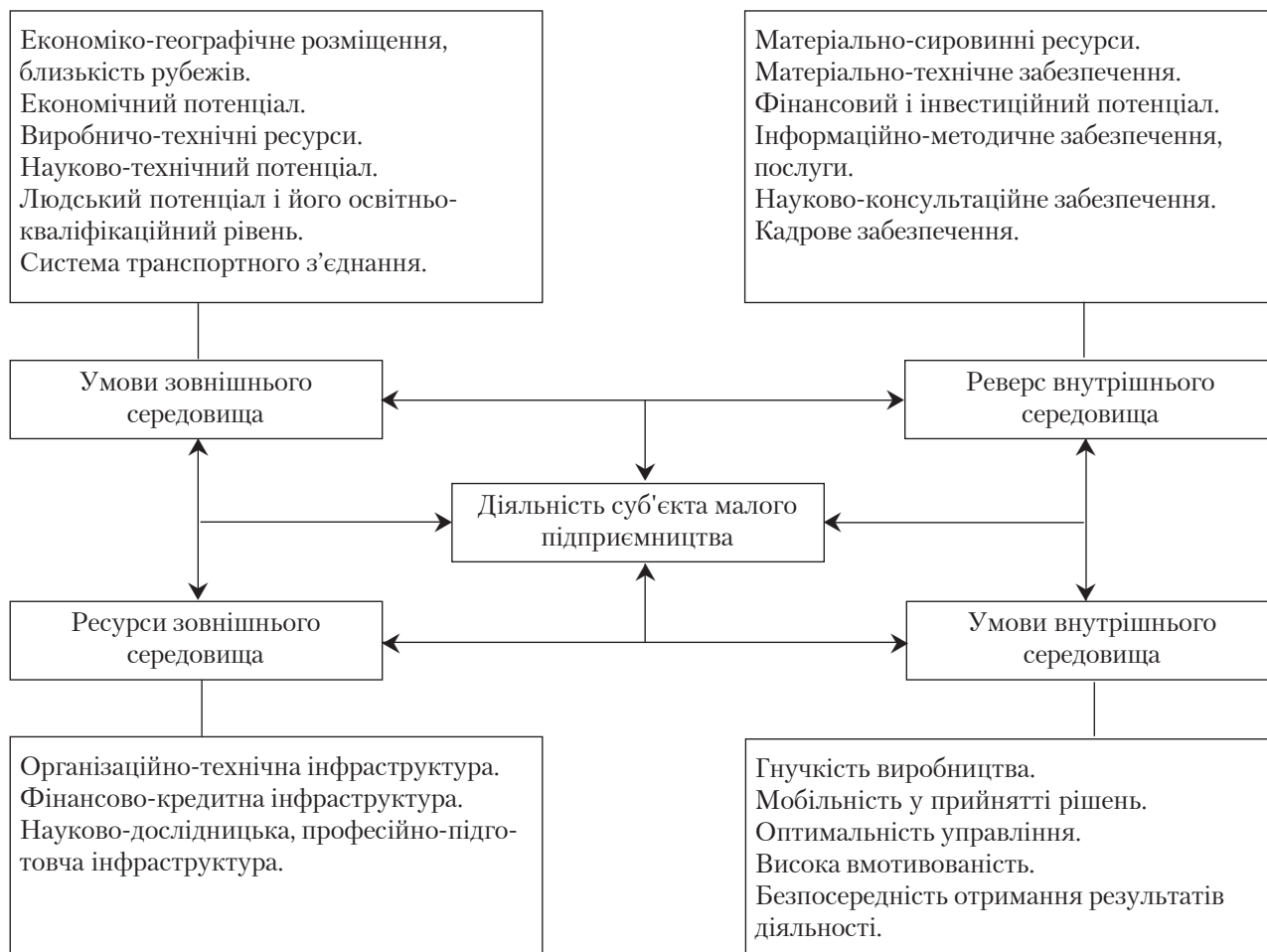

Рис. 1. Фактори розвитку суб'єкта малого підприємництва в умовах мінливості зовнішнього середовища

регіонів. Остання, у свою чергу, впливає на рівень добробуту, який може забезпечити економіку регіону. Крім того, рівень продуктивності також визначає дохідність інвестицій в економіку, котрі є фундаментальним стимулом економічного зростання. Індекс конкурентоспроможності регіонів країни обраховується за методологією, яку використовує Всесвітній економічний форум (ВЕФ) для оцінки конкурентоспроможності країн світу.

При розрахунку Індексу національної конкурентоспроможності до уваги береться складність економічних процесів і пропонується виважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожен з яких відбиває один з аспектів конкурентоспроможності. Компоненти згруповані у 12 складових конкурентоспроможності: інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку

праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації. Усі дванадцять складових конкурентоспроможності взаємопов'язані, мають тенденцію до посилення одна одної, коли слабкі позиції у певних аспектах часто негативно впливають на інші аспекти.

Згідно Рейтингу конкурентоспроможності регіонів України у 2012 р. у першу п'ятірку лідерів увійшли: місто Київ, Харківська, Дніпропетровська, Донецька й Київська області. До першої десятки входять переважно великі промислові регіони і два міста-регіони. У п'ятірці «аутсайдерів» сільськогосподарські регіони: Житомирська, Тернопільська, Чернігівська, Кіровоградська і Херсонська області (табл. 1).

В Україні немає однозначного лідера за всіма складовими рейтингу конкурентоспроможності регіонів, як немає і однозначного аутсайдера. Наприклад, Київ у 2012 р. лідував за такими

Індекс конкурентоспроможності регіонів України [4]

Місце	Регіон	Бал	Місце	Регіон	Бал
1	Київ	4,37	15	Вінницька	3,97
2	Харківська	4,19	16	Чернівецька	3,95
3	Дніпропетровська	4,16	17	Закарпатська	3,95
4	Донецька	4,14	18	Черкаська	3,94
5	Київська	4,12	19	АР Крим	3,94
6	Одеська	4,10	20	Луганська	3,93
7	Запорізька	4,07	21	Івано-Франківська	3,93
8	Севастополь	4,02	22	Хмельницька	3,92
9	Полтавська	4,02	23	Тернопільська	3,88
10	Львівська	4,0	24	Чернігівська	3,87
11	Волинська	3,99	25	Житомирська	3,87
12	Рівненська	3,98	26	Кіровоградська	3,84
13	Сумська	3,98	27	Херсонська	3,82
14	Миколаївська	3,97			

складовими, як інфраструктура й технологічна готовність, але замикав рейтинг регіонів за складовою інститутів. І навпаки, Чернігівська область, яка посідала 24-е місце в рейтингу і відставала за такими складовими, як технологічна готовність, ефективність ринку товарів і рівень розвитку бізнесу, лідирувала за ефективністю ринку праці.

Результати опитування керівників компаній у 2012 р., що становили дві третини у розрахунку Індексу конкурентоспроможності регіонів України, виявили, що три з п'яти найбільш проблемних чинників для провадження бізнесу в Україні мають відношення до неефективності державних інститутів – це нестабільність державної політики, корупція та неефективність державного апарату. Інші два чинники пов'язані з обтяжливістю податкового регулювання – це податкові ставки та податкова політика. Остання посідала перше місце у списку найбільш проблематичних чинників для провадження бізнесу, і її лідерство відзначене у 14 регіонах. Гірші результати за цією складовою одержали великі промислові регіони – лідери національного рейтингу, що обумовлено великим масштабом економічної діяльності та більш високими запитами бізнесу.

У 2013 р. змінилася п'ятірка лідерів національного рейтингу конкурентоспроможності. Одеська область потрапила в першу п'ятірку і зайняла 3-є місце, обігнавши Донецьку і Дніпропетровську області і витіснивши з першої п'ятірки Київську область. У результаті, в 2013 р. п'ятірка лідерів виглядає таким чином: місто Київ, Харківська, Одеська, Донецька і Дніпропетровська області [5].

Для підтвердження високого ступеня взаємо-

обумовленості регіональних особливостей і процесів розвитку малого підприємництва був проведений порівняльний аналіз статистичних показників розвитку суб'єктів малого підприємництва по областях України. Це дослідження проводилося за показниками – кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. населення, частка зайнятих на суб'єктах малого підприємництва до загальної чисельності зайнятих і обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва на душу населення.

Найкращі показники кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України у містах Києві (599 одиниць) і Севастополі (465 одиниць), Київській (429 одиниць), Одеській (419 одиниць), Харківській (410 одиниць), Миколаївській (406 одиниць), Хмельницькій (397 одиниць) областях, відповідно, з 1 – 7 місця у рейтингу за цим показником. Найнижчі показники кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України в Сумській (307 одиниць), Волинській (286 одиниць), Львівській (284 одиниці), Рівненській (284 одиниці) та Тернопільській (283 одиниць) областях, відповідно, 22 – 25 місця. Таким чином, розрив між максимальним і мінімальним показниками склав 2,1 рази. На основі статистичних даних нами розраховані рейтинги, наведені у табл. 2.

Показник «загальна кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення України» у 2010 – 2012 роках мав тенденцію до зменшення у зв'язку зі зменшенням кількості фізичних осіб-підприємців.

Показник кількості малих підприємств про-

Таблиця 2

Рейтинги регіонів України за основними показниками діяльності суб'єктів малого підприємництва у 2011 році*

Регіон	Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення	Рейтинг	Частка зайнятих у суб'єктах малого підприємництва к загальній чисельності зайнятих, %	Рейтинг	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами малого підприємництва на душу населення, тис.грн./осіб	Рейтинг
Автономна Республіка Крим	342	12	22,5	6	13,0	11
Вінницька	326	15	19,2	17	11,1	12
Волинська	286	23	19,5	16	9,5	17
Дніпропетровська	331	14	21,0	9	18,6	4
Донецька	325	16	18,1	19	13,1	10
Житомирська	319	18	19,7	15	9,7	15
Закарпатська	317	21	18,1	19	8,4	20
Запорізька	364	8	21,0	9	15,3	7
Івано-Франківська	318	20	21,0	9	8,4	20
Київська	429	3	25,7	3	20,3	2
Кіровоградська	323	17	19,8	14	12,8	10
Луганська	325	16	17,9	20	10,4	14
Львівська	284	24	20,9	10	11,9	11
Миколаївська	406	6	20,2	12	14,4	9
Одеська	419	4	23,5	4	16,9	6
Полтавська	360	9	21,6	8	15,1	8
Рівненська	284	24	18,5	18	8,3	21
Сумська	307	22	19,8	14	9,5	16
Тернопільська	283	24	19,2	17	8,0	22
Харківська	410	5	23,1	5	18,0	5
Херсонська	349	10	20,6	11	12,8	10
Хмельницька	397	7	21,7	7	10,5	13
Черкаська	336	13	20,6	11	13,1	10
Чернівецька	347	11	18,1	19	8,8	19
Чернігівська	318	19	20,1	13	9,4	18
Київ	599	1	38,2	1	62,1	1
Севастополь	465	2	26,2	2	19,1	3

*Розраховано за [6,7]

тягом того ж періоду майже залишався незмінним. За кількістю малих підприємств – юридичних осіб на 10 тис. осіб населення лідером є м. Київ – 270 підприємств; після нього – Одеська (81), Харківська (80), Київська (78), м.Севастополь (74), Запорізька (71) та Миколаївська (64) області. Найгірші показники за цим параметром у Сумської (41), Тернопільської (41), Волинської (42), Житомирської (42), Закарпатської (42) та Луганської (42) областей [8].

Одним із важливих завдань, що стоять перед сектором малого підприємництва в даний час є

створення робочих місць для працевлаштування працівників, що вивільняються, в результаті диверсифікації промислових комплексів регіонів. Ця проблема найбільш актуальна для старопромислових регіонів – Донецької і Луганської областей. По зайнятості в секторі малого підприємництва (частка тих, що працюють на суб'єктах малого підприємництва в загальній чисельності зайнятих) перші місця рейтингу займають міста Київ (38,2 %) і Севастополь (26,2%), Київська (25,7%), Одеська (23,5 %), Харківська (23,1%) області, Автономна Республіка Крим (22,5%) і

Хмельницька область (21,7%), відповідно, з 1 по 7 місця. Найменшу зайнятість мають: Рівненська (18,5%), Чернівецька (18,1%), Закарпатська (18,1%), Донецька (18,1%), Луганська (17,9%) (табл.2.2). Тут різниця між максимальним і мінімальним значенням показників більш ніж у 2 рази.

Одним із показників ефективності суб'єктів малого підприємництва є обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктів малого підприємництва регіону на душу населення. У 2011 р. за даним показником лідирували м.Київ (62,1 тис.грн./особу), Київська (20,3) область, м. Севастополь (19,1), Дніпропетровська (18,6), Харківська (18,0), Одеська (16,9), Запорізька (15,3), відповідно 1 – 7 місця у рейтингу. Мінімальний обсяг продукції на душу населення реалізують суб'єкти малого підприємництва – Тернопільської (8,0 тис.грн./осіб.), Рівненської (8,3), Івано-Франківської (8,4), Закарпатської (8,4), Чернівецької (8,8), відповідно, 22 – 19 місця у рейтингу (табл.2.2). Тут різниця між максимальним і мінімальним значенням показників у 7,8 рази.

Розмір середньомісячної заробітної плати працівників малих підприємств також різниться за регіонами: найвищий рівень – у м. Києві (2216,48 грн.), у Донецькій (1600,77 грн.), Київській (1510,90 грн.) та Дніпропетровській (1474,36 грн.) областях. Найнижча заробітна плата у працівників малих підприємств Івано-Франківської (1175,14 грн.), Волинської (1181,74 грн.), Чернігівської (1214,02 грн.), Закарпатської (1234,38 грн.) та Рівненської (1243,06 грн.) областей [8].

З використанням проаналізованих кількісних показників методом ранжування здійснено рейтингову оцінку розвитку малого підприємництва у регіонах України. Виділено чотири групи регіонів:

- регіони-лідери за рівнем розвитку малого підприємництва – м. Київ, м. Севастополь, Київська, Одеська, Харківська, Запорізька та Полтавська області;

- регіони з високим рівнем розвитку малого підприємництва – Дніпропетровська, Миколаївська, Хмельницька, АР Крим, Херсонська та Черкаська області;

- регіони із середнім рівнем розвитку малого підприємництва – Кіровоградська, Вінницька, Донецька, Львівська, Житомирська, Івано-Франківська, Чернівецька, Луганська, Чернігівська та Сумська області;

- регіони із низьким рівнем розвитку малого

підприємництва – Волинська, Закарпатська, Рівненська та Тернопільська області.

Порівняльний аналіз рейтингів розвитку малого підприємництва свідчить про те, що регіони з високим рівнем розвитку малого підприємництва є промислові центри країни. Але до них примикають і області з обширними рекреаційними зонами. Регіонами, що відстають у розвитку малого підприємництва, є регіони зі слабо розвинутою промисловістю і переважаючою часткою сільського населення в загальній чисельності населення.

Дані порівняльного аналізу також свідчать, що найбільш ефективні суб'єкти малого підприємництва в регіонах з високим рівнем промислового потенціалу, а також в регіонах з широким ринком збуту. Однією з причин даного положення є створення малих підприємств на базі великих промислових підприємств або їх функціонування в якості партнерів великих підприємств. Іншою причиною високої ефективності суб'єктів малого підприємництва індустріально-розвинених регіонів є відносно високий рівень життя населення і відповідно платоспроможний попит на товари і послуги.

Численну групу відстаючих регіонів у розвитку малого підприємництва складають області західної і центральної частини країни зі слабо розвинутою промисловістю, а також недостатнім платоспроможним попитом населення, обумовленим низьким рівнем його життя.

Спостерігається і значний дисбаланс «умов для підприємництва» і самого процесу розвитку суб'єктів малого підприємництва. Яскравим прикладом такого положення можуть служити старопромислові регіони України – Донецька і Луганська області. У національному рейтингу конкурентоспроможності у 2012 р. Донецька область посіла 4-е місце, зайнявши позицію між Дніпропетровською і Київською областями. За складовою рівня розвитку бізнесу область зайняла 1-е місце, рівня розвитку фінансового ринку – 2-е місце, розміру ринку – 3-є місце та інновацій – 3-є місце. Тобто найвищі оцінки область отримала за рівень розвитку бізнесу і фінансового ринку [4].

Луганська область за рейтингом конкурентоспроможності 27 регіонів України займає останнє місце у другій двадцятці, але одночасно займає високу 6-ту позицію за складовою рівня розвитку бізнесу. Тобто Луганська область входить до десятки лідерів серед українських регіонів за рівнем розвитку бізнесу та інновацій.

У той же час старопромислові регіони займа-

ють далеко не передові позиції в рейтингах регіонів України за показниками розвитку суб'єктів малого підприємництва. Як свідчать результати проведеного дослідження за показниками – кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. населення, частка зайнятих на суб'єктах малого підприємництва до загальної чисельності зайнятих і обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва на душу населення Донецька область займає, відповідно, 16, 19, 10 місця, а Луганська, відповідно, 16, 20, 14 (по першому показнику обидві області ділять 16-те місце) (табл.2).

Висновки. Україна є сукупністю неоднорідних територій, кожна з яких має свої особливості і спеціалізацію. З використанням проаналізованих кількісних показників методом ранжування здійснено рейтингову оцінку розвитку малого підприємництва у регіонах України. Регіони з близьким рівнем і характером соціально-економічного розвитку мають схожість і в показниках діяльності суб'єктів малого підприємництва. В ході дослідження визначилися регіони-лідери, де є хороша основа для подальшого розвитку суб'єктів малого підприємництва. Це, як правило, промислові центри країни, для яких актуальні структурні зміни економіки і залучення іноземного капіталу, а також регіони, що мають рекреаційні зони з розвиненими ринками збуту. Ряд регіонів не до кінця використовував свій економічний, виробничий і підприємницький потенціал, на сьогоднішній день відстає від регіонів-лідерів. До даної групи регіонів можна віднести багатогалузеві регіони. Визначилися регіони, які вже на нинішньому етапі формування ринкових відносин відстали. Частка їх у країні вельми значительна і вони вимагають особливої уваги. Цю групу складають трудонадмірні і депресивні регіони з низьким рівнем промислового розвитку.

Дані порівняльного аналізу також свідчать, що найбільш ефективні суб'єкти малого підприємництва в регіонах з високим рівнем промислового потенціалу, а також в регіонах з широким ринком збуту. Однією з причин даного положення є створення малих підприємств на базі великих промислових підприємств або їх функціонування в якості партнерів великих підприємств. Іншою причиною високої ефективності суб'єктів малого підприємництва індустріально-розвинених регіонів є відносно високий рівень життя населення і відповідно платоспроможний попит на продукцію і послуги підприємницького сектора.

Істотний вплив на розвиток суб'єктів малого

підприємництва надає регіональне середовище – економічний потенціал, наявність ресурсів, господарська структура, відношення місцевих органів виконавчої влади до підприємництва, стан розвитку ринкової інфраструктури і т.д.

Таким чином, результати дослідження показали, що процес становлення малого підприємництва залежить від багатьох чинників, у тому числі і регіональних особливостей: економічного потенціалу, використання наявних ресурсів, удосконалення господарської структури, вдосконалення регуляторної політики відносно суб'єктів малого підприємництва в регіоні і тому подібне. Ці та інші чинники повинні враховуватися при розробці і впровадженні стратегій суб'єктів малого підприємництва, а також здійсненні територіальної політики щодо підтримки малого підприємництва. Але сектор малого підприємництва поки що істотно не впливає на регіональну економіку і не розвивається достатньо енергійно, щоб забезпечити динамічне зростання свого потенціалу. Разом із тим динаміка зростання показників суб'єктів малого підприємництва в регіонах свідчить про достатній внутрішній його потенціал, бажання і можливості широким верствам населення забезпечити власними силами свою економічну самостійність.

Список використаних джерел

1. Малый бизнес и региональное развитие в индустриальных странах: сборник обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 1998. – 165 с.
2. Малый бизнес в СНГ и Восточной Европе. – М.: РНИСиНП, 1997. – 391 с.
3. Блинов А.О. Малое предпринимательство. Организационные и правовые основы деятельности / А.О. Блинов. – М.: «Ось-89», 1997. – 336 с.
4. Варналій З.С. Мале підприємництво. Основи теорії і практики: монографія / З.С. Варналій. – 4-те стер. вид. – К.: Знання, – 2008. – 302 с.
5. Горбунов Е.П. Малая экономика как фактор формирования общесоюзного рынка / Е.П. Горбунов. – М.: Экономика, 1991. – 235 с.
6. Гудзь Ю.Ф. Інтеграція малих підприємств як стратегічний напрям підвищення ефективності в нестабільному підприємницькому середовищі / Ю.Ф. Гудзь // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №8. – С. 184-195.
7. Лапуста М.Г. Малое предпринимательство / М.Г. Лапуста, Ю.Л. Старостин. – М.: ИНФРА – М., 2002. – 271 с.
8. Ляшенко В.И. Регуляторная политика в Украине: методология формирования и режимы реа-

- лизации в сфере малого предпринимательства: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.03 / В.И. Ляшенко; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 434 с.
9. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І.Долішній. – Київ: Наукова думка, 2006. – 511 с.
10. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України, 2012 р. / Фонд «Ефективне управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua/docs/UNCR2012-Final-presentation.pdf>.
11. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України, 2013 р. / Фонд «Ефективне управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf.
12. Діяльність суб'єктів малого підприємництва / Статистичний збірник, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Статистичний щорічник за 2011 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkpr.gov.ua/info/1220>.
15. Діяльність малих підприємств / Статистичний збірник, 2006. – Київ: Держкомстат України. – 2007. – 255 с.
10. Діяльність малих підприємств / Статистичний збірник, 2007. – Київ: Держкомстат України. – 2008. – 250 с.
11. Діяльність малих підприємств / Статистичний збірник, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Діяльність суб'єктів малого підприємництва / Статистичний збірник, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Діяльність суб'єктів малого підприємництва / Статистичний збірник, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Діяльність суб'єктів малого підприємництва / Статистичний збірник, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Статистичний щорічник за 2006 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. Статистичний щорічник за 2007 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Статистичний щорічник за 2008 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
18. Статистичний щорічник за 2009 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
19. Статистичний щорічник за 2010 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
20. Статистичний щорічник за 2011 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2014 р.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.142: 339.982

С.В. Бурлуцький,

*д-р екон. наук,
старший науковий співробітник,
Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Донецьк,*

С.В. Бурлуцька,

*канд. екон. наук, доцент,
Донбаська державна машинобудівна академія,
м. Краматорськ*

РЕНТООРІЄНТОВАНА ПОВЕДІНКА СУБ'ЄКТІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ «ПРОКЛЯТТЯ РЕСУРСІВ»

У статті доведено, що ринкова трансформація вітчизняної економічної системи супроводжується посиленням міжрегіональних і міжнародних диспропорцій. У контексті феномену «прокляття ресурсів» визначальним чинником таких диспропорцій є рентоорієнтована поведінка. Сформульовано та емпірично доведено гіпотези щодо існування джерел економічної ренти. Кількісно оцінені втрати вітчизняної економіки від реалізації рентоорієнтованої поведінки.

Ключові слова: прокляття ресурсів, економічна рента, рентоорієнтована поведінка, втрата національного продукту.

Природне середовище, як матеріальне підґрунтя економічної системи, забезпечує загальні умови процесу виробництва й обумовлює просторове розміщення чинників виробництва – людей, капіталу, результатів їх взаємодії. Нерівномірність розподілу природно-ресурсного потенціалу, його структура і якість безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток окремого регіону і країни в цілому. Із класичних позицій теорії економічного зростання наявність достатнього ресурсного потенціалу (капіталу, землі, природних ресурсів, праці та підприємницької здатності) є базовим чинником соціально-економічного розвитку. Україна має значний природно-ресурсний потенціал. Особливо це стосується паливно-енергетичних, земельних та рудних (залізо- і марганцеворудних) ресурсів, які можуть відіграти важливу роль у розвитку національної і світової економіки як її природна база. За оцінками фахівців РВПС України

НАН України, орієнтовна вартість всіх природних ресурсів країни становить 5 трлн дол. США, а основна частина цієї суми (близько 3 трлн дол. США) припадає на земельні ресурси [1, с.28]. Існуючі незадовільні темпи вітчизняного економічного зростання пояснюються як недостатнім обсягом капіталовкладень, так і наслідками руйнування планової економіки та недосконаліми ринковими перетвореннями. Разом із тим економічний мейнстрим пропонує тезу негативного впливу високого рівня забезпеченості країни ресурсами на темпи економічного зростання.

Так зване явище «ресурсного прокляття» було введено в науковий обіг у результаті емпіричних досліджень Д. Сакса та А. Уорнера [2], Р. Ауті [3], А. Гелба [4] та інших закордонних дослідників. Питання ресурсного забезпечення країни та її політико-економічних наслідків знайшли своє відображення в комплексних дослідженнях російських науковців В. Тамбовцева [5],

С.В. Бурлуцький, С.В. Бурлуцька, 2014

В. Полтеровича [6] та інших. Незважаючи на актуальність і важливість цієї проблематики, вона не знайшла гідного відображення у вітчизняній економічній науці. Винятком є оглядова стаття професора В. Міценко, яка присвячена вітчизняному контексту «прокляття ресурсів» [7].

Проблемою більшості трансформаційних економік є недостатня визначеність прав власності, недосконалість ринкового та інституційного середовища. За таких умов стає можливим розвиток рентоорієнтованої економічної поведінки та формування ситуації, коли економіка працює лише в інтересах певної еліти, а суспільні інтереси мають вторинне значення.

Метою роботи є методичне обґрунтування та емпірична перевірка сукупності гіпотез щодо поширення рентоорієнтованої поведінки суб'єктів вітчизняної економіки та її негативного впливу на економічне зростання в контексті «прокляття ресурсів».

У класичному визначенні рента – це доход, отриманий у результаті використання чинників виробництва, пропозиція яких абсолютно нееластична у довгостроковому періоді. В умовах товарно-грошових відносин обмеженість природних чинників виробництва, вичерпність і невідтворюваність обумовлює нееластичність їх пропозиції. Розмір ренти, по-перше, залежить від попиту на чинники виробництва, а, по-друге, від безпосередньої їх пропозиції (вона має тенденцію до скорочення). Оскільки попит на природні ресурси є похідним від попиту на продукти, одержувані на основі природних ресурсів, які, у свою чергу, із часом неминуче вичерпуються, то розміри ренти матимуть такі тенденції:

– вичерпання джерел природних ресурсів обумовлює підвищення їх цін, а отже, і зростання доходу власника ресурсів (ренти);

– зростання попиту на продукцію, що виробляється з використанням природного ресурсу, також буде обумовлювати зростання рентних доходів;

– підвищення цін на природні ресурси, їх вичерпання обумовлюватиме пошук альтернативних чинників виробництва, а як наслідок, падіння попиту і скорочення ренти;

– використання природних ресурсів завжди пов'язано з проблемою зовнішніх ефектів, а отже, чим більш негативні зовнішні ефекти викликає використання природного ресурсу, тим менший обсяг ренти може бути вилучено.

Традиційне політекономічне розуміння категорії ренти пов'язано з повним відшкодуванням

з валового доходу поточних витрат та розподіл результату на нормальний прибуток та ренту (надлишок власника фактора виробництва). Формальний запис цього визначення (у трактуванні А. Сміта) запропоновано в дослідженні Б. Малишева [9, с.19]:

$$R = S - (W + M + A + iCK), \quad (1)$$

де R – валова рента;

S – валовий продукт у грошовому еквіваленті (вартість);

W – витрати на оплату праці;

M – матеріальні та прирівняні до них витрати;

K – капітал, задіяний у виробництві;

A – амортизація основного капіталу.

i – середня норма прибутку;

Наведена залежність є тільки формальним записом і не дає відповіді на питання, що є безпосередньо джерелом ренти. Проте динаміка врахованих у рівнянні (1) елементів дає змогу визначити тенденції зміни обсягу ренти.

Рациональна державна політика повинна бути спрямована на підвищення обсягу національного продукту та підвищенні його якості. У нашому випадку це ілюструється, по-перше, зростанням елемента (S), а як наслідок – збільшенням надходжень у державний бюджет і підвищенням суспільного добробуту. По-друге, якщо власником ресурсів (частіш за все природних) є держава, то утворення та вилучення ренти теж стане стимулом для економічного зростання. Все змінюється за існуванням ситуації, коли рента привласнюється не державою, а окремим суб'єктом економіки. Якщо граничні витрати на збільшення продукту (S) перевищують граничні витрати на збереження права привласнення ренти, то економічно-нормальна спрямованість підприємців на максимізацію (S) буде підмінюватися пріоритетом максимізації (R), а отже, стане підґрунтям рентоорієнтованої поведінки. Найбільші ризики виникнення такої ситуації притаманні економікам трансформаційного типу, Україні у тому числі.

Насамперед дуже важливо відзначити, що стартові позиції держав на момент формального початку в них перехідного періоду характеризувалися певними відмінностями. Наприклад, істотні соціально-економічні зміни в Україні почалися тільки після розпаду Радянського Союзу, а в колишніх країнах соціалістичного табору у Центральній та Східній Європі – формувалися

протягом декількох років або навіть десятиліть до цієї події, що визначило їхнє лідерство в реалізації ринкових реформ. Основні трансформаційні відмінності між країнами склалися з базового рівня економічного розвитку, характеру суспільної свідомості, ступеню впровадження ринкових механізмів і готовності господарюючих суб'єктів їх використовувати. Отже, швидка трансплантація ринкових інститутів у сформоване десятиріччями планово-соціалістичне середовище й обумовила можливість примату пошуку ренти як цільової функції більшості вітчизняних фінансово-економічних угруповань.

Існує декілька рівнів аналізу процесів пошуку ренти: первинний (підприємство); локальний (галузевий); регіональний (просторовий утвір, що характеризується певною територіальною та соціально-економічною єдністю); національний (держава). Інструментарій аналізу є різним для кожного рівня, адже різним є зміст економічних інтересів і відповідні рентні оцінки.

На рівні підприємства це, як правило, вибір ефективних варіантів розвитку з урахуванням одержання максимальної віддачі від наявних факторів виробництва. На рівні галузі це визначення можливостей отримання диференційної ренти й аналіз впливу пошуку ренти на процеси галузевого ціноутворення.

Регіон повинен віддавати пріоритет оцінкам і розв'язанню завдань власного розвитку шляхом ефективної реалізації наявного місцевого природного потенціалу (мінерально-сировинної, фінансової бази, людського капіталу) з урахуванням необхідності балансування існуючих економічних і соціальних проблем. Коло рентних питань повинно бути націлене на ефективне вилучення ренти в місцеві бюджети.

Національний рівень передбачає розробку стратегії в області рентокористування з її регіональною конкретизацією, а так само здійснення управління взаємозв'язком національного та світового ринків. На національному рівні над широкі можливості вибору і взаємного заміщення ресурсів, тому перевага, як правило, віддається найбільш ефективним джерелам ресурсів. Не другорядну роль відіграє тут абсолютна рента. При цьому на національному рівні незначно враховуються місцеві (регіональні) інтереси, оскільки недосконалість економічних оцінок породжує суперечливість інтересів країни й регіонів.

Системна декомпозиція передбачає поступове розкладення економічних систем більш високого рівня на складові підсистеми. Отже, перший

етап аналізу повинен базуватися на національному рівні дослідження. Перейдемо до більш докладного вивчення шляхів реалізації рентоорієнтованої поведінки.

Елементи капітал і амортизація у значному ступені корельовані між собою (рівняння 1). Розмір амортизаційних відрахувань (A) залежить від існуючої амортизаційної політики й обсягу задіяного основного капіталу (K). Отже, скорочення капіталу обумовлює зменшення амортизаційних відрахувань, що, у свою чергу, призводить до ще більшої втрати основних фондів. Наслідком втрати і старіння капіталу (фізичного та морального) буде втрата конкурентоздатності продукції. Але, якщо прийняти апіорі, що мінімально достатню якість продукції можна підтримувати без значних капіталовкладень, а строк використання основних фондів є значним, то сформулюємо **Гіпотезу 1**: *джерелом ренти в короткостроковому періоді є недовідтворення основного капіталу*.

Складність світової соціально-економічної системи та відповідних потоків товарів, послуг, фінансів дуже ускладнює процес визначення ренти, що отримує окрема країна. Доцільним спрощенням є використання методу порівняння. Акцентуючи увагу на порівняльному методі, потрібно відзначити, що частіш за все його визначають як вияв подібностей або відмінностей суспільних інститутів, процесів і явищ з метою їх кількісної і якісної характеристики, класифікації, впорядкування і практичного використання в іншому соціально-економічному середовищі. Найбільш цікавим для зіставлення з Україною є досвід країн Вишеградської четвірки: Чехії, Польщі, Словаччини та Угорщини. Для порівняльного аналізу свідомо не залучаються балканські країни, трансформація в яких супроводжувалася громадянськими війнами та тяжкою економічною кризою.

Аналітичні матеріали Всесвітнього банку свідчать про значні темпи економічного зростання країн Вишеградської четвірки. Валовий внутрішній продукт в розрахунку на особу збільшився у Чехії з 3786,86 дол. США у 1990 р. до 18607,7 дол. США у 2012 р. Майже у 7,5 разів збільшився цей показник у Польщі: від початкових 1693,74 до 12707,9 дол. США. Не менш суттєвим були темпи зростання економіки Словаччини, що дозволило у 2012 р. отримати ВВП на особу у розмірі 16931,6 дол. США.

За такий самий період параметри економічного зростання в Україні є не такими суттєвими.

Вітчизняний валовий внутрішній продукт в розрахунку на особу збільшився від 1569,73 дол. США у 1990 р. до 3867,02 дол. США у 2012 р. Таке відставання пояснюється як недостатньо ефективною трансформацією суспільних, політичних, економічних інститутів, так і переважаючими у економіці тенденціями до пошуку ренти. Отже, за припущення рівних стартових умов Вишеградська четвірка є певним еталоном для вітчизняної економіки.

Відповідно до передумов аналізу формування ренти можливе за рахунок недовідтворення основного капіталу. А отже, показник валового накопичення основного капіталу в Україні буде значно відрізнятися від еталонної Вишеградської четвірки.

За аналізований період цей показник мав тенденцію до зростання в усіх країнах аналізованої вибірки (рис 1.) Але відставання України від інших країн з кожним роком збільшувалося і досягло максимального значення в докризовому 2008 р. Мінімальні темпи зростання валового накопичення основного капіталу у 353% спостерігалися в Угорщині, а максимальні у Польщі – 728 %. Слід зазначити, що у 1990 р. показник накопичення в Україні та Польщі майже збігався і складав 361,6 та 338,04 дол. США відповідно. Але у 2012 р. це співвідношення складало 730,62 та 2463,55 дол. США. Виявлені темпи зростання майже співпадають з темпами зростання ВВП у відповідних країнах.

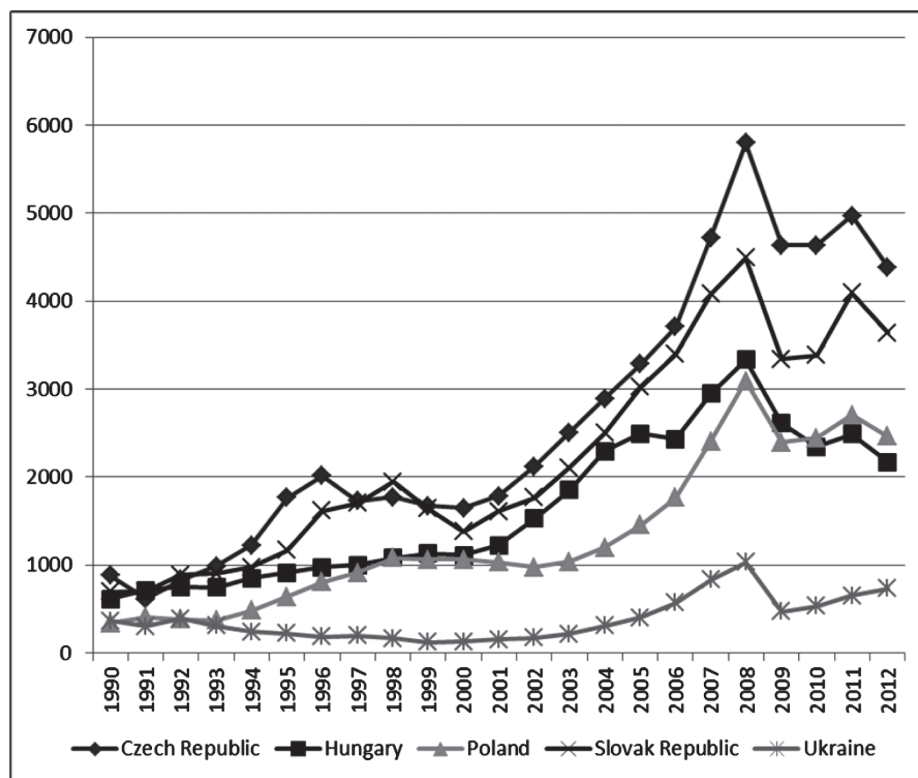

Рис. 1. Динаміка показника валового накопичення капіталу в розрахунку на особу, дол. США (Розраховано авторами за даними <http://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS>)

У результаті регресійного аналізу залежності обсягу ВВП (GDP_PK) від ступеню накопичення основного капіталу (GFCF_PK) отримані залежності (2), (3):

$$GDP_PK_{POL} = 4,6767 GFCF_PK + 355,22; \quad (2)$$

$$GDP_PK_{UKR} = 4,1609 GFCF_PK + 165,8. \quad (3)$$

Коефіцієнти регресії вказують на відповідне

зростання валового внутрішнього продукту на 4,6767 та 4,1609 дол.США у результаті додаткового вкладення в основний капітал 1,0 дол.США. Еластичність ВВП за обсягом капіталовкладень майже однакова в Україні та Польщі, а отже за інших рівних умов ефективність використання капіталу теж еквівалентна. Якщо на початок аналізованого періоду ВВП Польщі та Україні майже співпадав, то у 2012 р. відрізнявся у 3,28 рази.

Отже, існують інші чинники, що обумовлюють цю різницю.

Формування інституціональних форм ринкового типу, розбудова під впливом міжнародних економічних інтеграційних процесів і глобалізації обумовлює нестабільність трансформаційних економік. В умовах диспропорційності міжнародного розподілу чинників виробництва саме поєднання внутрішньої економічної, інституційної нестабільності та можливість інтегрування у світову ринкову систему може створювати несприятливий вплив на економічне зростання. Зовнішня торгівля в трансформаційних економіках може бути спрямована на отримання міжнародної економічної ренти.

Доцільно відокремити два основних канали впливу експорту на рівень ВВП країни. По-перше, експорт є безпосереднім елементом розрахунку ВВП. По-друге, експортна складова доходу стимулює внутрішній попит. Значні надходження від експорту, потенційно спрямовані на оновлення виробництва та інноваційний розвиток, є джерелом економічного зростання. А отже можуть обумовлювати й виявлені в рівняннях (2) та (3) відмінності. Результати аналізу експортної орієнтації економіки України вказують на збільшення частки експорту у ВВП з 27,64% до 62,44% за період 1990–2000 рр., а потім відносно зниження до 50,95% кінцю 2012 р. Разом із тим обсяг товарів і послуг в розрахунку на особу збільшився за цей період з 433,92 до 1970,31 дол. США. Одночасно зростання обсягу експорту на 354% супроводжувалося зростанням капіталовкладень у основний капітал тільки на 102%. За останні десять років ступень зносу вітчизняних основних засобів підвищилася з 45% до 74,9%. Це цілком співпадає з сформульованою гіпотезою щодо недовідтворення основного капіталу з метою отримання міжнародної економічної ренти.

Результати дослідження, проведеного професором Т. Торосьяном, вказують на статистично суттєвий зв'язок між обсягом експорту країн СНД і рівнем їх ВВП, а саме показник відповідної еластичності складає 2,68% [8, с.700]. Цей позитивний вплив обумовлюється як вказаними раніш чинниками, так і мультиплікативним ефектом. Врахування експортного впливу за умов нульового постійного коефіцієнту обумовило значні зміни в регресійних рівняннях:

$$GDP_PK_{POL} = 3,3139GFCF_PK + 0,5EXP_PK; \quad (4)$$

$$GDP_PK_{UKR} = 2,2569GFCF_PK + 1,058EXP_PK. \quad (5)$$

Вплив показника нагромадження основного капіталу ($GFCF_PK$) на вітчизняний ВВП має певне відставання від параметрів Польської економіки. Проте еластичність ВВП за експортом (EXP_PK) складає 1,058 одиниць, що більш ніж у два рази вище. Отже, значний відносний вплив експортних потоків на формування валового національного продукту України разом із фактом суттєвого відставання темпів зростання ВВП від еталонних є свідомством втрати національного продукту через експортні канали. Об'єктивним наслідком розвитку глобалізаційних процесів в Україні стала офшоризація господарської діяльності. Саме офшорно-експортні канали спричиняють втрату ресурсів та викривлення мотивації господарчих суб'єктів в бік рентоорієнтованої поведінки. Бізнес-схеми у цій сфері є економічним підґрунтям більшості олігархічних структур. Використання природного ресурсу для них не є ефективним у межах національної економіки та внутрішнього ринку. Експортна орієнтація мінерально-сировинного й паливно-енергетичного сектору економіки привела до того, що, незважаючи на об'єктивну наявність мінерально-сировинних ресурсів, регіони та держава не отримують достатні рентні доходи й втрачають джерела економічного зростання.

Враховуючи, що частка експорту у валовому внутрішньому продукті України та Польщі (відповідно 50,95% та 46,16%) досить значна, можна припустити існування досить тісного зв'язку між обсягом експортних надходжень і капіталовкладеннями в основний капітал. Цілком слушно, що надходження від експорту реінвестують в оновлення основного капіталу, підвищуючи якість і конкурентоспроможність продукції. Регресійні моделі цього зв'язку (6), (7) ілюструють досить значні відмінності:

$$GFCF_PK_{POL} = 0,4201EXP_PK + 336,82; \quad (6)$$

$$GFCF_PK_{UKR} = 0,381EXP_PK + 71,862. \quad (7)$$

Суттєві розбіжності величини постійного коефіцієнта регресії обумовлені інституціональними, структурними та галузевими відмінностями економічних систем України та Польщі. Поєднання рівнянь (4,6) та (5,7) забезпечує елімінацію чинників припустимо пов'язаних з експортом:

$$GDP_PK_{POL} = 3,3139(0,4201EXP_PK + 336,82) + 0,5EXP_PK;$$

$$GDP_PK_{POL} = 1,8921EXP_PK + 1116,188; \quad (8)$$

$$\begin{aligned} \text{GDP_PK}_{\text{UKR}} &= 2,2569(0,381\text{EXP_PK} + 71,862) + \\ &+ 1,058\text{EXP_PK}; \\ \text{GDP_PK}_{\text{UKR}} &= 1,917\text{EXP_PK} + 162,185. \end{aligned} \quad (9)$$

При порівнянні еластичності ВВП за експортом (1,8921 для Польщі та 1,917 для України) сформована «втрата» вітчизняного внутрішнього продукту складає $(1116,188 - 162,185) 954,003$ дол. США в розрахунку на особу. Ця величина є лише орієнтовною, але навіть припустимість її існування є доказом сформульованої гіпотези.

Негативні наслідки орієнтації олігархічних груп на отримання експортної ренти посилюються системними ризиками. Офшорна організація бізнесу, недовідтворення вітчизняного основного капіталу створюють усі умови для переливу капіталу в закордонні активи. Законодавче лобіювання збереження «розмитих» прав власності та активізація процесу приватизації підприємств природних монополістів забезпечує додаткові можливості для отримання ренти без капітало-переозброєння. Орієнтація вітчизняних фінансово-промислових груп на отримання ренти є проявом національної специфіки «первісного» нагромадження капіталу.

Фактор капіталу в моделі ренти (1) пов'язаний ще одним чинником – ставкою відсотка. Складова (iK) характеризує доход на капітал, задіяний у виробництві продукту. Формально більш висока ставка за кредитом (якщо у виробництві задіяний позиковий капітал) зменшує обсяг ренти. Але, з іншого боку, саме високі ставки відсотку в умовах злиття промислового та банківського капіталу (фінансово-промислових груп) забезпечують отримання ренти.

Гіпотеза 2. *Злиття капіталів у фінансово-промислові групи забезпечує вилучення ренти в умовах високої вартості позикового капіталу.*

Формування позикового відсотка вітчизняними банками (хоча ця практика справедлива для усіх країн СНД) відбувається з урахуванням декількох чинників. По-перше, вона відображає бажану прибутковість банківських інвестицій. По-друге, ставка враховує певну надбавку за ризик. Трансформаційним економікам прибутку досить високі кредитні ризики: зміна курсу національної валюти, політична нестабільність, націоналізація та ін. Але рівень загрози реального прояву таких ризиків дуже незначний, проте ставки відсотка знаходяться на межі максимально прийнятного рівня. Результати аналізу співвідношення динаміки ставок відсотка за кредитами у валюті (євро) наданих

юридичним особам строком до одного року (рис.2) в Україні та Польщі вказують на майже чотирикратне перевищення вартості позикового капіталу для вітчизняних підприємців. У 2011 р. середня ставка за кредитами в Польщі складала 3,6%, а в Україні – 15%. Якщо брати кредити у гривні для юридичних осіб, то відсоток за кредитом сягав значення 23%.

Показовим є співвідношення ставок у період розгортання світової фінансової кризи (2008 р. і далі). Вхідження світової економіки у стан рецесії обумовило зниження ставок рефінансування центральних (національних) банків та відповідне зменшення вартості кредитів. У 2009 р. Національний банк України теж скоротив облікову ставку з 12% до 11%. Але банківська система відреагувала, навпаки, підвищенням вартості кредитів в середньому до 27%, а в деяких банках зростання склало 1,5 рази порівняно з 2008 р. Поштовхом до таких дій була сукупність чинників: значне падіння промислового виробництва, майже двохкратна девальвація національної валюти, відмова НБУ підтримувати фіксований курс гривні, дефіцит зовнішньоторгового балансу, загроза дефолту та ін. У будь-якому випадку усі можливі ризики були враховані у більш високих відсотках за кредитом.

Частіш за все під фінансово-промисловою групою розуміють об'єднання промислових підприємств з фінансовими установами на підґрунті встановлених між ними відносин економічної та фінансової взаємодії. Організаційно це господарські структури у формі багаторівневих різновекторних холдингів з обмеженою кількістю мажоритарних власників. Дослідження особливостей функціонування вітчизняних фінансово-промислових (олігархічних) груп не є ціллю поточного дослідження. Але, погоджуючись із президентом Центру ринкових реформ В. Лановим, зазначимо, що холдингова структура дозволяє фінансово-промисловій групі володіти кількома акціонерними товариствами, об'єднаними в єдину корпорацію формально – через управління портфелем пакетів акцій цих товариств, або реально, коли фінансова корпорація купує мажоритарні пакети акцій, кредитує й рефінансує або поглинає окремі незалежні до того акціонерні утворення [10]. Сфера інтересів олігархічних груп пов'язана наперед усе з фінансовим бізнесом, а опосередковано з реальним сектором економіки. Саме прямий контроль над фінансуванням дозволяє потенційно й фактично отримувати ренту. Для ілюстрації можливої схеми

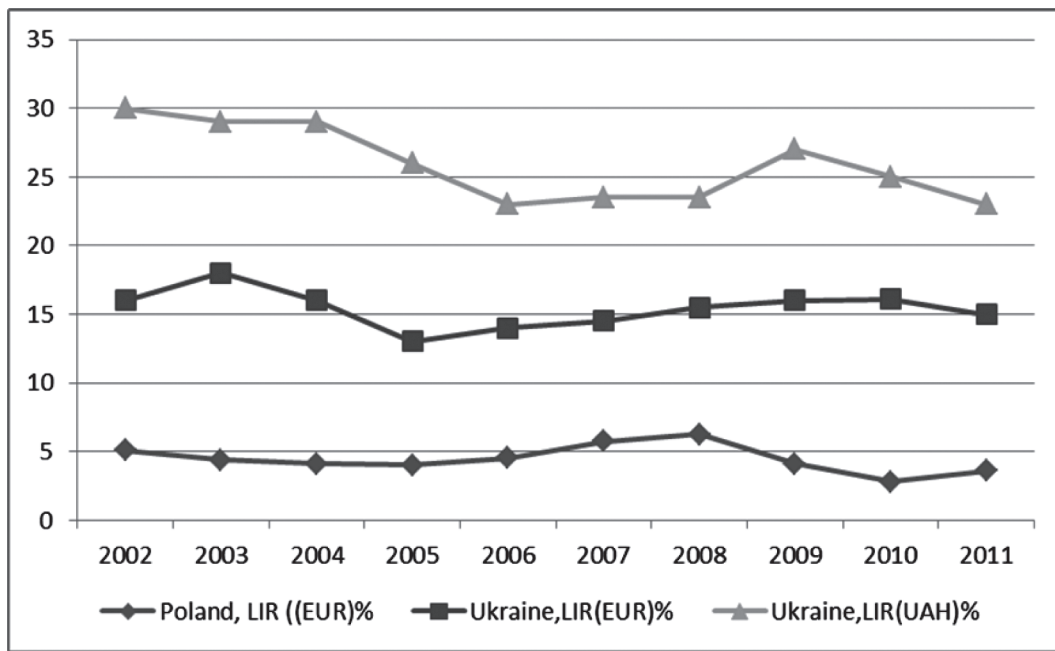

Рис. 2. Динаміка ставки відсотка за кредитами юридичним особам строком до 1 року (Розраховано авторами за даними http://charts.finance.ua/ru/credit_deposit/credit_jur/~4/uah/36; http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=en/statystyka/oproc/mir_new/mir_new.html)

вилучення ренти наведемо дві моделі організації бізнесу.

Модель 1. Гіпотетичне підприємство отримує прибуток до оподаткування у розмірі 1 млн грн. З урахуванням ставки податку на прибуток 19% (актуально для 2013 р.) у розпорядженні підприємства залишаться кошти у розмірі 0,81 млн грн. Потенційно ці кошти будуть або реінвестовані або сплачені у вигляді дивідендів. Цей логічний ланцюжок ілюструє звичайну поведінку підприємця (власника капіталу), орієнтовану на отримання прибутку.

Модель 2. Гіпотетичне підприємство, що входить у склад (фактично контролюється) фінансово-промислової групи, отримує прибуток до оподаткування в розмірі 1 млн грн. Банк зі складу групи надає підприємству річну кредитну лінію (наприклад, для фінансування обігових коштів) у розмірі 5 млн грн під 20% річних. Витрати на сплату відсотків (1 млн грн) підприємство відносить до складу валових витрат і на кінець року сума оподаткованого прибутку складає нуль грн. Теоретично позикові кошти банку можуть складатися з 5 млн грн депозиту (річна ставка 15%) належних власнику капіталу. Після сплати відсотків за депозитом у сумі 0,75 млн грн прибуток банку до оподаткування складатиме 0,25 млн грн. З урахуванням податку на прибуток у розпорядженні банку залишиться сума 0,2025 млн

грн. Ця схема забезпечує власнику капіталу дохід 0,9525 млн грн. Зростання доходу не є результатом підвищення ефективності національного виробництва, а є тільки наслідком перерозподілу коштів. Це і є реалізація рентоорієнтованої поведінки.

Розглянуті моделі є досить казуальними і можуть не віддзеркалювати усі реальні аспекти вилучення ренти. Але безперечно свідчать про можливість отримання ренти при завищеній вартості кредитних коштів. Рентний дохід виникає в результаті ухилення від сплати податку на прибуток. Отже, використання офшорних схем фінансування (прямі інвестиції в акціонерний капітал, кредити) дозволяє отримати аналогічний результат.

Гіпотеза 3. Умовою виникнення економічної ренти є недостатнє загальнонаціональне відшкодування та відсутність розширеного відтворення людського капіталу.

Результати аналізу продуктивності праці (співвідношення валового внутрішнього продукту на одного зайнятого) вказують на тенденції, подібні до стану нагромадження капіталу. Якщо у 1990 р. продуктивність праці в Угорщині, Польщі та Україні майже співпадали (від 12088 дол. США до 12576 дол. США), то у 2011 р. відставання Української економіки складало більш ніж 200%. За останнє десятиріччя темп

зростання продуктивності праці в Україні склав 144%, а порівняно зі зростанням середнього рівня оплати праці за 2001-2011 р. майже 560% (від 708,15 дол. США до 3972,16 дол. США на рік). В якості бази розрахунків показника продуктивності (рис. 3) використовувалася кількість зайнятого населення – величина майже постійна протягом аналізованого періоду (19,971 – 20,342 млн осіб). Якщо ж розрахунки ґрунтувати на середньообліковій кількості штатних працівників, чисельність яких скорочується від 12,931 млн осіб у 2001 р. до 10,589 млн осіб у 2011 р., то оцінка динаміки продуктивності буде ще більш негативною.

Більш інформативною є відносна оцінка продуктивності праці, яка здійснюється шляхом співставлення витрат на оплату праці з валовою

доданою вартістю. Чим глибший рівень обробки продукції, тим вище рівень доданої вартості, створеної у процесі виробництва. Результати розрахунків співвідношення витрат на оплату праці з доданою вартістю вказують, що найвищий показник є притаманним для сільського господарства: співвідношення коливається від максимальних 6,16 у 2004 р. до мінімальних 3,99 у 2007 р. У переробній та добувній промисловості аналізовані співвідношення на кінець 2011 р. не перевищують 1,57 та 1,84 одиниць відповідно. Більш високе співвідношення доданої вартості до оплати праці у добувних галузях суперечить попереднім припущенням. Але висока частка сировини та напівфабрикатів у структурі промислової продукції та експорту пояснює таку невідповідність.

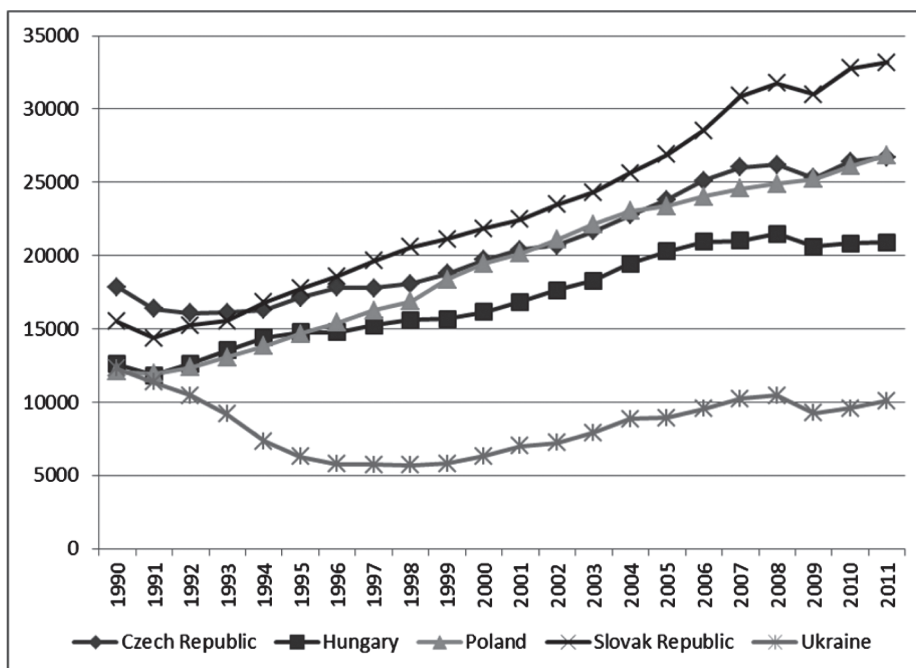

Рис. 3. Динаміка показника продуктивності праці (ВВП на одного зайнятого), дол. США (Побудовано авторами за даними <http://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS>)

Результати дослідження операційних витрат та їх складових забезпечують ще більш точну оцінку витрат на оплату праці (табл.1). Частка заробітної плати у собівартості вітчизняних товарів не перевищує в середньому 6%, порівняно з 45% у країнах ЄС [12]. Найвища частка характерна для добувної промисловості – 21–20%, але в середньому у промисловості цей показник не перевищує 9,4% (показник 2006 р.). Наявна інформація за 2005–2011 рік свідчить про відносне скорочення витрат на оплату праці. Максимальне, майже двохразове падін-

ня від 19,1% до 12,9% спостерігалось в сільському господарстві. Мінімальні структурні зміни від 8,1% до 7,2% були притаманні переробній промисловості.

Негативна динаміка витрат на оплату праці пояснюється декількома чинниками: низькою продуктивністю праці – у 2001 р. виробництво ВВП на одного зайнятого в Україні складало 10098 дол. США, що менше ніж показники 1990 р. на 18%; недосконалість механізмів встановлення мінімальної заробітної плати; диспропорції попиту та пропозиції на ринку праці.

Таблиця 1

Динаміка частки витрат на оплату праці у складі операційних витрат з реалізованої продукції, %*

Вид економічної діяльності	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	19,1	18,8	18,1	17,1	13,7	13,4	12,9
Промисловість	9,1	9,4	9,1	9	9,3	8,5	8,1
добувна	21,6	21,8	22,6	22,1	22,3	20,7	20,2
переробна	8,1	8,6	8,2	7,9	8,1	7,4	7,2
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	8	7,4	7,4	7,7	7,9	7,2	6,5

* сформовано авторами за даними [13, с.385–389]

Низький рівень оплати праці є не тільки хрестоматійним чинником інституційної пастки бідності. Це явище є підґрунтям інституційної пастки самовідтворення рентоорієнтованої поведінки. Формування й стягнення економічної ренти у первісному секторі економіки за рахунок економії витрат на відтворення людського капіталу призводить до формування додаткового соціального навантаження на державний бюджет. Недостатній рівень оплати праці та необхідність підтримання мінімальних соціальних стандартів обумовлюють розширення системи компенсуючих виплат з бюджету. У свою чергу, проблема наповнення бюджету розв'язується через збільшення податкового навантаження на бізнес та безпосередньо фонд оплати праці. Результатом такого процесу є ще більша спрямованість суб'єктів економіки на пошук і створення умов до стягнення економічної ренти.

Гіпотеза 4. Умовою вилучення абсолютної форми економічної ренти є відносно низька органічна будова капіталу (наслідок гіпотез 1,3).

Теорія ренти, у розумінні К. Маркса, передбачає виникнення абсолютної земельної ренти в результаті використання в сільському господарстві земельного капіталу з органічною будовою меншою за середню суспільну величину. Органічна будова, за К. Марксом, є співвідношенням вартісної оцінки кількості живої праці та праці упередметненій в засобах виробництва [11, с.151]. Розвиток капіталізму та бажання отримувати надлишкову додану вартість стимулюватиме зростання постійного капіталу і скорочення змінного, обумовлюватиме технічне вдосконалення і застосування новітньої техніки. Міжгалузевий перелив капіталу і зростання його органічної будови потенційно скорочуватиме норму прибутку. Отже,

доцільно припустити, що штучне заниження органічної будови капіталу є інструментом отримання абсолютної ренти та ще однією умовою реалізації рентоорієнтованої поведінки.

У першому наближенні ціна реалізації продукції «ЦР» є відображенням вартості витраченого капіталу (змінного «v» та постійного «c»), що формує собівартість та прибутку на цей капітал «р» (націнку над собівартістю):

$$\begin{aligned}
 ЦР &= c + v + p = c + v + (c + v)p'; \\
 p' &= \frac{m}{c + v}; \quad m' = \frac{m}{v}; \quad p' = \frac{m'}{1 + (\frac{c}{v})}; \\
 ЦР &= (c + v)(1 + \frac{m'}{1 + (\frac{c}{v})}).
 \end{aligned} \tag{10}$$

Норма прибутку «р'» прямо пропорційна нормі доданої вартості «m'» та обернено протилежна показнику органічної будови капіталу «c/v». Отже, тенденція до скорочення органічної будови обумовлюватиме зростання норми прибутку та абсолютного розміру прибутку.

Відмінності в органічній будові капіталу можуть досягати значних розмірів як в межах промисловості, так і в межах національних економік. Це є наслідком відхилення параметрів реальної економіки від умов досконалої економіки. Чим більше структура економіки наближається до монопольного або олігопольного типу (а це притаманно економіці України), тим більше можливостей отримання абсолютної ренти. Обмеження в наявній статистичній інформації на макrorівні обумовлюють відносну оцінку органічної будови капіталу:

$$FC_VC = \frac{\text{оплата праці найманих працівників у складі ВВП}}{\text{амортизація (знос) основних засобів}}$$

Таке розуміння органічної будови капіталу не суперечить змісту теорії вартості: витрати на оплату праці є оцінкою змінного капіталу, а амортизація – вартість витрачених на виробництво засобів виробництва. Результати емпіричних розрахунків (табл. 2) підтверджують висновок щодо скорочення органічної будови капіталу у вітчизняній економіці. За останні десять років скорочення цього показника складало майже 200% (від

0,74 до 0,36 одиниць у сільському господарстві та від 0,6 до 0,28 одиниць у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води). У меншому ступені це падіння було притаманне добувній і переробній промисловості.

Якщо припустити, що однакові галузі вітчизняної та світової економіки працюють з однаковими нормами доданої вартості, то менша органічна будова капіталу дозволить отримати значно більший прибуток вітчизняним виробникам. Використання ж офшорних схем експорту продукції дозволяє цей надлишковий прибуток перетворити на економічну ренту.

Таблиця 2

Динаміка органічної будови капіталу за видами економічної діяльності*

Вид економічної діяльності	Рік									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,74	0,79	0,86	0,83	0,96	0,45	0,37	0,42	0,41	0,36
Промисловість:										
добувна	0,47	0,43	0,43	0,34	0,30	0,26	0,26	0,21	0,28	0,25
переробна	0,31	0,28	0,23	0,20	0,18	0,19	0,19	0,20	0,29	0,26
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,60	0,53	0,48	0,36	0,41	0,34	0,49	0,31	0,33	0,28

*Розраховано авторами за даними [15, с.30 – 33; 16, с.15–16].

Результати моделювання залежності валової доданої вартості від показника органічної будови

капіталу за видами економічної діяльності (табл.3) забезпечують емпіричну доказовість сформульованої гіпотези.

Таблиця 3

Параметри моделей впливу органічної будови капіталу на рівень валової доданої вартості

Вид економічної діяльності	GDP_PK = f(FC_VC)	2011 р.			
		Частка у EXP_PK, %	Частка у GDP_PK, %	Частка у VC _Σ , %	Частка у FC _Σ , %
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	279,48-160,82FC_VC	9,5	8,26	3,06	5,24
Промисловість:					
добувна	299,36-622,51FC_VC	15	6,72	7,56	7,2
переробна	845,62-2060,4FC_VC	75	14,14	18,51	21,02
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	148,03-180,23FC_VC	0,5*	3,32	4,72	5,69

Коефіцієнт еластичності валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості) відносно органічної будови капіталу за видами економічної діяльності є від'ємним. Вітчизняним парадоксом економічного зростання є позитивний вплив

скорочення органічної будови капіталу на ВВП. Економічне зростання є побічним наслідком реалізації рентоорієнтованої поведінки.

Сільське господарство та пов'язані з ним галузі генерують 8,26% ВВП на особу, використо-

вуючи тільки 3,06% загальних витрат на оплату праці (VCS) та 5,24% загальних витрат постійного капіталу (FC). Експортна орієнтація відносно незначна і складає 9,5% від загального обсягу експорту товарів. Разом із тим у промисловості ситуація докорінно протилежна. Переробна промисловість використовує 18,51% загальних витрат на оплату праці та 21,02% витрат капіталу, але забезпечує створення тільки 14,14% ВВП.

Таке неефективне співвідношення вказує на втрати ВВП – перетворення його частки на економічну ренту, яка не може бути ідентифікована системою національних рахунків. Значна частка переробної промисловості в експорті (75% з яких 32,3% недорогоцінні метали та вироби з них, 7,9% – продукція хімічної та пов'язаних галузей) вказує на основне джерело та шлях отримання економічної ренти.

Додатково слід відзначити позитивну залежність між обсягом експорту продукції та еластичністю валового внутрішнього продукту (валової доданої вартості) відносно органічної будови капіталу. Так, 15% вкладу в експорт добувної промисловості пов'язано з відповідним коефіцієнтом еластичності 622,51 умовних одиниць, а 75% вкладу переробної промисловості – з коефіцієнтом еластичності 2060,4 умовних одиниць. Отже, казуальною умовою експортоспроможності продукції є відносно менша органічно будова національного капіталу порівняно зі світовим рівнем.

Висновки. Таким чином, сформульовані гіпотези щодо здатності та можливості суб'єктів вітчизняної економіки стягувати економічну ренту отримали відповідну емпіричну доказову базу. Результати аналізу параметрів функціонування національної економіки свідчать, що наявність значного ресурсного потенціалу створює можливість для отримання рентних доходів, а рентоорієнтована поведінка, у свою чергу, сповільнює темпи економічного зростання. Вітчизняний феномен «ресурсного прокляття» знаходить свій прояв у загальній економічній стагнації та вимиванні ресурсного потенціалу. Подолання інституційної пастки рентоорієнтованої поведінки можливе тільки за рахунок докорінної зміни інвестиційної та фінансової політики, відновлення виробничого та людського капіталу.

Список використаних джерел

- Хвесик М.А. Продуктивні сили України: проблеми та перспективи розвитку /М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – №4 – С. 26 – 36.
- Sachs, J., Warner, A. Natural Resource Abundance and Economic Growth, NBER Working Paper No. 5398.
- Auty Richard M. Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis. – London : Routledge, 1993.
- Gelb A.H. (1988). Oil windfalls: blessing or curse? Oxford University Press, New York.
- Тамбовцев В. Ресурсная обеспеченность страны и ее политико-экономические последствия / В. Тамбовцев, Л. Валитова // Экономическая политика. – 2007. – № 3. – С.18-31.
- Полтерович В. Механизмы ресурсного проклятия и экономическая политика / В. Полтерович, В. Попов // Вопросы экономики. – 2007. – № 6. – С.4 – 27.
- Мищенко В. «Прокляття ресурсів і його український контекст»/ В.Мищенко // Геолог України. – 2010. № 3. – С. 98-102.
- Торосян Т.П. Влияние внешней торговли на экономический рост в странах СНГ / Т.П. Торосян, Л.Н.Саргсян // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. тр. – Одесса-Севастополь-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2011. – С.697 –701.
- Малышев Б.С. Общая теория ренты / Б.С. Малышев. – Томск: ФЖ ТГУ, 2012. – 196 с.
- Лановий В. Олігархічний капіталізм: передумови розвалу / В. Лановий //Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/10/2/337702/>.
- Маркс К. Капитал. Критика политической экономики. Т.3. Ч.1 и 2. / К. Маркс. – М.: ГИПЛ, 1950. – 932 с.
- Павловський А. Чому в Україні найменша в Європі зарплата / А. Павловський // Журнал Верховної Ради України «Віче». – 2012. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3113/>.
- Про внутрішнє та зовнішнє становище в Україні у 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
- Кирилюк И. Модели производственных функций для российской экономики / И. Кирилюк // Компьютерные исследования и моделирование. – 2013. – №2. – С.293 – 312.
- Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державний служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 558 с.
- Статистичний збірник «Основні засоби України за 2000-2010 роки» / Державна служба статистики України; відп за вип. М.М. Собко. – К.: ІВП Держкомстату України, 2012. – 292 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014 р.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РЕГІОНУ

Досліджено правові аспекти регулювання просторового розвитку індустріального регіону, яке передбачає зростання його конкурентоспроможності та зниження рівня загроз екологічного характеру. Показано, що в основі просторового розвитку індустріального регіону повинна лежати політика екологічної модернізації підприємств шляхом впровадження інновацій і створення міських агломерацій. Обґрунтовано необхідність розробки спеціального закону «Про міські агломерації в Україні».

Ключові слова: регіон, просторовий розвиток, екологічна безпека, екологічна модернізація, інновація, агломерація.

Критичний стан довкілля в найбільш індустріалізованих і урбанізованих регіонах України, серед яких у першу чергу слід назвати Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку та Луганську області, є в даний час одним із вирішальних факторів, який перешкоджає їх подальшому розвитку. Структура промислового виробництва, яка була сформована в цих областях, прив'язана до специфіки сировинних ресурсів, які там видобуваються, що зумовило високу насиченість територій екологічно небезпечними енергоємними виробництвами. Затребуваність у виробленні продукції як усередині країни, так і за кордоном, диктує як безальтернативну інноваційну модель розвитку економіки індустріальних регіонів, яка є єдиною несуперечливою у плані реалізації концепції сталого розвитку. Дослідження питання правового регулювання розвитку територіально-виробничого комплексу індустріального регіону, що передбачає не лише виняток подальшої деградації навколишнього природного середовища, а й створює передумови для безумовного поліпшення її якості, є актуальним.

Проблеми дослідження особливостей просторового розвитку регіонів займають у даний час одне з центральних місць у різних галузях науки [1–7]. У цих та інших дослідженнях значна увага приділяється інноваційній складовій подальшого розвитку індустріальних регіонів. Впровадження інновацій забезпечує конкурентні переваги підприємствам регіону і в цілому позитивно впливає на соціально-економічну сферу регіону. Урбанізований характер території промислово розвинених регіонів призводить до виникнення аг-

ломераційного ефекту, наслідком якого може бути не тільки підвищення конкурентоспроможності регіону, а і зниження гостроти екологічних проблем.

Метою роботи є дослідження правових аспектів регулювання особливостей просторового розвитку індустріально розвиненого регіону, яке базується на модернізації екологічно небезпечних підприємств.

Під просторовим плануванням розвитку території України розуміють архітектурно-планувальні закономірності регулювання взаємодії людини і природи, антропогенного і природного середовища з метою створення сприятливих умов для їхнього збереження, відтворення і спільного гармонійного розвитку [8, 9]. Головною метою містобудівної екології є досягнення екологічної рівноваги між містом і природою, штучним і природним середовищем планети. У містобудівній екології виділяється регіональний рівень, який визначає регіональну урбоекологію як специфічний напрям у науці, «предметом якої виступає дослідження закономірностей взаємодії містобудівних систем вищого порядку (систем населених міст, міських агломерацій і вище) із природним середовищем» [10].

В Україні пріоритети й концептуальні рішення планування та використання території, вдосконалення систем розселення і забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної й інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі встановлюються Генеральною схемою планування території [11]. Генеральним

© Н.В. Барбашова, 2014

планом передбачається, зокрема, на територіях з інтенсивною, переважно промисловою, міською житловою й суспільною забудовою із критичним рівнем виробничо-містобудівного освоєння, якими є південно-східні області України, жорстке регулювання містобудівного розвитку з першочерговою реструктуризацією економічної бази та екологічним оздоровленням територій. У регулюванні містобудівного розвитку виділених зон урбанізації цей підхід повинен враховувати контролюючий вид джерел забруднення навколишнього середовища. Як приклад слід навести забруднення атмосферного повітря у великих містах. У Києві й Харкові шкідливі викиди від пересувних джерел становлять 80–90 % загальної кількості викидів. У Донецьку і Дніпропетровську викиди від пересувних джерел становлять 20–30 % загального обсягу викидів. В останньому випадку виправданими будуть рекомендації з «твердого регулювання містобудівного розвитку з першочерговою реструктуризацією економічної бази й екологічним оздоровленням територій». Для Києва й Харкова акцент варто було б зробити на транспортних проблемах.

Також суперечливими є завдання перспективного розвитку міст Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донецька, Одеси і Львова – ефективне використання потужного соціально-економічного потенціалу та переваг географічного положення з їхнім розвитком як центрів господарської активності, інновацій і високоспеціалізованого громадського обслуговування населення. Такі рекомендації для Донецька означають ще більше погіршення якості навколишнього середовища і не сприяють забезпеченню екологічної безпеки жителів міста.

Планування територій України, на державному рівні, здійснюється шляхом розробки згідно із законом Генеральної схеми планування території України та схем планування окремих частин території України: декількох областей, узбережжя Чорного і Азовського морів, гірських територій Карпат, територій, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та інших територій з підвищеним техногенним навантаженням або ризиком виникнення надзвичайних ситуацій (ст. 11, 12 Закону). Замовниками схем планування окремих частин території України є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідні обласні ради.

З метою забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів проживання Генеральною схемою передбачається формування і розвиток (з урахуванням адміністративно-територіального устрою України, а також економічно-

го районування (курсив мій, Н.Б.) загальнодержавної, міжобласних, обласних, міжрайонних, а також районних і внутрішньорайонних систем розселення та визначення завдань перспективного розвитку населених пунктів різного типу.

Реакцією законодавця на незадовільний стан територіального планування в цілому країні і просторового розвитку регіонів стало прийняття Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (2011 р.) [12]. Закон встановлює правові й організаційні засади містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, суспільних і приватних інтересів. Однак наведений в Законі перелік видів діяльності з планування і забудови території України не повною мірою відповідає принципам політики сталого просторового розвитку Європи, особливо в частині обмеження негативного впливу на навколишнє середовище: створення транспортної інфраструктури повинно супроводжуватися мінімізацією впливу на навколишнє середовище; господарська діяльність повинна супроводжуватися зменшенням шкоди навколишньому середовищу.

У Законі відсутні пункти про вдосконалення взаємовідносин між містом і селом, про розвиток доступу до інформації, розвиток безпечного видобутку енергоресурсів та ін. Як зазначалося багатьма фахівцями, гармонізація національної нормативної бази із законодавством Європейського Союзу є важливою умовою на шляху успішного просування України до цієї організації.

Таким чином, Генеральний план просторового розвитку України за своєю суттю є сумою планів розвитку окремих населених пунктів і адміністративно-територіальних одиниць. Окремі положення вищезазначених нормативних актів є недостатньо опрацьованими, потребуються роз'яснення.

Так, у разі включення частин окремих областей у виділену територію, необхідно підкреслити екосистемний характер виділених територій. Це можуть бути водні басейни, морське узбережжя, гірські райони та ін. Ініціаторами розробки схем планування даних територій можуть бути або обласні органи влади, території яких відносяться до даної екосистеми, або центральні органи державної влади. Замовником схеми планування мабуть повинен виступати центральний орган державної влади, у компетенції якого знаходяться питання регіонального розвитку держави, або спеціально створений орган управління екосистемою.

При організації управління охороною навколишнього середовища і раціональним використанням природних ресурсів значних за розміром

екосистем (розташованих на території кількох областей) доцільним є врахування досвіду управління водними об'єктами за басейновим принципом, в основі якого лежить концепція інтегрованого управління. Як показує європейський досвід, головна роль в регулюванні діяльності басейнових управлінь повинна належати басейновим радам. Саме в рамках басейнових рад можлива ефективна співпраця областей в екологічній сфері, яка дозволяє гармонізувати інтереси усіх зацікавлених суб'єктів без шкоди для навколишнього середовища [13].

Неврегульованим залишається також питання негативного впливу на навколишнє середовище прилеглих до об'єкта підвищеної екологічної небезпеки населених пунктів і адміністративно-територіальних одиниць. Значні труднощі виникають при модернізації екологічно небезпечних підприємств внаслідок високої вартості впроваджуваних інноваційних технологій. Ця діяльність вимагає акумулювання значних коштів, що для більшості підприємств внаслідок збитковості їх діяльності (наприклад, вугільні шахти) видається проблематичним.

У даний час у держави відсутні реальні важели впливу на бізнес в частині стимулювання екологічної модернізації підприємств із застарілими технологіями і високою зношеністю обладнання, що використовується. Для зменшення загроз екологічного характеру у промислово розвинених регіонах держава змушена взяти на себе відповідальність за фінансування заходів з екологічної модернізації підприємств. На ці цілі передбачено виділяти безповоротно 50% коштів екологічного податку, які надходять до спеціального фонду державного бюджету України [14]. Кошти на модернізацію підприємств використовуються з метою зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, пов'язаного з викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, їх скиданням безпосередньо у водні об'єкти, розміщенням відходів у спеціально відведених для цього місцях. Згідно з Постановою відбір цільових проектів екологічної модернізації підприємств проводиться спеціальною Міжвідомчою робочою групою.

Не акцентуючи увагу на соціально неприйнятному факті «безповоротного фінансування» модернізації екологічно небезпечних підприємств, а також враховуючи обмеженість коштів, що виділяються на ці цілі, і масштаб екологічних проблем у країні, більш обґрунтованою бачиться практика використання коштів екологічного податку на модернізацію екологічно небезпечних підприємств шляхом повного або часткового

погашення кредитів, які беруть підприємства на своє технічне переоснащення.

Однією з головних особливостей промислово розвинених регіонів є високий рівень урбанізації їх території. Світовий досвід свідчить, що просторове планування високоурбанізованих територій вимагає принципово нових підходів, зокрема шляхом формування агломерацій. У даний час термін агломерація (міська) визначається як форма розселення, територіальне об'єднання міських населених пунктів у складну багатокомпонентну систему з інтенсивними економічними, культурно-побутовими, рекреаційними, екологічними та іншими зв'язками. Прийнято вважати агломерації більш раціональною формою організації території, яка має на увазі комплексний розвиток території міста і пригородів, найкраще й найбільш ефективно спільне використання територіальних та інших загальних ресурсів агломерації. У результаті взаємодії сусідніх муніципальних утворень створюється єдиний соціально-економічний і інвестиційний простір із загальною системою соціального, транспортного й інженерного обслуговування, природно-екологічним каркасом. Позитивним моментом створення агломерацій міст, в яких превалюють екологічно небезпечні виробництва, є можливість погоджених дій муніципальних і регіональних органів в екологічній сфері, а також активізація інноваційної діяльності в агломерації. Створення агломерацій в більшості випадків призводить до підвищення конкурентоспроможності регіону [15]. Розрізняють такі види об'єднання урбанізованих територій: агломерація (моноцентричне об'єднання з одним містом-ядром), конурбація (поліцентрична агломерація) і мегаполіс (сверхагломерація, що утворюється при зрощенні великого числа міських агломерацій). Головною перевагою агломераційної форми просторового розвитку є значний синергетичний ефект.

З юридичної точки зору представляється важливим визначити правовий статус таких територіальних об'єднань урбанізованих територій. Як показали В. Куйбіда та І. Дегтярьова [15], в Україні агломерації не мають адміністративних кордонів, а також не перетворюються на нові адміністративно-територіальні одиниці. Відносини між їх учасниками (органами місцевого самоврядування) будуються на договірних засадах, можливо також створення спільної координуючої структури». Зарубіжний досвід показує, що існує цілий спектр форм управління міськими агломераціями: від вільної «договірної» до «жорсткої», діяльність якої регулюється законом [16].

В Україні права громад на створення системоутворюючих територіальних об'єднань закріплено у частині 6 ст. 140 Конституції України:

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Частиною 2 ст. 142 територіальним громадам сіл, селищ і міст дається право об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби (курсив мій, Н.Б.).

Зважаючи на позитивний ефект від створення агломерацій як в економічній, так і в екологічній сферах видається обґрунтованою розробка спеціального закону «Про міські агломерації в Україні». У цьому документі повинні бути встановлені правові основи діяльності агломерацій, зафіксований самоорганізований характер таких об'єднань, безумовна заборона на втручання центральних органів влади в діяльність агломерацій, надання права місцевим органам влади фінансування діяльності заходів, які здійснюють агломерації та ін.

Висновки та рекомендації. Показано, що в основі просторового розвитку індустріальних регіонів повинна лежати політика на екологічну модернізацію підприємств шляхом впровадження інновацій і створення агломерацій – територіальних об'єднань міських населених пунктів. Результатом проведення такої політики має стати утворення конкурентоспроможних регіонів з високотехнологічними підприємствами та істотне зниження спектра екологічних загроз для жителів регіону. Рекомендовано прийняття спеціального нормативного акта, який встановлює правовий статус агломерацій і регулює їх діяльність.

Список використаних джерел

- Білоконь Ю.М. Регіональне планування: теорія і практика / Ю.М. Білоконь. – К. : Логос, 2003. – 246 с.
- Хомич Л.В. Стратегія регіонального розвитку планування території / Л.В. Хомич // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4(5). – С. 142–149.
- Куйбіда В. С. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав – членів Ради Європи : зб. нормат.-правов. актів і наук.-аналіт. матеріалів з питань регіонального розвитку / В.С. Куйбіда, В.А. Негода, В.В. Толкованов. – К. : Крамар, 2009. – 170 с.
- Дацишин М. Інституційне забезпечення регіональної політики та практика заємодії органів влади в Україні / М. Дацишин, В. Керацман. – К. : В-во «К.І.С», 2007. – 102 с.
- Жовнірчик Я.Ф. Державне регулювання розвитку економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми / Я.Ф. Жовнірчик. – Донецьк : «Юго-Восток», 2011. – 424 с.
- Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко // Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія-А», 2012. – 88 с.
- Мальчикова Д.С. Планування території регіону: суспільно-географічна концептуалізація / Д.С. Мальчикова // Український географічний журнал. – 2012. – № 1. – С. 23–29.
- Владимиров В. В. Город и ландшафт (проблемы, конструктивные задачи и решения) / В.В. Владимиров, Е.М. Микулина, З.Н. Яргина. – М. : Мысль, 1986. – 236 с.
- Колясников В. А. Градостроительная экология Урала / В. А. Колясников. – Екатеринбург : Архитектон, 1999. – 531 с.
- Владимиров В. В. Расселение и окружающая среда / В.В. Владимиров. – М. : Стройиздат, 1982. – 228 с.
- Про Генеральну схему планування території України : Закон від 07.02.2002 р. № 3059–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
- Про регулювання містобудівної діяльності: Закон від 17.02.2011 р. № 3038–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
- Барбашова Н.В. Вдосконалення управління прибережною смугою Азовського та Чорного морів / Н. В. Барбашова, О. С. Янукович // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 431–438.
- Бюджетний кодекс України: Кодекс від 08.07.2010 р. № 2456–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.
- Куйбіда В. Формування моделі конкурентоспроможності міста в межах регіону як системи / В. Куйбіда, І. Дегтярьова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04\(11\)/11kvsrms.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_04(11)/11kvsrms.pdf).
- Миронов Н.М. Городские агломерации: зарубежный опыт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mestnoepravo.com/Documents/2009-56-006.htm?>.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2014 р.

УДК 316.776.4:332.15:364.254

И.В. Кременовская,
*старший научный сотрудник,
канд. юрид. наук,
Институт экономико-правовых
исследований НАН Украины,
г. Донецк*
О.А. Кряжич,
*канд. техн. наук, научный сотрудник,
Институт телекоммуникаций
и глобального информационного
пространства НАН Украины,
г. Киев*

МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ТЕХНОГЕННО НАГРУЖЕННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Проанализированы демографические, производственные, правовые и иные факторы, оказывающие влияние на состояние экологической безопасности на техногенно нагруженной территории. Выявлены зависимости, позволяющие прогнозировать возникновение и развитие критических тенденций социально-экономического характера на техногенно нагруженных территориях. Предложена методика оценки экономических и социальных последствий хозяйственной деятельности, определены перспективы ее использования при принятии управленческих решений, направленных на снижение техногенной нагрузки.

Ключевые слова: методика, модель, система, риск, техногенно нагруженная территория, экологическая безопасность, собственность, предприятие, промышленный объект, хозяйственная деятельность.

Техногенно нагруженными территориями (ТНТ) признаются территории, подвергшиеся существенному антропогенному воздействию, которое привело к значительным изменениям естественного ландшафта и, как правило, к негативному влиянию на элементы окружающей природной среды. Эти изменения, с одной стороны, придают естественным ландшафтам а зональные черты, а с другой – делают их урбанизированными территориями со значительной долей площадей с искусственными покрытиями, сильно канализованными, с полностью или частично организованным поверхностным и подземным стоком [1]. Как правило, в Украине и других странах постсоветского пространства ТНТ являются густозаселенными промышленными регионами, что вызвано особенностями формирования населенных пунктов в процессе строительства и развития большинства градообразующих предприятий-гигантов.

Основными техногенными источниками раз-

растания экологического кризиса являются, прежде всего, крупные промышленные комплексы – потребители сырья, энергии, воды, воздуха, земельных участков, транспортных сетей. Функционирование таких объектов приводит к загрязнению прилегающих территорий практически всеми видами выбросов (механических, химических, физических, биохимических). Например, в Украине это зоны вокруг месторождений полезных ископаемых, промышленных городов и водных объектов: Донецкая область, Центральное Приднепровье, Криворожье, Прикарпатье, Керчь, Мариуполь, большинство областных центров. Среди этих объектов наибольшими загрязнителями окружающей среды являются металлургические, химические, нефтеперерабатывающие и машиностроительные заводы, карьеры и обогащательные фабрики, некоторые военные предприятия. Указанные факторы оказывают значительное негативное влияние на продолжительность жизни, состояние здоровья населения, повыша-

© И.В. Кременовская, О.А. Кряжич, 2014

ют риск возникновения заболеваний различной этиологии. В свою очередь, эти последствия отражаются на формировании потребительской корзины, доходах домохозяйств, уровне и качестве социальной защищенности граждан и многих других сферах общественной жизни, чем и обусловлена актуальность выбранной нами тематики исследования.

В последние годы указанные вопросы были и остаются предметом особого внимания специалистов-экологов и экономистов, юристов, политических и общественных деятелей, а также ученых, осуществляющих проведение фундаментальных и прикладных исследований, посвященных тематике защиты окружающей среды и минимизации негативного воздействия на нее техногенных факторов. Благодаря усилиям исследователей данной проблематики был выработан ряд научно обоснованных рекомендаций и предложений по устранению существующих проблем и нейтрализации связанных с этим угроз экологической безопасности, что получило свое развитие в работах В.А. Акимова [2], А.Г. Бобковой [3], Г.Д. Джумагельдиевой [4], С.А. Довгого [5], А.Б. Качинского [6], В.И. Паниото [7], Э.М. Сороко [8], Е.В. Хлобыстова [9] и других ученых – как отечественных, так и зарубежных. Вместе с тем позиция исследователей и их выводы относительно выбора того или иного подхода к решению задачи минимизации негативного воздействия факторов, характерных для ТНТ, не всегда совпадают, что поясняется различиями используемого теоретического материала и прикладного инструментария. *Поэтому целью статьи является разработка, путем использования математического и компьютерного моделирования, общей методики оценки экономических и социальных последствий хозяйственной деятельности для ТНТ.*

В научной литературе и других официальных источниках, отражающих прогнозируемые демографические показатели по нашей стране, приводятся неутешительные данные, в частности, по оценкам ООН, к 2050 г. ожидается сокращение численности населения в Украине до 33 млн чел. [10, с. 44]. В числе наиболее опасных факторов загрязнения окружающей среды называют химическую промышленность, объекты которой выбрасывают в воздух такие вредные вещества, как серный ангидрид, окиси азота, углеводороды и т.п. В Украине наибольший вред они наносят в Прикарпатье, где расположены такие предприятия, как Ново-Роздольский серный комбинат и

Калушский калийный концерн. Ситуацию осложняет и то обстоятельство, что каждое из таких предприятий служит существенным и практически не заменимым звеном в городской хозяйственной системе либо является градообразующим, обеспечивая занятость местного населения и соответствующие финансовые поступления в местные бюджеты. В частности, это касается наиболее крупного промышленного региона Украины – Донбасса, где функционирует ряд комбинатов, производственный цикл которых включает использование больших объемов химических веществ (Мариупольский металлургический комбинат им. Ильича, Азовсталь, Азовмаш, Авдеевский коксохимический завод, концерн «Стирол» и др.). Аналогичная проблема существует в Полтавской области (Полтавский демеркуризационный завод), где в течение многих лет фиксируются наиболее высокие показатели онкозаболеваний и смертности среди населения, а также в Присивашье (химические заводы г. Красноперекоска), в Одессе, Виннице, Сумах, Ровно и других городах, где расположены предприятия химической промышленности, которые загрязняют окружающую среду такими опасными токсикантами, как фосген, винилхлорид, хлористый водород, фенол, ртуть, аммиак. Не меньший вред наносят окружающей среде также химические предприятия, которые производят ядохимикаты (города Первомайск, Калуш, Мариуполь, Днепродзержинск), синтетические продукты (предприятия объединений «Химволокно», «Хлорвинил», «Днипрошина», «Укрнефтехим» и др.). Общеизвестно и то, что почти все предприятия химической промышленности используют в своей работе устаревшее оборудование, поскольку затраты на его обновление зачастую превышают объемы реализации производимой ими продукции, вследствие чего на таких промышленных объектах не соблюдаются пределы санитарно-защитных зон, отсутствуют либо не соответствуют установленным требованиям очистные сооружения.

Такое состояние дел обусловлено и недостатками действующего законодательства Украины. На тех территориях, которые отнесены к техногенно нагруженным, функционируют предприятия, основанные преимущественно на частной собственности. При этом в Законах Украины «О приватизации государственного имущества», «О приватизации небольших государственных предприятий (малой приватизации)», «О Государственной программе приватизации» не закреплены системы оценки экономических и соци-

альных последствий дальнейшей работы таких предприятий, а как таковые понятия «территория» и «техногенная нагрузка» применительно к работе приватизированных промышленных объектов не упоминаются вообще.

Возможности оценивать (и, в определенных пределах, контролировать) влияние на экологическую безопасность некоторых показателей эксплуатации промышленных объектов сохранились только для предприятий государственного сектора экономики. Законом Украины «Об управлении объектами государственной собственности» в числе полномочий центрального органа исполнительной власти, обеспечивающего реализацию государственной политики в сфере управления объектами государственной собственности, предусмотрена его обязанность способствовать, в пределах его полномочий, модернизации предприятий государственного сектора экономики, относящихся к сфере его управления, улучшению их энергоэффективности и экологических показателей (п. 23 ч. 1 ст. 5–1) [11]. При этом уполномоченные органы управления обязаны обеспечивать проведение экологического аудита государственных предприятий, хозяйственных структур, в том числе передаваемых в аренду (п. 26 ч. 1 ст. 6), а Фонд государственного имущества Украины уполномочен обеспечивать прове-

дение экологического аудита подчиненных ему предприятий (п. «е» ч. 1 ст. 7). Аналогичные положения содержатся и в Законе Украины «Об особенностях управления объектами государственной собственности в оборонно-промышленном комплексе», в котором закреплены положения о том, что Государственный концерн «Укроборонпром» обеспечивает проведение экологического аудита участников Концерна (абз. 1 п. 22 ст. 7) [12].

Что касается ситуации в странах СНГ, то за прошедшие два десятилетия была прекращена работа более 30% промышленных объектов, а некоторых из них – с нарушением всех регламентных процедур, вследствие чего ряд таких объектов и окружающие их территории превратились в зоны техногенной катастрофы.

В Украине подобной зоной ТНТ, фактически стоящей на грани экологической катастрофы, является Горловско-Енакиевская промышленная агломерация (Донецкая область). В частности, остановка ГП «Горловский казенный химический завод» (ГП ГКХЗ) с последующим объявлением реструктуризации привела к фактической ликвидации предприятия с нарушением всех санитарных и технических норм, загрязнению грунта и вод прилегающей территории особо опасными химическими продуктами (рис. 1, 2).

Рис. 1. Люк в подземное хранилище отработанных реактивов, заполненный грунтовыми водами, апрель 2010 г. (фото О. Кряжич)

В 2013 г. на одной из сессий Донецкого областного совета депутатами была принята программа «Оздоровление и отдых детей Донецкой области на 2013–2017 годы», в которой отмечалось, что уровень заболеваемости детского населения Донецкой области в возрасте 7–17 лет имеет тен-

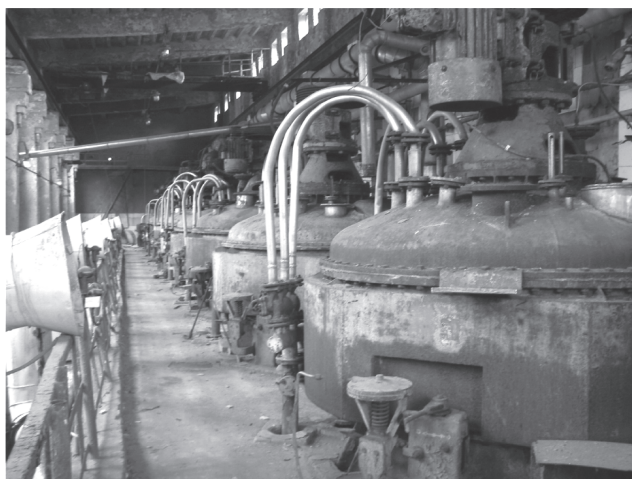

Рис. 2. Одна из технологических линий ГП ГКХЗ, заполненная химическими веществами, апрель 2010 г. (фото О. Кряжич)

денцию к росту. При этом в структуре заболеваний доминируют болезни органов дыхания, пищеварения, кожи и подкожной клетчатки, костно-мышечной системы. В 2012 г. наибольший уровень заболеваемости детей отмечался в городах Артемовск, Горловка, Дебальцево, Дзержинск,

Енакиево, Константиновка, Красный Лиман, Красноармейск, Мариуполь, Новогродовка, Селидово, Торез, Шахтерск, а также в Константиновском, Александровском, Тельмановском и Шахтерском районах. В качестве одного из основных факторов высокого уровня заболеваемости детского населения в программе указано экологическое состояние в регионе.

По данным газеты «Горловские ведомости» [13], за последние 3 года в Донецкой области уровень заболеваний злокачественными новообразованиями увеличился на 5,1%, в Горловке – на 8,7%. Также отмечается, что по данным на первое полугодие 2012 г. в Донецкой области состоят на учете 102556 больных злокачественными новообразованиями, что составляет 2320,2 чел. на 100 тыс. населения. В Горловке этот показатель находится на уровне 2132,8 чел. Ежегодно в области злокачественные новообразования впервые диагностируют у более 15 тыс. чел., из них в Горловке – более чем у 1 тыс. За последние годы в Донецкой области на 5,1% увеличился уровень онкологических заболеваний: в Горловке их стало больше на 8,7%.

Схожие статистические данные и показатели фиксируются и во многих городах другой ТНТ – Луганской области. По данным Национального канцер-регистра Украины показатель онкозаболеваемости в Луганской области вырос с 302 до 332 на 100 тыс. населения за период 2008–2012 гг. Повышение заболеваемости выявлено в Алчевском, Северодонецком и Лисичанском районах области.

Город Алчевск производит почти 24% всей промышленной продукции Луганской области, известен своими ПАО «Алчевский металлурги-

ческий комбинат» и ПАО «Алчевский коксохимический завод». Северодонецк производит более 22% продукции Луганской области, градообразующее предприятие – ЧАО «Северодонецкое объединение Азот». Лисичанск – крупный промышленный центр Луганщины (стекло, сода, резина, нефтепереработка), вместе с Северодонецком и Рубежным образует Северодонецко-Лисичанскую агломерацию.

Анализируя состояние ТНТ, можно проследить некоторые взаимосвязи, характеризующие зависимости между уровнем техногенной нагрузки территорий (рис. 3) и показателями сокращения населения (рис. 4), продолжительности жизни, онкозаболеваний, рождаемости и т.п. Можно предположить, что техногенно нагруженные территории являются экономически и социально нестабильными, менее комфортными для жизни, более рискованными по уровню различных заболеваний.

Количество украинцев за годы независимости сократилось с 52 до 45,5 миллионов человек. Ежегодно население Украины сокращается на 500 тыс. человек [10]. По данным Государственной службы статистики, на 1 мая 2013 г. численность населения Украины составила 45 млн 495 тыс., а уже на 1 июня – 45 млн 480 тыс. [14]. Как отмечают эксперты, ухудшаются показатели не только количества, но и качества населения: здоровье, уровень образования, степень активности жизненной позиции и удовлетворенности жизнью. Демографические показатели обусловлены также неблагоприятной экологической ситуацией, тяжелыми условиями работы, что негативно сказывается на здоровье и продолжительности жизни [10].

Рис. 3. Карта промышленности Украины с выделенной зоной ТНТ

Рис. 4. Сокращение населения Украины по областям с выделенной зоной сокращения количества населения

На рисунке 3 прослеживается полоса ТНТ, проходящая через всю Восточную и часть Центральной Украины, которая практически идентично совпадает с представленной на рисунке 4 черной полосой сокращения населения по областям Украины, что подтверждает предположение о том, что ТНТ являются также проблемными территориями по экономическим и социальным показателям.

Приведенные выше примеры ТНТ дают основания утверждать, что такие территории имеют ряд признаков самоорганизации и сложную внутреннюю структуру. Это следует учитывать в процессе разработки математических моделей, позволяющих изучать различные закономерности и зависимости в развитии экономических и социальных последствий этих территорий. Для этого следует воспринимать ТНТ как открытую систему (рис. 5).

На схеме (рис. 5) выявление проблем не слу-

чайно указано между блоками «Контроль» и «Готовая продукция». Внутренняя среда ТНТ предполагает выявление проблем, но при этом условия рыночной экономики не предполагают решение этих вопросов внутри системы (во внутренней среде), а выносят на рассмотрение внешней среде – для их решения на уровне государства или общества в целом. По сути, это – согласование вопросов функционирования ТНТ с государственными приоритетами с учетом важности экономических, социальных, правовых позиций. Однако на такую расстановку приоритетов влияют сотни факторов, которые бывает нелегко сложить в единую картину. А если учесть, что решение принимает не один руководитель и не на одном уровне и каждый имеет свои интересы при ограниченной информации и недостатке времени, то в этом случае высока вероятность принятия ошибочного или малоэффективного решения.

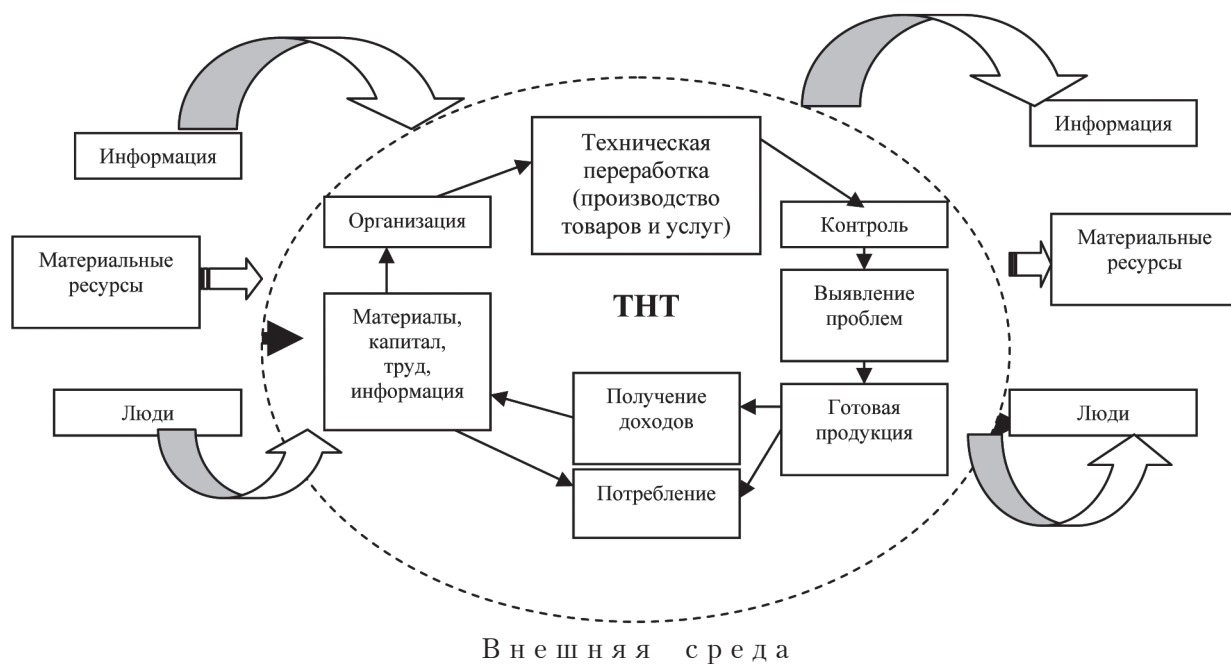

Рис. 5. ТНТ как открытая система

Сущность государственной политики по отношению к ТНТ заключается в предоставлении таким техногенно нагруженным территориям возможностей для самостоятельного развития. В

этом случае модель ТНТ как сложной и многофункциональной открытой системы может быть представлена следующим образом (рис. 6):

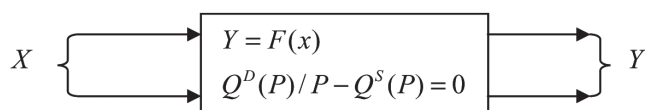

Рис. 6. Модель ТНТ как сложной, многофункциональной открытой системы

P – спрос; D – номинальный валовый продукт некоторой ТНТ; S – реальный валовый продукт некоторой ТНТ; Q – совокупный объем исследуемых факторов.

Сущность представления ТНТ как сложной функциональной системы заключается в следующем:

уравнение $Q^D(P)/P - Q^S(P) = 0$ определяет взаимодействие функций совокупного спроса $Q^D(P)$ (номинального валового продукта – НВП) и совокупного предложения $Q^S(P)$ (реального РВП) для достижения общего макроэкономического равновесия;

отмеченное уравнение является макрофункцией системы ТНТ F , которая выступает количественным выражением основной цели ТНТ, зависит от управляющего влияния вектора входных параметров, обеспечивает достижение влияния на вектор исходных параметров и может быть выражена как $Y = F(x)$. Макрофункцией в данном случае является зависимость между переменными величинами, которые являются макроэкономическими показателями деятельности ТНТ, такими, как валовой продукт, чистый продукт и т.д.

Параметрами в отмеченной системе могут выступать различные факторы, характеризующие социальные и экономические показатели данной ТНТ. Комбинация этих, а также других параметров может предоставлять существенное влияние на любое управленческое решение в ТНТ, а это, в свою очередь, указывает на необходимость применения системного подхода при принятии управленческих решений на уровне ТНТ.

Несмотря на то, что подобные комбинации могут представляться достаточно сложными, их анализ возможен с помощью более широкого использования данных мониторинга ситуаций и проблем ТНТ. Под мониторингом здесь следует понимать специально организованную и постоянно действующую систему обмена информацией между институтами и точками обмена информацией в административных единицах, которые входят в данную ТНТ.

Вместе с тем приходится констатировать, что на практике принятие решений на базе региона, района, города, входящих в некоторую конкретную ТНТ, происходит исключительно на основе статистических данных, которые не в полной мере и часто неточно отражают реальное состояние дел. Именно поэтому следует не просто органи-

зовать сбор информации и ее систематизацию с использованием современных информационных технологий, но и проводить исследование влияния принимаемых решений на основе коэффициента состояния функциональной системы ТНТ по отношению к достижению цели.

Коэффициент состояния системы по отношению к достижению цели является важным показателем с точки зрения принятия решения об объеме средств, которые необходимы для реализации соответствующего направления, т.е. для изменения структуры целей управления.

Идеальное состояние системы принимается за 1, а полное отсутствие удовлетворения потребностей ТНТ – за 0. Коэффициент состояния системы будет показывать в долях единицы, насколько ТНТ, как сложная функциональная система, будет далека от идеала при принятии решения по данному направлению. Критерий управления (F) можно задать как целевую функцию:

$$(1),$$

где n – количество исследуемых параметров, которые существенно влияют на реализацию принятого решения;

k_j^u – коэффициент относительной важности подцелей в идеальном варианте;

k_j – коэффициент подцелей, которые являются приоритетными по решению, которое принимается.

Для определения структуры важных подцелей, выполнение которых в процессе принятия решений приближает ТНТ к идеальной по влиянию экономических и социальных последствий, можно разделить все социально-экономические цели, как благополучные, средние и неблагоприятные.

Следует отметить, что сейчас в Украине не существует единой и общепринятой методики определения состояния ТНТ и эффективности социальной и экономической политики на этой территории. В целом все существующие методики по исследуемой теме могут быть сгруппированы по источникам исходной информации в три большие группы:

методики, которые базируются на разнообразных оценках экспертов;

методики, которые базируются на статистической информации;

комбинированные методики, которые базируются на экспертно-статистических расчетах.

Выбор подходов, на основе которых будет проводиться исследование развития экономических и социальных последствий для ТНТ с целью стабилизации социально-экономической ситуации, может быть обусловлен действием закона необходимого разнообразия Р. Эшби. При этом исследование адекватности моделей с учетом любого количества показателей, наиболее полно характеризующих социально-экономическое состояние ТНТ, гипотетически может иметь следующий вид:

$$y = a_0 x^{a_1} e^{a_2 x} \quad (2),$$

где a_0, a_1, a_2 – параметры модели.

Приведенная модель указывает также на то, что не всегда является целесообразным увеличивать количество факторов, если нет необходимой базы для проведения анализа, ведь с увеличением количества факторов более значительными темпами растут и количество разнообразных осложнений, которые не позволят сделать оптимальный вывод о стабилизации ситуации в той или иной ТНТ [15, с. 193 – 194].

Техногенно нагруженную территорию можно охарактеризовать объемом произведенной продукции за определенный период времени. Имея статистические данные о сокращении численности населения ТНТ, уровне распространения различных заболеваний, характерных для исследуемых территорий, показателях смертности и рождаемости за определенные периоды и т.п., можно исследовать зависимости, позволяющие оценить экономические и социальные последствия отдельных ТНТ, а также построить их информационные модели.

В период глобальных экологических изменений и высокой вероятности возникновения различных техногенных катастроф, что в последнее время не является редкостью по причине влияния человеческого фактора и высокого уровня износа основных производственных фондов, оценка экономических и социальных последствий для техногенно нагруженных территорий требует внедрения новых информационных технологий для оперативной обработки информации с целью поддержки принятия решений в подобных ситуациях.

Техногенно нагруженная территория имеет ряд специфических особенностей, которые необходимо детально исследовать для построения адекватной модели ТНТ. При этом *ТНТ целесообразно рассматривать как открытую систему, активно взаимодействующую с внутренней и внешней средой и, соответственно, проследить возникающие с этим зависимости.* Только в этом случае возможно построение информационной модели ТНТ, наиболее отвечающей современным реалиям.

В процессе разработки моделей и алгоритмов для систем поддержки принятия решений следует учитывать следующее:

- ТНТ имеют ряд признаков самоорганизации и сложную внутреннюю структуру, в связи с чем перед построением моделей необходимо детально градирировать все факторы, так или иначе влияющие на систему;

- для определения структуры важных подцелей, выполнение которых в процессе принятия решений приближает ТНТ к идеальной по влиянию экономических и социальных последствий, можно разделить все социально-экономические цели на благополучные, средние и неблагоприятные;

- с учетом некоторых ограничений, установленных действующим законодательством Украины, оценка экономических и социальных последствий возможна пока исключительно на промышленных объектах государственного сектора экономики, что существенно препятствует реализации, на основе принятых решений, общих мероприятий по улучшению экологических показателей работы таких предприятий.

Все изложенное может быть использовано при проектировании систем поддержки принятия решений по вопросам обеспечения техногенной безопасности как промышленных регионов, так и отдельных крупных потенциально опасных объектов. Одним из условий успешного внедрения в жизнь принятых решений является *усовершенствование действующего законодательства Украины в сфере обеспечения экологической безопасности, а также актов, регламентирующих осуществление хозяйственной деятельности промышленными предприятиями всех форм собственности.* Давно назрела необходимость усиления ответственности субъектов управления частными промышленными предприятиями за вред, причиняемый в результате их эксплуатации окружающей среде и здоровью населения. Соответствующие нормативные требования в будущем могут

быть закреплены на уровне актов хозяйственного законодательства в части, регламентирующей отношения собственности и одновременно устанавливающей для владельцев промышленных предприятий с вредными и потенциально опасными производствами более серьезные социальные обязательства по отношению к экологическим последствиям осуществления таких видов хозяйственной деятельности.

Список использованных источников

1. СТП ВНИИГ 210.01.НТ-05: Методика расчета гидрологических характеристик техногенно-нагруженных территорий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.znaytovar.ru/gost/2/STP_VNIIG_21001NT05_Metodika_r.html.
2. Надежность технических систем и техногенный риск / В.А. Акимов, В.Л. Лапин, В.М. Попов [и др.]. – М.: Деловой экспресс, 2002. – 368 с.
3. Бобкова А. Г. Программно-целевой метод охраны окружающей среды / А.Г. Бобкова // Радянське право. – 1987. – № 12. – С. 31 – 34.
4. Джумагельдиева Г.Д. Правовое обеспечение энергосбережения : монография / Г.Д. Джумагельдиева ; НАН Украины, Ин-т економіко-правових досліджень. – Донецк: Юго-Восток, 2011. – 376 с.
5. Методи прогнозування в системах підтримки прийняття рішень : монографія / С.О. Довгий, П.І. Бідюк, О.М. Трофимчук, О.І. Савенков ; НАН України; Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору. – К.: Азимут-Україна, 2011. – 608 с.
6. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – 104 с.
7. Паніото В.І. Статистичний аналіз соціологічних даних / В.І. Паніото, В.С. Максименко, Н.М. Харченко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 269 с.
8. Сороко Э.М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем. Введение в общую теорию гармонии систем / Э.М. Сороко. – М.: КомКнига, 2006. – 264 с.
9. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки : монографія / Є.В. Хлобистов ; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України; Дорогунцов С.І. – відп. ред. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2004. – 336 с.
10. Сучасна демографічна ситуація в Україні: проблеми, перспективи, шляхи вирішення (науково-аналітична доповідь) / за ред. акад. С.І. Пірожкова. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 72 с.
11. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 р. № 185-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 46. – Ст. 456.
12. Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі: Закон України від 16.06.2011 р. № 3531-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 4. – Ст. 23.
13. Неутешительная статистика: в Горловке растет уровень онкозаболеваний [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gorlovka-vedi.com.ua/news/3347-neuteshitelnaja-statistika-v-gorlovke-rastet-uroven-onkozabolevanij>.
14. Официальный сайт Государственной службы статистики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Лапа М.В. Системный анализ и классификация экспертных знаний о ресурсоспособности оборудования АЭС / М.В. Лапа, К.Н. Маловик // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 3. – С. 190 – 195.

Статья поступила в редакцию 03.04.2014 г.

ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ИНДИКАТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ВО ФРАНЦИИ

Исследован опыт Франции в применении индикативного планирования как основного элемента политики развития страны. Выявлены особенности применения индикативного планирования во Франции.

Ключевые слова: стратегическое планирование, индикативное планирование, индикативный план, экономическая система.

В экономической науке проблемам повышения эффективности планирования, разработки и реализации стратегий уделялось и уделяется серьезное внимание на микроэкономическом уровне. В то же время, наиболее важными в современный период являются проблемы регионального уровня, которые незаслуженно остаются без внимания. Ведь эффективность мероприятий на данном уровне, которая зависит от использования сырьевых, материальных, энергетических и трудовых ресурсов, влияет как на уровень развития территории, так и на уровень социально-экономической жизни. В этой связи актуальным является обобщение мирового опыта использования методов индикативного планирования, которое можно представить как совокупность процедур согласования процессов общегосударственного, территориального планирования и микропланирования.

Составным элементом индикативного планирования выступает процедура согласования выбранных приоритетов с финансово-промышленными группами, союзами предпринимателей, профсоюзами и т.п. Эти консенсусные механизмы обеспечивают длительное время экономическую и социальную эффективность индикативного планирования, которое применяется во Франции и Японии в полной мере до середины 70-х годов, а в Южной Корее и Тайване – до середины 80-х годов XX века. Именно эти государства чаще всего рассматриваются как родоначальники теории и практики индикативного планирования. Планы составлялись, как правило, на пятилетие

и фиксировали общие черты желаемого экономического и социального развития.

Впервые определение «индикативное планирование» было предложено К. Ландауэром в книге «Теория национального экономического планирования» (1944 г.). «Планирование можно определить как руководство экономической деятельностью, осуществляемое организациями общества на основе схем, описывающих как на качественном, так и на количественном уровне производственные процессы, которые должны протекать в соответствующий период будущего. Для достижения основной цели планов эти процессы должны быть выбраны и определены таким образом, чтобы обеспечивалось полное использование имеющихся ресурсов и исключались противоречивые требования. Выполнение этих условий создает возможность поддержания устойчивых темпов роста» [1, с. 56].

В настоящий момент в научной литературе существует несколько подходов к определению понятия «индикативное планирование» [2, с. 47 – 48].

Индикативное планирование — это государственное планирование при сохранении самостоятельности предприятий [3, с. 3]. Данное определение опирается на опыт использования механизмов индикативного планирования в Китае.

Индикативное планирование — это информационное ориентирование частных предприятий и стимулирование их к выполнению задач, формируемых государством. Такой подход широкое распространение получил в Японии [4, с. 90];

Индикативное планирование — это равноправное взаимодействие государственных институтов и хозяйствующих субъектов. Такой вид планирования был характерен для французской практики [5, с. 102].

Можно предположить, что индикативное планирование — это планирование, целью которого является выработка системы количественных и качественных показателей путем концессуальных решений между участниками рынка и носящих рекомендательный характер.

Следовательно, хотя и не существует общепризнанного определения понятия индикативного планирования, но в тоже время есть богатый практический опыт разработки индикативных планов, накопленный в ведущих зарубежных странах.

Целью данной работы является обобщение опыта индикативного планирования во Франции.

Сложившаяся во Франции система государственного планирования уже продолжительное время функционирует как стабильный административно-правовой институт. С помощью этого института государство смогло аккумулировать и направить большие финансовые средства на развитие национальной экономики. Можно выделить следующие этапы становления института индикативного планирования во Франции (табл. 1).

1 этап (послевоенный). 1947 – 1957 гг. Планирование носило сугубо отраслевой характер, индикаторы составлялись путем консенсуальных договоренностей между участниками рынка.

Первые планы служили для восстановления и модернизации экономики. При этом использовался сугубо отраслевой подход к планированию. В первом плане – плане Монне – речь шла о восстановлении и модернизации производственных мощностей, предпочтение было отдано 6 отраслям (уголь, электроэнергия, сталь, цемент, транспорт, промышленное оснащение и сельскохозяйственное машиностроение). В каждой ключевой отрасли в соответствии с планом был создан Комитет, состоящий из членов комиссии по планированию, на плечи которых и легла разработка деталей плана. Данный план носил рекомендательный характер, так как власти Франции придерживаются мягкой политики управления без давления на французскую экономику, а в совокупности с добровольным соответствием плану частным сектором. Это привело к поразительным результатам, что позволило поднять экономику Франции на качественно новый уровень. Для государства речь шла также о распределении фондов, поступавших в соответствии с планом

Маршалла. Именно в силу такого избирательного подхода в них не было обращения к работам по прогнозированию. Однако возникшие трудности предопределили необходимость распространения планирования на всю экономику

2 этап. 1954 – 1970 гг. Планирование теряет отраслевой характер, используются статистические данные и прогнозирование.

В условиях международной открытости, после подписания Римского договора 1957 г., создавшего общий рынок 6 стран-основателей ЕС, планирование теряет свой отраслевой характер и становится в большей степени макроэкономическим. Это привело к созданию нового плана, который был назван вторым или планом Хирша. Процесс планирования Хирша славится своими «Двумя компонентами модели». Первый компонент – прямое вмешательство, которое следовало в рамках *l'économie concertée* и подразумевает тесное сотрудничество между государством и крупным бизнесом, направленное на установление быстрого и систематического роста объемов производства. Группы с меньшим влиянием, такие как малые предприятия, крестьянские организации, группы потребителей, профсоюзы, не были включены. Второй компонент – проекция количественных целевых показателей производства в виде общей системы равновесия, которая зависит от широкого спектра внешних сил. Второй компонент влечет за собой использование имеющихся статистических данных и системы прогнозирования. Генеральный комиссариат по планированию заказывает экономической администрации – Национальному институту статистики и экономических исследований (INSEE) – прогнозные разработки для составления планов.

Третий план – план Пинэ Рюэфф, или план стабилизации, был разработан для решения дефицита бюджета, ускорения роста экономики, стабилизации валюты. Впервые преследовались социальные цели, создавались программы регионального развития.

Четвертый план стал известен как модель индикативного планирования (1962–1965 гг.). Он ориентировался больше на социальные цели, чем на экономические и был направлен на увеличение инвестиций в жилье и образование.

В 1963 г. в целях координации ведомств и министерств по региональному развитию в разработке региональной политики было создано Управление по обустройству территории и региональному развитию (ДАТАР).

Пятый план (1966–1970 гг.) был аналогичен

Ретроспектива планов розвитку Франції [6, с. 358]

Название	Года	Цель	ВВП план	ВВП факт
Первый План («План Моне»)	1947–1953	восстановить основные отрасли; дать Франции средства производства такого уровня, который позволит производить большие объемы производства и в короткие сроки. Предпочтение отдано следующим отраслям: уголь, электроэнергия, сталь, цемент, транспорт, промышленное оснащение и сельскохозяйственное машиностроение	–	7.1
Второй План	1954–1957	рост производства, улучшение качества продукции и повышение рентабельности. Затрагивал все виды производственной деятельности, особое внимание уделялось НТИ	4.4	5.4
Третий План	1958–1961	привести экономику к уровню требований общего рынка (расширение конкуренции) при стабилизации валюты. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу (полная занятость молодежи)	5.5	5.8
Четвертый План	1962–1965	расширение, модернизация, инвестиции, а также распределение «плодов» экономического роста. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу (нац.образование, спорт.оснащение, здравоохранение, культура). Создание атомной отрасли	5.5	5.8
Пятый План	1966–1970	обеспечение конкурентоспособности, независимости и расширение экономики, Затрагивает все отрасли экономики и социальную сферу	5.7	5.9
Шестой План	1971–1975	увеличение темпов экономического роста, конкурентоспособности и равновесия при приоритете промышленного развития. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу	5.9	3.7
Седьмой План	1976–1980	обеспечение полной занятости, улучшение качества жизни, сокращение неравенства, уменьшение инфляции. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу	5.7	3.3
Восьмой План	1981–1985	содействие науке, научным исследованиям; сокращение энергетической и сырьевой зависимости; повышение потенциала сельскохозяйственных отраслей; развитие образования; усиление социальной защиты населения. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу	2.7-3.2	1.4
«Промежуточный» План	1982–1983	стабилизация рынка труда, сокращение безработицы		
Девятый План	1984–1988	модернизация промышленности, развитие средств связи, повышение уровня сбыта во Франции и за рубежом и др. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу	1.6-2.2	2.8
Десятый План	1989–1993	стратегия роста – добиться экономической конкурентоспособности, справиться с инфляцией, добиться 100% роста капиталовложений и т.д. Затрагивает все отрасли экономики, а также социальную сферу	–	2.2
Одиннадцатый План	1994–1998	содействовать успеху Европейского Союза; усиливать общественную и территориальную сплоченность и т.д.	–	–
Двенадцатый План	1998–2003	борьба с безработицей и оказание помощи маргинальным слоям населения Франции	–	–

четвертому плану и был призван к сбалансированному развитию. В этом плане, хотя и очень успешном, планирование начал терять свое значение. Индикативное планирование постепенно устаревает, поскольку экономика становится слишком сложной с изменчивой структурой. В этом плане к программированию по объемам было добавлено программирование в стоимостном выражении, а также индикаторы «тревоги», основанные на конъюнктурных показателях, появление которых может поставить под вопрос достижение целей.

3 этап. 1971 – 1980 гг. Индикативное планирование теряет свою актуальность, так как рынок становится более сложной многофакторной системой, для описания которой требуются новые подходы.

В шестом плане (1970–1975 гг.) делался особый упор на индустриализацию страны, в нем официально отказались от программирования стоимостных показателей, но стали опираться на среднесрочную прогнозную модель (модель FIFI), которая позволяла наметить общий сбалансированный прогноз экономического развития для заключительного планового периода. Постепенно прогноз перестает быть официально привязанным к плану, фактические экономические показатели значительно отстают от плановых.

Седьмой план содержал в себе ряд качественных долгосрочных ориентиров, но ограниченных в числовом выражении. Качественные рекомендации состояли в стимулировании промышленных капиталовложений, уменьшении безработицы и ограничении инфляции.

4 этап. 1980 – 1997 гг. Начинается становление механизмов стратегического планирования.

Восьмой план (1981–1985 гг.) был посвящен структурной перестройке экономики с целью укрепления позиций крупных компаний Франции на мировом рынке, развитию НИОКР, стимулированию новейших отраслей промышленности и промышленного инвестирования.

Девятый план (1984–1988 гг.) стимулировал рост внешнеторговой деятельности, проведение обширной программы НИОКР, а также расширение системы профессиональной подготовки рабочих кадров.

Десятый план (1989–1993 гг.) преследовал цель нормализовать ситуацию на рынке рабочей силы. В условиях либерализации механизма государственного регулирования экономики предлагалось уделять больше внимания помощи малому бизнесу. Количественные разработки, вы-

полненные в ходе подготовки десятого Плана, были отмечены одной организационной новацией: Генеральный комиссариат планирования продолжает запрашивать прогнозы у Национального института статистики и экономических исследований, но обращается также с заказами и к независимым институтам, которые стали появляться уже с начала 80-х годов.

Одиннадцатый (1994–1998 гг.) и двенадцатый (1998–2003 гг.) планы были разработаны в условиях начала процесса либерализации экономики. Они содержали лишь стратегические направления. В их числе были борьба с безработицей и оказание помощи маргинальным слоям населения Франции.

В связи с созданием Европейского союза, введением единой валюты и фактическим созданием единой европейской экономики целенаправленно управлять отдельно французской экономикой стало практически невозможно, поэтому пришлось искать новые пути регулирования национальной экономикой. В частности, главный акцент в деятельности ГКП сместился с планирования на анализ и нахождение решений стратегических проблем.

Кроме того, в 1995 и 1999 гг. были приняты законы об общих принципах развития территорий, которые изменили систему регионального планирования. Суть данных изменений сводится к тому, что Правительство Франции вносит на рассмотрение Парламента проект закона, в котором определяются стратегические ориентиры и основные принципы долгосрочного развития территорий. И уже на основании положений данного закона заключаются Плановые договоры между государством и регионами. В настоящий момент закон определяет стратегические ориентиры развития территорий на период с 2000 по 2020 г.

Таким образом, причины того, что к концу 90-х годов индикативное планирование ослабило свои практические управленческие позиции, связаны с тем, что в условиях новейшего технико-технологического прогресса в современном развитом государстве экономические процессы становятся более комплексными, а макроэкономические условия усложняются настолько, что перестают быть подходящими для централизованного управления.

В связи с вышеизложенным можно выявить некоторые особенности французской системы планирования.

1. Планирование, совместимое с рыночной экономикой.

Французское планирование никогда не стремилось подменять собою рынок. Напротив, оно его дополняло, стараясь компенсировать различные сбои и отказы рыночного механизма, регулируя его и обеспечивая постоянную совместимость его функционирования с социальным единством страны.

2. Гибкая структура для эволюционного планирования.

Планирование вынуждено было непрерывно адаптироваться к глубоким преобразованиям французской экономики по мере ее вовлечения в мировое хозяйство.

Французское планирование основано на двух постоянных функциях:

- коллективном процессе выявления сильных и слабых сторон французского общества, идентификации проблем, поставленных экономическим и социальным развитием, и предложений конкретных решений;

- формировании целостной системы задач и приоритетов государственной политики.

Основным органом, координирующим рабо-

ту планирования во Франции, является Генеральный комиссариат планирования. Генеральный комиссариат планирования (ГКП) – организация, выполняющая функции по разработке планов развития Франции, изучения долгосрочных структурных проблем, а также консультирования правительства, подчиняется Премьер-министру.

В состав ГКП входят так называемые «порученцы», главным образом администраторы или инженеры, что позволяет ему располагать различной компетенцией в юридической, экономической, научной и технической областях.

Работы по прогнозированию для Плана всегда выполнялись за пределами Генерального комиссариата планирования. Он оформляет заказы на проведение исследований и прогнозов с различными специализированными администрациями. ГКП располагает также бюджетными ресурсами.

Во Франции разработка индикативного плана проходит в три этапа (рис.1)

Рис.1. Этапы индикативного планирования во Франции

На первом этапе готовятся два прогноза: развития производства и обеспечения национальной безопасности.

Первый прогноз выявляет основные направления экономического развития страны, которые будут гарантировать рост производства национального продукта в достаточно значительном временном периоде (десять лет), и устанавлива-

ет прогнозные индикаторы совокупного спроса.

Второй – содержит индикаторы на завершающий год разработки индикативного плана. Кроме того, в рамках данного прогноза определяются темпы роста основных экономических показателей и одновременно осуществляется проверка последних на совместимость.

На втором этапе формирования индикатив-

ного плана осуществляется дезагрегация плановых показателей, рассчитанных на первом этапе. Первоначальная сводная экономическая таблица детализируется в разрезе 16 отраслей и 35 регионов. Затем проводится дезагрегация по 14 категориям экономических субъектов и 10 финансовым операциям.

На третьем этапе разработки плана в работу включаются «комиссии по модернизации», создаваемые комиссариатом по планированию при правительстве Франции. Они включают представителей отраслевых ведомств, предпринимателей и профсоюзов. Комиссия осуществляет дальнейшую детализацию параметров плана вплоть до текущих – полугодовых планов. Однако главное назначение комиссии состоит в тестировании плановых параметров на сбалансированность и соответствие макроэкономическим целям.

Французский план состоит из 2 типов документов, имеющих различный статус:

1. Непосредственно текст плана, который представляется от имени Правительства перед парламентскими ассамблеями для его обсуждения и голосования. Этим документом определяется ответственность всего Правительства.

2. Доклады комиссий, которые представляют собой трехсторонние специализированные соглашения, объединяющие представителей администрации, социальных партнеров (профсоюзов и предпринимателей) и экспертов [7]. Для достижения поставленных целей государство использует комплекс экономических стимулов. Один из них – предоставление специальных премий, кредитов и гарантий при размещении займов, а также снижение ставки процента по кредитам частным производителям, деятельность которых соответствует плановым рекомендациям. Другим побудительным мотивом следовать плановым рекомендациям стали налоговые привилегии. Кроме того, фискальные привилегии предоставляются на основе так называемых «квази-контрактов», представляющих собой письменное обязательство частных производителей выполнять плановые рекомендации [8]. Таким образом, согласование, консенсус и диалог представляют собой основные принципы индикативного подхода французской системы планирования.

Итак, Генеральный комиссариат планирования во Франции выполняет координирующую и консультирующую функцию в системе планирования, не участвуя непосредственно в составлении прогнозов. Методологически индикативный план во Франции основан на агрегированных

динамических моделях долгосрочного прогнозирования, а также на использовании системы национальных счетов.

Выводы. Система планирования, созданная более 50 лет назад, все еще продолжает существовать, но уже в условиях современной Франции. Пройдя путь от планирования для отраслей до пространственного стратегического планирования, данный тип управления доказал свою необходимость. Длительное существование этой системы объясняется тем, что она является совместимой с рыночной экономикой, имеет гибкую структуру, а также носит рекомендательный характер. Отличительной чертой французского планирования является то, что при создании и реализации планов широко используется механизм государственно-частного партнерства, что помогает создавать «реализуемые» планы, а заключение квазиконтрактов помогает распределить сферу ответственности.

Список использованных источников

1. Йохансен Л. Очерки макроэкономического планирования / Л.Йохансен; пер. с англ. В 2-х томах. Т.2. – М.: Прогресс, 1982. – 472с.
2. Дудкин В. Индикативное планирование – механизм координации деятельности государственных и негосударственных субъектов управления экономикой / В. Дудкин, Ю.Петров // Российский экономический журнал. – 1998. – № 6. – С. 38–58.
3. Иванов Е. Индикативное планирование развития экономики / Е.Иванов // Экономист. – 1993. – № 9. – С. 3–9.
4. Хлынов В. Общегосударственное планирование рыночной экономики / В. Хлынов // Экономист. – 1994. – № 4. – С. 89–94.
5. Калмыков Ю. Регулирование экономики (опыт Франции) / Ю.Калмыков // Плановое хозяйство. – 1990. – № 9. – С. 102–108.
6. Gregory P., Stuart R. Comparing Economic Systems in the Twenty-First Century South-Western Cengage learning. – 2003. – 543 p.
7. Андриюшкевич О. А. Индикативное планирование в экономиках разного типа [Электронный ресурс] / О. А. Андриюшкевич. – Режим доступа: <http://kapital-rus.ru/articles/article/199716>.
8. Морозова Н.И. Индикативное планирование: теоретический и практический опыт развитых стран [Электронный ресурс] / Н.И. Морозова. – Режим доступа: <http://www.uecs.ru/marketing/item/402-2011-04-25-08-47-52>.

Статья поступила в редакцию 04.03.2014 г.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

УДК 346.543

Г.С. Пілігрим,

канд. юрид. наук,
доцент,

Донецький національний університет
економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського

ПОНЯТТЯ КОНЦЕСІЇ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглянуто історико-правові передумови становлення концесій. Здійснено періодизацію формування концесійних відносин. Узагальнено наукові погляди вчених дореволюційного, радянського та сучасного періоду на поняття «концесія». Обґрунтовано доцільність уніфікації термінології Закону України «Про концесії». Розроблено окремі пропозиції щодо вдосконалення концесійного законодавства України.

Ключові слова: концесія, державна власність, комунальна власність, концесійне законодавство України.

На даний час концесії посідають чільне місце в господарсько-правовому механізмі сучасних держав, тим самим відіграючи досить важливу роль у розвитку їх економік. Значний інвестиційний потенціал концесій привернув увагу й вітчизняного законодавця, що отримало прояв у прийнятті у 1999 р. Закону України «Про концесії». Не можна не відзначити того факту, що під час розробки вітчизняного концесійного законодавства був врахований передовий зарубіжний досвід правового регулювання концесійних відносин, переважно країн Західної Європи. Звісно, це можна пояснити перебуванням у межах однієї правової системи (зокрема, континентальної), синхронністю та органічністю розвитку окремих правових інститутів, а також наявністю тривалих історично підтверджених господарських зв'язків, які будувалися на засадах концесії.

Питанням правового регулювання концесійних відносин приділялася увага в науковій літературі. Зокрема, концесія, як правова форма використання державного майна в господарській діяльності, розглядалася в роботі О.А. Медведєвої [1]. На відмінних ознаках концесії від оренди детально зупинявся В.А. Устименко [2]. На особ-

ливостях концесії як заохочувально-обмежувального спеціального режиму господарювання акцентувала увагу О.Р. Зельдіна [3]. Проте недостатньо дослідженими та такими, що потребують подальшого аналізу, залишаються питання висвітлення історико-правових передумов формування змістовного навантаження поняття «концесія».

У зв'язку з цим метою статті є розробка пропозицій щодо удосконалення поняття «концесія» та окремих положень концесійного законодавства України.

Як не дивно, але концесія має багатовікову історію становлення та розвитку як щодо її правової форми (акт публічної влади, певний дозвіл, договір), так і предмету концесійних правовідносин (природні ресурси, зокрема надра, об'єкти інфраструктури державної та комунальної форми власності тощо). Історико-правовий аналіз розвитку концесійної діяльності дозволяє виділити наступні періоди формування концесій:

період Середньовіччя. Характерним є те, що концесії надавалися виключно у сфері надрокористування, які отримали назву гірничих концесій. У цей період концесії мали односторонній (не договірний) характер і були результатом прояву волі лише монарха, мали силу закону і нада-

© Г.С. Пілігрим, 2014

валися за актами публічної влади (зокрема, жалуваними грамотами), а тому відносини концесіонера і концесієдавця будувалися на основі чіткої субординації (підпорядкування). Концесіонер мав право проявити свою волю лише в рамках згоди чи незгоди із запропонованими умовами гірничої концесії, тобто прийняти концесію як благо в цілому чи відмовитися від неї взагалі;

дореволюційний період (середина XIX століття – 1917 р.) характеризується тим, що в цей період реалізація концесій відбувалася як на загальнодержавному, регіональному, так і на муніципальному рівнях. Поширеними були природо-ресурсні концесії і лише згодом концесії починають застосовуватися щодо об'єктів інфраструктури. Концесійна діяльність здійснювалася на договірній основі;

радянський період (1917–1937 рр.). Цей період характеризувався існуванням переважно загальнодержавних концесій, оскільки, з одного боку, рішення про надання концесії приймав Головний концесійний комітет при РНК СРСР а, з іншого – концесії у той час мали на меті подолання економічної кризи й нарощування виробництва в різних галузях економіки країни. У цей період концесіонерів допускали до тих сфер господарювання, які представляли собою виключну монополію держави. При цьому концесіонерами виступали переважно іноземні інвестори, втім у період НЕПу не виключалася можливість надання концесій і вітчизняним суб'єктам господарювання. Здійснення концесійної діяльності у цей період показало, що метою залучення іноземного капіталу в економіку держави були інтереси його економічного розвитку, подолання економічної й технічної відсталості. Крім того, це сприяло залученню твердої валюти, зростанню доходів до бюджету у формі часткових відрахувань від обороту й інших доходів, додатковому насиченню внутрішнього ринку, зменшенню безробіття, поліпшенню платіжного балансу тощо;

сучасний період (1992 р. – по теперішній час). Саме у 1992 р. було прийнято Закон України «Про іноземні інвестиції», який передбачав можливість залучення іноземних інвестицій на концесійній основі. Переважно об'єктом концесії у той час виступали природні ресурси. Ключовими змінами у правовому регулюванні концесійних відносин було прийняття у 1999 і 2003 р. Закону України «Про концесії» та Господарського кодексу України.

Із формуванням у багатьох країнах світу концесійного законодавства доводиться констатувати,

що дефініція «концесія» отримала належне нормативне оформлення з урахуванням специфіки, притаманної існуючим правовим системам.

Зокрема, у країнах, які сповідують цінності континентальної правової системи, особливо у Франції, концесії, концесійні договори вважаються адміністративно-правовим договором і відносяться до сфери регулювання публічного права. Наприклад, відомий французький адміністративіст Ж. Ведель описує концесію як один із способів здійснення публічною владою своїх повноважень за допомогою доручення приватній особі (концесіонерові) «турботу про управління публічною службою під контролем органу, що надає концесію, за умови сплати винагороди, що стягується концесіонером із клієнтури служби» [4, с.487].

Що ж стосується країн англосаксонської системи права, то концесійний договір (концесію) відносять до сфери договірної (контрактної) права [5, с.258].

Наявність таких протилежних правових підходів до визначення сутності концесії, які у підсумку визначають концепцію нормативного акта, у певній мірі можна визнати результатом впливу різномірних тез і висновків, що формулювалися представниками тих або інших наукових течій. Представляється, що найбільш цікаві для розуміння природи концесій висновки були висловлені окремими вченими доби дореволюційної Росії, епохи Радянського Союзу та сучасними дослідниками концесійних правовідносин.

Переважно на визначенні пропорцій «дозволу» та «договору» у складі концесій буде сконцентрована увага дослідників цієї форми господарювання.

Так, дослідження дореволюційних учених відображали погляд на концесію як поєднання цивільно-правового договору і публічного адміністративного акта, що закріплював певний привілей [6, с.32], а в «сенатській практиці панувала теорія виключно цивілістичної природи концесій» [7, с.109].

Поняття «концесій» у радянському законодавстві історично склалося наступним чином. До моменту видання Цивільного кодексу поняття «концесії» вживалося законодавством лише у випадках, коли мова йшла про залучення іноземного капіталу до господарської діяльності в СРСР. Із прийняттям Цивільного кодексу це поняття стало поширюватися не лише на іноземний капітал, але й на капітал внутрішній, якому надавалася можливість володіти підприємствами виз-

наченого законом розміру, експлуатувати підприємства, пов'язані безпосередньо з обслуговуванням потреб населення, головним чином підприємств комунального характеру (постанова ВЦВК та РНК від 12.04.1923 р.), а також здійснювати таку діяльність, яка пов'язана з володінням майном, вилученим з цивільного обігу [8, с.220].

Сучасні дослідники концесійних відносин також вирізняються багатоманітністю підходів до визначення сутності концесій.

Питома вага вітчизняних юридичних досліджень із цього питання є вкрай низькою, що обумовлює необхідність у подальшому активізації роботи у цьому напрямку. Втім не можна обійти увагою висновки, які наведено у роботах О.Р. Зельдіної, О.М. Григорова, О.А. Медведєвої щодо змістовного навантаження терміну «концесія».

Так, О.Р. Зельдіна визначає концесію як юридичну конструкцію залучення інвестицій для будівництва та/або експлуатації об'єктів права державної та/або комунальної власності, що забезпечує сполучення інтересів суб'єктів господарювання і держави за допомогою встановлення обмежень і заохочень [3, с.5]. Інвестиційний характер концесій також підкреслюється в дослідженнях О.М. Григорова. На його думку, концесійний договір є різновидом інвестиційної угоди за участю держави, а, враховуючи особливості суб'єктного складу, об'єктів, структури, набрання чинності, вирішення інвестиційних спорів, ще й має характер «квазіміжнародного» договору [9, с.5–6].

Досліджуючи сучасну й зарубіжну практику організації господарювання на концесійній основі з використанням державного та комунального майна, О.А. Медведєва доходить висновку про необхідність вдосконалення нормативного визначення концесії, що міститься в Законі України «Про концесії». У зв'язку з цим авторка пропонує власне тлумачення терміну «концесія» і зводить його значення до заснованого на договорі делегування державою та/або територіальною громадою повноважень створення та/або управління чи експлуатації об'єктів державної та комунальної власності, що є вилученими з вільного економічного обороту, та/або прав здійснення певних видів господарської діяльності приватним суб'єктам господарювання з метою поліпшення задоволення громадських потреб [1, с.7].

Не відрізняється одноманітністю й сучасне нормативне розуміння концесії. Так, аналіз концесійного законодавства окремих зарубіжних

країн яскраво свідчить про те, що в поняття «концесія» вкладається дещо різне розуміння його сутності. Зокрема, концесія отримує юридичний вираз або у формі дозволу або договору, а за своєю об'єктною спрямованістю стосується державного та муніципального нерухомого майна, природних ресурсів із спрямованістю на залучення інвестицій у реконструкцію існуючого чи створення нового нерухомого майна.

Такий досить широкий, так би мовити, «діапазон» складових дефініції «концесія», навіть на нормативному рівні, можна пояснити відсутністю усталених підходів до розуміння цього терміну. Як відзначається в наукових джерелах, навіть серед членів Євросоюзу, де моделі господарського управління державним сектором близькі між собою і концесійне законодавство налічує більш ніж вікову історію, є істотні відмінності у тлумаченні концесій. Цей факт відзначається, зокрема, у нових правилах Єдиного ринку, прийнятих Європейською комісією у грудні 1999 р. Там же дається визначення концесії як системи відносин, при якій суспільна влада доручає третій стороні (приватній або змішаній компанії) управління об'єктами інфраструктури або іншими суспільними службами за умови прийняття цією стороною на себе підприємницького ризику і обов'язків по експлуатації устаткування [10, с.68].

Звісно, вітчизняне законодавство також наводить визначення поняття «концесія», на аналізі якого слід зупинитися. Так, у абз.2 ч.1 ст.1 Закону України «Про концесії» концесія формулюється як надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній і строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань зі створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику.

Виходячи з цього визначення у взаємозв'язку з іншими нормами наведеного закону, можна дійти наступних висновків:

об'єктами концесії не можуть виступати природні ресурси;

вітчизняна концесія не завжди охоплює відносини з реконструкції об'єктів права державної та

комунальної власності. Адже згідно з абз.2 ч.3 ст.20 Закону України «Про концесії» концесіонер *має право (а значить це не обов'язок)* відповідно до умов концесійного договору за рахунок власних коштів здійснювати реконструкцію.

Зокрема, останній висновок знаходить підтвердження в існуючих на даний час видових класифікаціях договорів концесії об'єктів комунальної власності міста. На думку В.А. Устименка, такі договори можуть бути: 1) без зобов'язань поліпшення комунального майна; 2) із зобов'язанням незначного поліпшення комунального майна; 3) із зобов'язанням істотного поліпшення комунального майна; 4) із зобов'язанням створення об'єкта концесії [2, с.5]. Якщо договір концесії не передбачає обов'язку концесіонера поліпшити комунальне майно, тоді доводиться констатувати, що ми маємо справу з орендою. До речі, В.А. Устименко також звертає на це увагу. Звісно, можливість такого користування суперечить природі концесії, проте вона встановлена нормативно.

Окрім того, що реконструкція не виступає прямим обов'язком концесіонера (якщо інше не передбачене договором концесії), чинний Закон України «Про концесії» допускає ще термінологічну багатоманітність. Мається на увазі те, що в тексті цього закону одночасно можна зустріти вживання таких термінів, як «реконструкція», «технічне переоснащення», «поліпшення майна» (абз.2 ч.3 ст.20). При цьому сам закон не дає визначення цих термінів, що ускладнює розуміння їх співвідношення. Якщо звернутися до тексту Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового концесійного договору» від 12.04.2000 р., то можна побачити, що концесіонер має право здійснювати поліпшення (реконструкцію, технічне переоснащення) майна, отриманого в концесію, але знову таки не розкривається значення цих понять.

У той же час вищенаведене наводить на думку, що законодавець сам не визначився із співвідношенням цих термінів, вважаючи їх, з одного боку, повністю самостійними (вживаються через кому у абз.2 ч.3 ст.20 Закону України «Про концесії»), а, з іншого – підпорядкованими одному терміну «поліпшення». Втім із таким підходом до вживання цих термінів у нормативному матеріалі не можна погодитися.

Перш за все слід звернути увагу на досить широкий за значенням термін «реконструкція», який в енциклопедичній літературі інтерпретується як перебудова чого-небудь з метою поліпшен-

ня, удосконалення, покращення його властивостей, підвищення рівня виробництва [11, с.615-616]. З наведеного не важко переконалися, що саме термін реконструкція поглинає або охоплює такі поняття, як «поліпшення» та «технічне переоснащення», а тому вже не можна їх ставити на один щабель у нормативній лексиці. До речі, у чинному законодавстві України можна зустріти визначення поняття «реконструкція», але із прив'язкою до специфічної групи суспільних відносин. Зокрема, у ст.1 Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» від 22.12.2006 р. підкреслено, що реконструкція житлового фонду спрямована на поліпшення його експлуатації.

Резюмуючи усе вищенаведене, можна дійти висновку про те, що доцільним є уніфікувати термінологію Закону України «Про концесії» і взяти за основу один термін, який би повніше відображав особливості якісних перетворень об'єкта концесії. Зокрема, таким терміном пропонується визнати реконструкцію. У зв'язку з цим актуалізується питання закріплення в Законі України «Про концесії» терміну «*реконструкція*» із одночасним визнанням реконструкції як кваліфікуючої ознаки власно самої концесії.

Отже, пропонується ст.1 Закону України «Про концесії» доповнити абзацом наступного змісту:

«реконструкція об'єкта концесії – заходи щодо переобладнання на основі впровадження нових технологій, механізації й автоматизації виробництва, модернізації і заміни морально застарілого і фізично зношеного устаткування новим більш продуктивним устаткуванням, інші заходи щодо поліпшення характеристик і експлуатаційних властивостей об'єкту концесії».

Крім того, поняття «концесія» пропонується доповнити після слів «права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння)» словами «*із реконструкцією*».

Викладені у даному науковому дослідженні ідеї можуть бути розвинені в напрямку вдосконалення інституту концесії в Україні з урахуванням передового зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. Медведєва О.А. Концесія як правова форма використання державного майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук:

- спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.А. Медведева ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 17 с.
2. Устименко В.А. Власність територіальної громади міста (господарсько-правові аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / В.А. Устименко; НАН України, Ін-т екон.-правових дослідж. – Донецьк, 2007. – 33 с.
 3. Зельдіна О.Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.Р. Зельдіна ; НАН України, Ін-т екон.-правових дослідж. – Донецьк, 2007. – 35 с.
 4. Ведель Ж. Административное право Франции / Ж. Ведель. – М. : Прогресс, 1973. – 512 с.
 5. Попондопуло В.Ф. Концессионное соглашение – правовая форма государственно-частного партнерства / В. Ф. Попондопуло // Правоведение. – 2007. – № 6. – С. 255–268.
 6. Таль Л.С. Концессионные договоры городских общественных управлений / Л. С. Таль. – Пет-роград: Общественная польза, 1915. – 69 с.
 7. Сосна С.А. Концессионные соглашения: теория и практика / С.А. Сосна. – М. : ООО «Нестор Академик Паблшерз», 2002. – 256 с.
 8. Мельник О.Ю. Концесійні угоди: досвід правового регулювання в СРСР / О.Ю. Мельник // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 2. – С. 219–224.
 9. Григоров О.М. Концесійні угоди: правова природа та особливості правового регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О.М. Григоров ; Ін-т міжнарод. відносин ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 28 с.
 10. Варнавский В. Концессионные формы управления государственной собственностью / В. Варнавский // Проблемы теории и практики управления. – 2002. – № 4. – С. 66–71.
 11. Большая советская энциклопедия: В 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е. изд. – М. : Сов. энцикл., 1975. – Т. 21. – Проба–Ременсы. – 640 с.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2014 р.

ПРАВОВІ ФОРМИ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ

Надано правову оцінку сучасного стану венчурного інвестування в Україні. Запропоновано заходи щодо стимулювання інвестування венчурними фондами інноваційної діяльності та залучення індивідуальних інвесторів у сферу венчурного інвестування.

Ключові слова: венчурний фонд, венчурне інвестування, інвестиції в інноваційну діяльність, індивідуальний інвестор.

У сучасній Україні відбувається формування нової для нашої держави, ринкової моделі інвестиційного процесу. Якщо раніше, у період доринкової економіки, цей процес здійснювався централізовано, на планових засадах і переважною мірою був монополією держави, то нині до інвестиційної діяльності активно залучаються приватні інвестори, суб'єкти господарювання самостійно або через фінансових посередників знаходять грошові ресурси на фінансових ринках у необхідних їм обсягах, формах і за прийнятною ціною. Важливу роль у цьому процесі відіграють інститути спільного інвестування (далі – ІСІ) – пайові та корпоративні інвестиційні фонди, переважну частку серед яких нині складають венчурні інвестиційні фонди. Це зумовлює підвищену увагу з боку юридичної науки до зазначених фондів, висуває проблему вдосконалення правових засад організації та діяльності цих фондів до важливих наукових і практичних завдань.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років показує, що різні аспекти венчурного інвестування розглядалися такими вченими-правознавцями, як О.М. Вінник [1], Т.С. Гудіма [2], Ю.М. Жорнокуй [3], О.В. Кологойда [4], В.В. Поєдинок [5], В.І. Полухович [6] та іншими. У той же час ряд правових питань організації та діяльності венчурних фондів поки що залишаються поза увагою дослідників.

Метою цієї статті є надання правової оцінки сучасного стану венчурного інвестування в Україні, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення його правового регулювання та підвищення

ролі венчурних фондів як важливої складової інвестиційного процесу в ринковій економіці.

Правовий статус венчурних фондів у цілому визначений Законом України «Про інститути спільного інвестування» від 5 липня 2012 р. [7] (далі – Закон про ІСІ). Згідно ч. 10 ст. 7 цього Закону венчурними фондами визнаються недиверсифіковані ІСІ закритого типу, що здійснюють виключно приватне розміщення цінних паперів серед юридичних і фізичних осіб.

Іншими словами, венчурні (від англ. venture – ризикова справа) інвестиційні фонди – це корпоративні або пайові недиверсифіковані закриті інвестиційні фонди, активи яких більш ніж на 50 % складаються з корпоративних прав і цінних паперів, що не котируються на фондових біржах. Венчурні фонди здійснюють виключно приватне розміщення емітованих ними цінних паперів (акцій або інвестиційних сертифікатів) і проводять досить ризиковану інвестиційну стратегію, зокрема, інвестиції в інноваційні проекти недержавних підприємств, які через високу ризиковість не можуть отримати фінансову підтримку з традиційних джерел (таких, як банківський кредит). Венчурним фондам властивий найвищий рівень інвестиційного ризику. У спеціальній літературі відзначається, що венчурний капітал функціонує в умовах «схваленого ризику», інвестори заздалегідь враховують можливість втрати коштів у випадку невдачі фінансованої справи, розраховуючи на високу норму прибутку у разі успіху [8, с. 228].

Виникнення венчурних фондів у світовій практиці було зумовлено необхідністю фінансування

С.О. Віхров, 2014

малого наукомісткого бізнесу. Венчурний капітал почав застосовуватися у США з середини 50-х років минулого сторіччя, у Європі він з'явився наприкінці 70-х років. Більшість технологічних революцій була ініційована фірмами, що фінансуються саме венчурним капіталом: у США 4% фірм, що найшвидше зростають і підтримуються переважно венчурним капіталом, створюють 70% усіх нових робочих місць; у країнах Євросоюзу аналогічний показник сягає 50%. В Європі за останні роки кількість працівників у фірмах, підтриманих венчурним капіталом, зростала на 15% щорічно, а в середньому по економіці – менше 1%. Дохідність венчурних інвестицій у західних країнах досягає 50–70% річних або й більше. Існування таких світових грандів ІТ-індустрії як Microsoft, Intel, Apple, Google, Facebook стало можливим саме завдяки венчурним інвестиціям на початковому етапі розвитку. Зростання вартості компанії і, як наслідок, прибутку інвесторів, вкладеного у відповідні венчурні фонди, досягало 1000%. Останнім часом значний розвиток венчурна індустрія отримала у країнах Південно-Східної Азії, передусім у Китаї, Республіці Корея, Сінгапурі [9].

Процес створення інфраструктури підтримки венчурного інвестування розвивається й у постсоціалістичних країнах. Активно розпочався він у Російській Федерації, де у 1997 р. була утворена Російська асоціація венчурного інвестування. У 2000 р. за розпорядженням Уряду РФ від 10 березня 2000 р. № 362-р був створений Венчурний інноваційний фонд – перший «фонд фондів», кошти якого призначені для дольових вкладень у створювані регіональні та галузеві венчурні фонди для інвестування в російські високотехнологічні підприємства. Із 2000 р. щорічно проводяться Російські венчурні ярмарки [10]. Національним венчурним фондом розроблений проект федерального закону «Про венчурну діяльність», який під такою діяльністю розуміє комерційну реалізацію інновацій, яка здійснюється венчурними компаніями та фондами [11]. В Угорщині у 1998 р. прийнято закон «Про венчурні інвестиції, компанії венчурного капіталу та фонди венчурного капіталу», який передбачає функціонування двох видів венчурних інвесторів – компаній та фондів венчурного капіталу [12]. Російські й угорські компанії та фонди подібні до українських відповідно корпоративних і пайових венчурних ІСІ, що само по собі зайвий раз підтверджує прийнятність вітчизняних форм ІСІ для функціонування венчурних фондів.

В Україні розвиток венчурного бізнесу роз-

почався у 90-х роках минулого сторіччя і нині перебуває на стадії активного формування. У порівнянні з іншими ІСІ венчурні фонди, які працюють переважно з інвесторами – юридичними особами, у сучасній Україні не тільки домінують, а й розвиваються, незважаючи на загальні суперечливі тенденції розвитку ІСІ.

Так, за даними Української асоціації інвестиційного бізнесу (далі – УАІБ) у 2013 р. спостерігалися понижувальні тенденції в діяльності ІСІ. Основні тренди на українському ринку ІСІ полягали як у продовженні падіння в секторах публічних, зокрема відкритих, ІСІ, так і продовженні росту – у секторі венчурних фондів. Затребуваними серед інвесторів як з України, так і з-за кордону були саме венчурні ІСІ, причому частка вкладень громадян України в сукупних активах цих фондів навіть дещо зросла. Якщо провал на фондовому ринку на початку другого кварталу 2013 р. і слабка його динаміка протягом усіх трьох місяців в умовах ускладнення ситуації в економіці країни і бізнес-середовищі діяльності фондів і заважали зросту ІСІ, це ніяким чином не торкнулося венчурного сектору. Таке явище забезпечило подальше зростання загальних активів венчурних ІСІ, хоча інші сектори ІСІ зазнали втрат. Зокрема, станом на 30 червня 2013 р. загальні активи ІСІ становили 164 052,39 млн грн. Квартальний приріст значно зріс порівняно з першим кварталом і сягнув +5 724,66 млн грн (+3.62 %), причому венчурних ІСІ – +6 414,03 млн грн (+4.33 %). Активи венчурних ІСІ склали 154 542,74 млн грн [13], тобто більш ніж 94 % від загальної суми активів ІСІ.

Така привабливість венчурних фондів для споживачів їх послуг обумовлена у першу чергу тим, що венчурний фонд звільняється від сплати податку на прибуток і податку на додану вартість до моменту завершення своєї роботи та виплати дивідендів. Це дозволяє забезпечити беззбиткове реінвестування грошей від реалізації проекту. Акумулюючи прибуток у рамках венчурного фонду, інвестор має змогу реінвестувати його в інші проекти без сплати податків. Такий спосіб оподаткування певною мірою зумовлений і самою природою цих фондів. Адже реальну прибутковість у венчурних фондах не можна оцінювати тільки на підставі конкретної бухгалтерської операції у певний звітний період. Прибутковість проекту буде об'єктивною після його реалізації або після відповідної переоцінки активів фонду. Бо активи цих фондів переважно розміщують цінні папери, які не підлягають торгівлі на фондових майданчиках.

Цінність вкладень венчурного фонду визначається майбутніми очікуваннями того прибутку, який фонд отримає «на виході».

Разом із тим, за висновками фахівців, в Україні відбулося викривлення змісту венчурного інвестування. Збільшення капіталізації венчурних фондів не призводить до адекватного зростання інвестиційних потоків в інноваційні сектори економіки: спеціалізація венчурних фондів на інвестиціях в новостворені інноваційні компанії для України є винятковою. Основними акцепторами інвестицій венчурних фондів є компанії зі сфер нерухомості та будівництва (більше 50 %), фінансів, харчової, хімічної промисловості тощо. Вітчизняний венчурний капітал ухиляється від участі в інноваційних проектах, оскільки інвестиції в окремі галузі традиційної економіки (торгівля, надання послуг у сфері громадського харчування, будівництво) мають надвисокий рівень доходності за відносно короткий термін інвестування та за умов низького рівня ризику. Якщо за кордоном головним призначенням венчурних фондів є пошук і фінансування інновацій, то у вітчизняній практиці венчурні фонди часто використовуються з метою оптимізації оподаткування законним способом і нерідко відіграють роль фінансового буфера між підприємствами, що входять до складу холдингу [14, с. 682; 15; 16, с. 138; 17].

Є, звичайно ж, і винятки. Так, у Чернівцях у червні 2012 р. створено венчурний фонд «Буковина». Він оперує капіталом 8 млн грн. Фонд виділяє до 80 тис. грн підприємцям, які мають цікаві бізнес-ідеї, отримуючи натомість до 49 % у нових підприємствах. Підприємствам, які існують, ця структура надає кредити для розвитку бізнесу до 320 тис. грн під пільгові 10–15 % (при середній кредитній ставці у банках 25–27 % річних) [15].

Позитивом від подібного становища з венчурними фондами, на думку окремих експертів, можна вважати можливості оптимізації оподаткування та запровадження стимулів для повернення українських грошей з офшорів [15; 18]. Дійсно, через венчурні фонди держава створила привабливий механізм інвестування, коли ці інститути оподатковуються «на виході» з проекту. Але уявляється, якщо в таких явищах, як обмеження сплати податків та викривлення поняття венчурного інвестування вбачати позитив, то в Україні ніколи не буде створено сприятливого інвестиційного клімату, нормальної бази для розвитку інновацій. Адже грошові потоки як не доходили до інноваційної сфери, так і не доходитимуть. На даній стадії розвитку Україні

конче необхідна адекватна, проста, чітка і прозора система оподаткування, яка стимулюватиме суб'єкта господарювання не до пошуку варіантів з офшорами чи венчурними фондами в якості оптимізаторів оподаткування, а до чесної сплати податків. А чіткі і зрозумілі правила гри, так само, як і стабільність податкового законодавства, зможуть залучити до вітчизняної економіки як внутрішньодержавні, так і зарубіжні інвестиції.

Стосовно венчурних фондів, нині, на превеликий жаль, норми про їх обов'язок здійснювати інвестиції в інноваційну діяльність в українському законодавстві не існує. І це при досить великому обсязі податкових пільг, пом'якшенні вимог до складу і структури активів венчурних фондів порівняно з іншими ІСІ (ст. 48 Закону про ІСІ), звільненні компаній з управління активами (далі – КУА) венчурних фондів від цілого ряду обмежень в їх діяльності порівняно з КУА інших ІСІ (ст. 64 Закону про ІСІ). Із цих чинників і випливає незацікавленість венчурних фондів інвестувати в інноваційну діяльність.

Отже, визнання ІСІ венчурним фондом у вітчизняному Законі про ІСІ поставлено в залежність від відповідності його ряду формальних ознак і ніяк не пов'язується з інноваційною діяльністю. Підвищена ризиковість інвестицій венчурного фонду згідно цього Закону обмежується тим, що вони здійснюються переважно у корпоративні права та цінні папери невідомих на ринку емітентів.

У зв'язку з викладеним, на доповнення висловлених у науці пропозицій щодо сприяння здійсненню венчурними фондами функцій суб'єктів інноваційної інфраструктури [19; 5, с. 16 та ін.], вважається доцільним доповнити ч. 10 ст. 7 Закону про ІСІ, яка дає визначення венчурного фонду, вказівкою на те, що такий фонд спрямовує свою діяльність переважно на фінансування об'єктів інноваційної діяльності та інноваційних підприємств (не менше як 50% своїх активів тримає в активах інноваційних підприємств, спільних підприємств, створених для виконання проектів технопарків, наукових парків, підприємств інноваційної інфраструктури) з метою комерційної реалізації інновацій. Це підкреслить роль венчурних фондів у фінансуванні реальної економіки й забезпеченні інноваційного розвитку України, сприятиме визнанню венчурного інвестора суб'єктом інноваційної діяльності відповідно до Закону «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. [20].

З метою забезпечення дотримання запропонованої вимоги доцільно підтримати пропозицію про запровадження щорічного моніторингу активів венчурних фондів щодо інноваційної направленості цих активів [19] з покладенням обов'язку проведення такого моніторингу на відповідний підрозділ Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). У разі недотримання фондом вимог щодо структури активів такий фонд має позбавлятися статусу венчурного з відповідними економічними і правовими наслідками. А саме: фонд в обумовлений період часу повинен або пройти процес реорганізації і продовжувати діяти як звичайний корпоративний чи пайовий інвестиційний фонд відповідно до Закону про ІСІ, або привести структуру активів у відповідність до вимог венчурного фонду, або має бути ліквідованим. В якості санкції, що стимулює, на цей період також вважається доцільним призупиняти діяльність такого фонду.

Розглядаючи правові форми венчурного інвестування в Україні, не можна обійти увагою й питання про участь у такому інвестуванні індивідуальних інвесторів.

У розвинених країнах світу ринок венчурного капіталу складається з двох секторів: з формального сектора – венчурних фондів, про які йшлося вище, і неформального сектора, представленого індивідуальними інвесторами, які безпосередньо інвестують свої особисті фінансові ресурси у нові невеликі фірми, що зростають. Їх прийнято називати «неформальними» інвесторами, або «бізнес-янгелами» (business angels). Основна мотивація «бізнес-янгелів» – перспективи значного зростання вартості вкладеного капіталу. Проведені дослідження показують, що обсяг інвестицій неформального венчурного капіталу перевищує обсяг фінансування із венчурних фондів у два чи більше разів. Крім того, позитивний вплив неформального ринку на розвиток малого інноваційного бізнесу і на економічний розвиток у цілому виражається в тому, що неформальний капітал в більшій мірі, ніж венчурні фонди, фінансує малі підприємства на ранніх стадіях їх розвитку; процес фінансування в цілому є більш динамічним і гнучким; «бізнес-янгели» більшою мірою здійснюють підтримку профінансованих фірм, надаючи їм комплексні послуги з розвитку управління, маркетингової стратегії, встановлення контактів, бізнес-планування тощо. Мережі «бізнес-янгелів» широко поширені у Великій Британії, Фінляндії, США, Франції, Австралії. Вони діють, переважною мірою, на ос-

нові мережі Інтернет, де інвестиційні проекти розміщуються самими підприємцями або організаціями, які спеціалізуються на інкубації малого бізнесу чи на залученні фінансування [21].

Оцінюючи з цих позицій вітчизняні форми венчурного інвестування, слід взяти до уваги, насамперед, що з 2008 р. в Україні фізична особа може бути учасником венчурного фонду – але за умови придбання нею цінних паперів такого фонду в кількості, яка за номінальною вартістю цих цінних паперів складає суму не менше ніж 1500 мінімальних заробітних плат. Таке нововведення дає позитивний результат. Так, за даними УАІБ у 2013 р. у зростання вартості чистих активів ринку ІСІ значний внесок зробили саме фізичні особи – резиденти (+181,06 млн. грн.), які переважно вкладали у венчурні фонди [13]. Ці дані побічно вказують на виникнення та поступовий розвиток в Україні і такого явища, як неформальний ринок венчурного капіталу, і таких індивідуальних інвесторів, як «бізнес-янгели».

Загалом позитивно оцінюючи це явище, слід зауважити, що мінімальна межа участі фізичної особи у венчурному фонді (1500 мінімальних заробітних плат) зорієнтована на середній по Європі розмір інвестиції «бізнес-янгелів», який нині складає приблизно 130 тис. євро, і є доволі високою для наших співгромадян. У європейських країнах на початку 1990-х років цей середній розмір інвестиції становив від 14 тис. до 67 тис. євро [21]. Зниження до приблизно такої межі участі фізичної особи у венчурному фонді, як уявляється, сприятиме визнанню в Україні такого явища, як «бізнес-янгели», легалізації їхньої діяльності і в цілому притоку приватного капіталу в ті галузі, які його найбільше потребують.

Підводячи підсумок, слід ще раз підкреслити необхідність закріплення в законодавстві обов'язку венчурних фондів здійснювати інвестиції переважно в інноваційну сферу та запровадження механізму моніторингу з ефективними санкціями для забезпечення виконання цього обов'язку. Доцільним буде і зниження мінімального розміру участі фізичної особи у венчурному фонді. Реалізація запропонованих заходів сприятиме активізації венчурного інвестування, підвищенню його ролі в інноваційному розвитку вітчизняної економіки.

Правові форми венчурного інвестування в Україні потребують подальших розвідок у плані вдосконалення їх правового регулювання та законодавчого закріплення.

Перелік літературних джерел

1. Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. / О. М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2009. – 616 с.
2. Гудіма Т.С. Структура правового впливу на розвиток діяльності з венчурного інвестування / Т.С. Гудіма // Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луганськ, 18–22 листопада 2013 р.); / за заг. ред. О.В. Шаповалової. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. Даля. – 2013. – С. 37–40.
3. Жорнокуй Ю.М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю.М. Жорнокуй. – Харків, 2003. – 20 с.
4. Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України : навч. посіб. / О.В. Кологойда. – К.: Юрінком Інтер. – 2008. – 320 с.
5. Поєдинок В.В. Правове становище інвестора як суб'єкта господарських відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / В.В. Поєдинок. – К., 2004. – 20 с.
6. Полюхович В.І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм : монографія / В.І. Полюхович. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 337 с.
7. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080- VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 63. – Ст. 2569.
8. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. – М.: Экзамен, 2001. – 576 с.
9. Кателла Є.Ю. Актуальні проблеми використання венчурного капіталу / Є.Ю. Кателла, Н.А. Несторова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2011/Economics/4_79102.doc.htm.
10. Проект Концепции развития венчурной индустрии в России: Разработан Министерством науки, промышленности и технологии Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nsda.ru/home.asp.
11. О венчурной деятельности : Проект федерального закона Российской Федерации : Разработан Национальным венчурным фондом РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.venture-nvf.ru/zakon.htm.
12. Hungary: Act No. XXXIV of 1998 on Venture Capital Investments, Venture Capital Enterprises and Venture Capital Funds [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jurispub.com/cart.php?m=product_detail&p=1339.
13. Ринок ІСІ: інвестори вірять у венчурні фонди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/113/43379.html>.
14. Гурова В.О. Основні аспекти діяльності інститутів спільного інвестування в контексті менеджмента капіталу / В.О. Гурова // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: зб. наук. пр. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – С. 681–684.
15. Ковальова В. Полюбить бізнес-ангелів / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. – 2012. – 30 листопада.
16. Сельський В. Стан та проблеми розвитку інститутів спільного інвестування як ефективного механізму залучення інвестицій в економіку України / В. Сельський // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 1. – С. 137 – 140.
17. Собкевич О.В. Фондовий ринок та посилення його ролі в економічному розвитку України / О.В. Собкевич, О.О. Олейніков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inventure.com.ua/main/analytics/security/govsecurity/>.
18. Венчурні фонди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daliz.com.ua/uk/venchurnyj-fond>.
19. Вдовиченко А.М. Функціонування венчурних фондів в Україні / А.М. Вдовиченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndi-fp.asta.edu.ua/files/doc/publications/vdovichenko-venture-ukr.pdf>.
20. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266. – (Зі змін. та допов.).
21. Ушаков І.І. Неформальний ринок венчурного капіталу / І.І. Ушаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/179.htm.

Стаття надійшла до редакції 30 січня 2014 р.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН: КОДИФІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Досліджено окремі проблеми кваліфікації незаконного видобування корисних копалин, запропоновано зміни та доповнення до кодифікаційних актів кримінального, адміністративного законодавства та законодавства про надра.

Ключові слова: користування надрами, незаконне видобування корисних копалин, предмет злочину, безпосередній об'єкт злочину, кодифікаційний акт.

Корисні копалини, які знаходяться в межах території України, її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (далі – В(М)ЕЗ), виходячи з конституційних положень (ст. 13), є об'єктами права власності Українського народу, а відтак потребують відповідної правової охорони.

У той же час, як свідчать дані перевірок Державною службою геології та надр України (далі – Держгеонадра) підприємств надрокористувачів у 2012 – 2013 рр., динаміка порушень правил користування надрами (далі – ПКН) не зменшується, внаслідок чого спеціальні дозволи на користування надрами (далі – СДКН) підлягають анулюванню або зупиненню [1].

Окрім зазначених санкцій одним із заходів охорони природних мінеральних речовин є встановлення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення ПКН взагалі та незаконне видобування корисних копалин (далі – ВКК) зокрема.

Однак, як показали наукові дискусії, питання змісту та форми відповідних статей Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) потребують додаткових пошуків шляхів їх вдосконалення. Кваліфікація незаконного ВКК без зазначення ознак викрадення, що, як правило, містяться у цьому злочині, уявляється такою, що не відображає суспільну небезпечність діяння і перешкоджає діяльності органів державної влади щодо декриміналізації гірничої промисловості.

Дослідженню окремих проблем, пов'язаних із кваліфікацією складу злочину, передбаченого ст. 240 КК, присвячені роботи таких сучасних вітчиз-

няних науковців, як В.В. Антипов [2], Ю.В. Боброва [3], В.І. Борисов [4], В.Г. Завгородня [5], І.М. Козьяков [6], Д.В. Масько [7], Н.В. Нетеса [4, 8,9], О.М. Олійник [10] та інших.

Мета цієї статті полягає в аналізі кодифікаційного аспекту проблем кваліфікації незаконного ВКК і розробці пропозицій щодо їх вирішення.

Український парламент 19.11.2013 р. у першому читанні схвалив законопроект про посилення кримінальної відповідальності за незаконне ВКК. Зокрема, пропонується ст. 240 викласти в новій редакції. Згідно запропонованою редакцією, незаконне ВКК місцевого значення у великому розмірі визнається кримінально караним діянням (ч. 2 ст. 240 КК – в ред. проекту). Проект пропонує значно підвищити розміри (терміни) покарань за вчинення діянь, передбачених ст. 240, у вигляді штрафу, обмеження або позбавлення волі з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування [11]. Однак дієвість зазначених пропозицій уявляється дискусійною.

Так, В.В. Антипов, аналізуючи попередні зміни, внесені до ст. 240 КК у 2009 р., справедливо зазначив, що така законодавча техніка (по принципу – кілька основних складів в одній статті кодексу) створює громіздкі конструкції кримінально-правових норм, ускладнює їх сприйняття, може призвести до помилок у кваліфікації злочинів [2, с. 18]. Також слід підтримати пропозицію автора відносно викладення абзацу другого ч. 4 ст. 240 КК в редакції: «караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування», виходячи з якої можемо стверджувати, що дослідник погоджується з тим, що, по-перше, «незаконно добуто і знаряддя видобування» – це майно, і,

по-друге, все це майно або його частка є власністю засудженого і має бути примусово безоплатно вилучено у власність держави.

У той же час вважаю некоректним твердження В.В. Антипова відносно того, що суб'єкти господарювання, які бажають провадити або провадять господарську діяльність щодо користування надрами, мають отримати СДКН відповідно до Регламенту погодження Мінприроди України надання надр у користування [2, с. 20], затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 26 липня 2011 р. № 262, оскільки зазначений Регламент встановлює лише процедуру здійснення організаційних заходів і перелік необхідних документів для погодження Мінприроди України надання надр у користування у межах території України, її континентального шельфу та В(М)ЕЗ, а питання надання СДКН, а також процедуру продовження строку дії, переоформлення, видачі дубліката, зупинення дії чи анулювання дозволу і внесення до нього змін регулює Порядок надання СДКН, затверджений постановою уряду. СДКН надаються Держгеонадрами переможцям аукціонів з їх продажу та без проведення аукціонів у випадках, передбачених зазначеним Порядком.

Крім того, принципове заперечення викликає висновок В.В. Антипова про те, що незаконне ВКК загальнодержавного значення без створення загрози для життя, здоров'я людей чи довкілля є окремим випадком порушення порядку зайняття господарською діяльністю. Тобто, на думку зазначеного дослідника, незаконне ВКК є здійснення без державної реєстрації, як суб'єкта підприємницької діяльності, або без одержання ліцензії на таке видобування, чи здійснення такого виду господарської діяльності з порушенням умов ліцензування [2, с. 22].

По-перше, незаконне ВКК не простий випадок порушення порядку зайняття господарською діяльністю, а, як слушно зауважує В.Г. Завгородня, це заборонена діяльність осіб, яка включає виокремлення із природного середовища корисних копалин загальнодержавного значення будь-яким способом без належним чином оформленого дозволу або взагалі без нього з метою їх привласнення або незаконного збагачення [5, с. 146]. Від себе додаю, очевидно, що термін «виокремлення з метою привласнення» аж ніяк не може розглядатися як «порушення порядку зайняття господарською діяльністю» (злочин у сфері господарської діяльності), натомість, має належати до групи таких суспільно небезпечних діянь, як:

1) «таємне (відкрите) викрадення чужого майна»; 2) «викрадення шляхом самовільного використання»; 3) «привласнення або заволодіння чужим майном»; 4) «заподіяння значної майнової шкоди»; 5) «незаконне привласнення чужого майна»; 6) «умисне знищення або пошкодження чужого майна»; 7) «самовільне заняття земельної ділянки». Тобто належати до групи злочинів проти власності – суспільно небезпечних і протиправних діянь, що порушують право власності, спричиняють майнову шкоду державі й учиняються, зазвичай, із корисливих мотивів. Тим більше, що мова йде не просто про «чуже майно», а про об'єкт права власності Українського народу. При цьому слід враховувати наступне співвідношення: незаконне ВКК (ст. 240 КК) є різновидом самовільного користування надрами (ст. 65 КпН), яке є одним із видів порушення встановлених правил використання надр (ст. 240 КК), що у свою чергу, може розглядатися як різновид порушення права власності на надра (ст. 47 КпАП).

По-друге, здійснення господарської діяльності з ВКК передбачає наявність у суб'єктів ліцензії та відповідного дотримання ліцензійних умов лише у випадку видобутку дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення або напівдорогоцінного каміння згідно зі ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» в редакції від 19.10.2010 р.

По-третє, дійсно потенційна варіативність процесу ВКК може мати наступний вигляд: 1) законне ВКК із правомірним розпорядженням добутих (правомірне користування надрами); 2) законне ВКК з привласненням чи викраденням частини добутого (злочин проти власності); 3) незаконне ВКК без здійснення розпорядження добутих (злочин у сфері господарської діяльності); 4) незаконне ВКК з привласненням чи викраденням добутого (злочин проти власності). Отже, поняття викрадення чи привласнення може застосовуватися до вже видобутих з надр корисних копалин незалежно від того, законно чи незаконно вони видобуті, а незаконне ВКК без мети або здійснення привласнення добутого уявляється хоча і теоретично можливим проте практично малоімовірним. При цьому слід також усвідомлювати, що а) незаконне ВКК – це завжди порушення встановлених правил використання надр, а законне ВКК може відбуватися як без порушення цих правил, так і з їх порушенням (злочин проти довкілля); б) викрадення законно до-

бутих корисних копалин слід кваліфікувати як крадіжку, суб'єктом якої є особа, що, як правило, не здійснювала ВКК, а привласнення незаконно добутих корисних копалин – як незаконне ВКК, суб'єктом якого є особа, що, як правило, здійснювала ВКК як виконавець чи співучасник.

У такому разі, при кваліфікації злочинів проти власності та проти довкілля, необхідно провести непросте розмежування їх предметів і об'єктів. Спроба О. В. Бобрової Ю.В. здійснити відмежування незаконного ВКК загальнодержавного значення від деяких злочинів проти власності закінчується висновком про те, що викладені нею думки не є досконалими і потребують свого подальшого розроблення [3, с. 113]. В. І. Борисов та Н. В. Нетеса провели дослідження щодо відмежування порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) [4].

На мою думку, предметом порушення правил використання надр слід вважати ділянки надр Державного фонду надр (далі – ДФН), що залучені до використання (використовуються), у тому числі континентального шельфу і В(М)ЕЗ, в їх природному (геогенному) чи штучному (техногенному) стані.

Таке твердження ґрунтується на наступних положеннях: 1) порушення правил використання надр всієї країни особою аргіогі неможливе, проте можливо використовувати (з порушенням встановлених правил чи без цього) лише конкретну ділянку надр, яка має властивість ідентифікації через її назву, місцезнаходження (розташування), координати, межі, площу, визначені щодо неї правами; саме на певну ділянку надр, а не на надра в цілому здійснюється вплив у ході скоєння певного злочину, саме з нею КК пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину; 2) усі ділянки надр, що використовуються, і ділянки надр, не залучені до використання, включені до ДФН (ст. 5 КпН); 3) відносно ділянок надр, не залучених до використання, правила використання порушуватися не можуть; такі ділянки разом із ділянками надр, що використовуються, відносяться до предмету порушення правил охорони надр чи порушення права власності; 4) частинами надр є РКК і відповідно до ст. 5 КпН усі РКК, у тому числі техногенні, з запасами, оціненими як промислові, становлять Державний фонд РКК, а всі попередньо оцінені РКК – резерв цього фонду; у свою чергу Державний фонд РКК є частиною ДФН.

Слід зауважити також і той факт, що предмет порушення правил використання надр – ділянка надр, у результаті злочинного посягання або залишається незмінною (у разі порушення правил використання надр, що не пов'язані з прямим контактом із надрами – «правила пасивного використання») або погіршує свої властивості (у разі порушення правил використання надр, що пов'язані з прямим контактом з надрами – «правила активного використання»).

Предметом незаконного ВКК пропонується вважати мінеральні речовини (корисні копалини загальнодержавного й місцевого значення), техногенно вилучені усіма можливими способами з покладу в надрах, на поверхні землі, у джерелах вод і газів, на дні водоймищ, у відходах видобутку, збагачення, переробки та підняті на поверхню.

Ця пропозиція виходить з таких положень: 1) процес підготовки до незаконного ВКК є достатньо тривалим, якщо тільки корисні копалини не знаходяться на поверхні землі (відкрите ВКК), і саме він може розглядатися як закінчений злочин проти довкілля – порушення правил використання надр і тільки як незакінчений злочин – готування до злочину проти власності – незаконного ВКК. У такому випадку предметом злочину є корисні копалини, що знаходяться у природному (геогенному) зв'язку із надрами; 2) якщо процес підготовки до незаконного ВКК кваліфікувати як незаконне ВКК, то на цій стадії, у будь-який момент до факту відділення корисних копалин від надр, особа може остаточно припинити за своєю волею готування до злочину й уникнути кримінальної відповідальності; 3) розглядати корисні копалини, що знаходяться у природному (геогенному) зв'язку із надрами, в якості предмету незаконного ВКК буде помилковим ще й тому, що корисні властивості та економічне призначення корисних копалин виявляються лише після їх відділення від надр; 4) очевидно, що предмет незаконного ВКК – корисні копалини, у результаті злочинного посягання покращує свої властивості, перетворюючись на мінеральну сировину, яка може бути використана у сфері матеріального виробництва і споживання безпосередньо або після первинної переробки, причому незалежно від того в законний чи незаконний спосіб проведено відділення корисних копалин від надр; 5) не можна безпосередньо спрямовувати злочинне посягання на корисні копалини, «закриті» у надрах, на цей предмет можливо вплинути в ході здійснення злочину лише шляхом

порушення їх зв'язку завдяки вкладеній праці особи, саме тому предметом крадіжки є не просто майно, а викрадене майно, предметом незаконного ВКК – не просто корисні копалини, а видобуті корисні копалини; 6) слід враховувати й ту обставину, що відповідно до Податкового кодексу України до об'єкта оподаткування (плати за користування надрами для ВКК) належать: а) обсяг корисної копалини (мінеральної сировини), видобутої з надр, у тому числі обсяг мінеральної сировини, що утворюється в результаті виконання первинної переробки; б) обсяг корисної копалини (мінеральної сировини), видобутої (вилученої) з відходів (втрат, хвостів тощо) гірничодобувного виробництва, у тому числі обсяг мінеральної сировини, що утворюється в результаті виконання первинної переробки; 7) закінченим незаконне ВКК слід визнавати з моменту відділення корисних копалин від надр і отримання винним можливості хоча б початкового розпорядження видобутим (перемістити, сховати, передати, завантажити, транспортувати, продати тощо).

Отже, жодних причин не розглядати надра в якості предмету злочину проти власності не існує. При цьому слід враховувати, що право власності на корисні копалини, що знаходяться у природному, пов'язаному із надрами стані, не є тотожним із правом власності на корисні копалини, відділені від надр, оскільки: 1) відповідно до ст. 24 КпН користувачі надр мають право розпоряджатися видобутими корисними копалинами, якщо інше не передбачено законодавством або умовами СДКН; 2) згідно із Законом України «Про видобування та переробку уранових руд» від імені Українського народу права власника на уранові руди, які містяться в надрах, здійснюють органи державної влади; видобуті з надр уранові руди та продукти їх переробки, які одержані відповідно до законодавства, є власністю суб'єктів видобування та переробки усіх форм власності, якщо інше не встановлено державним замовленням та ратифікованими міжнародними договорами України; 3) право власності на природні ресурси нафти і газу, які знаходяться в межах території України, її територіальних вод та виключної (морської) економічної зони, належить Українському народу, а нафта і газ, видобуті користувачем нафтогазоносних надр і повернуті в надра для зберігання, технологічних цілей або запобігання їх знищенню, належать користувачу нафтогазоносними надрами, якщо інше не передбачено Законом України «Про нафту і газ» або

угодою про умови користування нафтогазоносними надрами.

Тому, безумовно, слід підтримати позицію авторів, згідно якої звернення на свою користь або користь інших осіб природних ресурсів, які вилучені з надр завдяки вкладеній праці людини, потрібно розглядати як злочин не проти довкілля, а проти власності [12]. Відтак, основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого другим складом ч. 2 ст. 240 КК, можна визначити як право власності Українського народу на надра.

Це цілком відповідає позиції Верховного Суду України, згідно якої предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія [13]. Хоча при цьому і наголошується «якщо за викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження та інші діяння щодо певного майна, предметів або засобів відповідальність передбачено за статтями, які містяться в інших розділах Особливої частини КК, то такі діяння мають кваліфікуватися за цими статтями і додаткової кваліфікації за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК не потребують».

У цьому аспекті слід погодитися з висновком В.В. Антипова про необхідність виключення з частини 2 ст. 240 КК слів «а також незаконне ВКК загальнодержавного значення» [2, с. 26], проте категорично заперечити вилучення цього складу злочину з КК, натомість рекомендувати розкрити його в розділі VI КК. Остання пропозиція виглядає логічною ще й з позицій узгодженості згадуваних вже кодифікованих актів – КК, КпАП, КпН.

Так виникає питання про логічну, на мій погляд, присутність у зазначеному розділі статті про самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197¹). На думку авторів [14], з урахуванням розташування зазначеної статті у системі Особливої частини КК (злочини проти власності), основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 197¹ КК, можна визначити як право власності на землю (право користування землею), предметом злочину виступає конкретна земельна ділянка.

Натомість, у КпАП ст. 53¹ «Самовільне зайняття земельної ділянки» розташовано у гл. 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини». Отже, на думку

законодавця, адміністративне правопорушення щодо самовільного зайняття земельної ділянки є правопорушенням проти довкілля (ст. 53¹ КпАП), а кримінальне правопорушення щодо самовільного зайняття земельної ділянки-злочином проти власності (ч. 1 ст. 197¹ КК).

Зворотню ситуацію спостерігаємо відносно правопорушень у сфері надр та надрокористування. Так, в КпАП надрові правопорушення диференційовані наступним чином: 1) порушення права державної власності на надра (ст. 47, гл. 6 «Адміністративні правопорушення, що посягають на власність») – самовільне користування надрами, укладення угод, які у прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на надра; 2) порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57); 3) порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст. 58, гл. 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини»). Тобто згідно зі ст. 47 КпАП адміністративне правопорушення щодо самовільного користування надрами (ст. 65 КпН) є правопорушенням проти власності, а кримінальне правопорушення щодо самовільного користування надрами, як одного з видів порушення встановлених правил використання надр (ст. 240 КК), є злочином проти довкілля.

Викладене дозволяє сформулювати наступні висновки.

1. Незаконне ВКК слід кваліфікувати як злочин проти власності; його предметом є мінеральні речовини (корисні копалини загальнодержавного й місцевого значення) техногенно вилучені усіма можливими способами з покладу в надрах, на поверхні землі, у джерелах вод і газів, на дні водоймищ, у відходах видобутку, збагачення, переробки та підняті на поверхню. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого другим складом ч. 2 ст. 240 КК, можна визначити як право власності Українського народу на надра.

2. У кодифікованому акті законодавства про надра (ч. 2 ст. 65 КпН) п.п. 1, 2, 7 викласти у таких редакціях відповідно – «порушенні права власності Українського народу на надра, незаконному видобуванні корисних копалин»; – «порушенні правил використання надр»; – «порушенні правил охорони надр».

3. У кодифікованому акті адміністративного законодавства: – ст. 53¹ КпАП перенести до гл. 6 «Адміністративні правопорушення, що посягають на власність»; – змінити назву ст. 47 на «Порушення права власності Українського народу на

надра», доповнити ч. 2 «незаконне видобування корисних копалин місцевого значення у невеликому розмірі»; – змінити назву ст. 57 на «Порушення правил охорони надр»; – змінити назву ст. 58 на «Порушення правил використання надр».

4. У кодифікованому акті кримінального законодавства: – змінити назву ст. 240 КК на «Порушення правил охорони надр»; – доповнити КК ст. 240¹ «Порушення правил використання надр»; – доповнити КК ст. 197² «Порушення права власності Українського народу на надра»; – використати у цих статтях КК підхід адміністративної преюдиції; – доповнити статті кваліфікуючими ознаками «вчинення діянь службовою особою з використанням службового становища», «вчинення діянь особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею», «вчинення діянь за попередньою змовою групою осіб»; – в якості додаткового покарання передбачити конфіскацію незаконно добутого, обладнання, матеріалів, устаткування та іншого майна, необхідного для видобування та транспортування незаконно добутого.

Список використаних джерел

1. Кірін Р.С. Про реформування кодифікаційних актів кримінального, адміністративного та надрового законодавства / Р.С. Кірін // Право: історія, теорія, практика: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–15 березня 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 42 – 44.
2. Антипов В.В. Порушення правил охорони або використання надр / В.В. Антипов // Право та управління. – 2012. – № 1. – С. 15 – 27.
3. Боброва Ю.В. Відмежування незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення від деяких злочинів проти власності в контексті боротьби зі злочинністю / Ю.В. Боброва // Держава та регіони. Серія: Право. – 2009. – № 3. – С. 111–114.
4. Борисов В.І. Щодо проблеми відмежування порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК) від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК) / В.І. Борисов, Н.В. Нетеса // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 25. – 2013. – С. 74 – 86.
5. Завгородня Г.В. Криміналістична класифікація способів порушень правил охорони або використання надр / Г.В. Завгородня // Право і безпека. – 2012. – № 2 (44). – С. 145 – 148.
6. Козьяков І.М. Проблеми протидії злочинам у

- сфері охорони та раціонального використання надр / І. М. Козьяков // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 16. – С. 203-211.
7. Масько Д. В. Покарання за кримінальними кодексами окремих держав за порушення правил охорони та видобутку надр / Д. В. Масько // Юридична наука. – 2011. – № 4-5. – С. 159-163.
 8. Нетеса Н. В. Кримінально-правова характеристика суб'єкта порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) / Н.В. Нетеса // Вісник Національної академії правових наук України. – 2011. – № 3 (66). – С. 293-303.
 9. Нетеса Н. В. Поняття та ознаки предмета порушення правил охорони або використання надр (ст.240 КК) / Н. В. Нетеса // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С.307–311.
 10. Олійник О. М. Правове регулювання охорони надр за законодавством України (окремі аспекти); монографія / О. М. Олійник. – Хмельницький: Поліграфіст, 2011 – 140 с.
 11. ВР посилює відповідальність за незаконний видобуток корисних копалин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2013_11_19/.
 12. Коментар до статті 240. Порушення правил охорони або використання надр [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/237.php>.
 13. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12.
 14. Дудоров О.В. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. [Електронний ресурс]. /О.В. Дудоров, М.І. Мельник. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/>.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014 р.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Визначено коло правовідносин у сфері адміністрування плати за землю, надана їх характеристика в контексті досліджень науки фінансового права.

Ключові слова: адміністрування плати за землю, фінансова діяльність, податкові правовідносини, правове регулювання.

В умовах побудови в Україні соціально орієнтованої, конкурентоспроможної ринкової економіки роль і значення правового регулювання у сфері оподаткування набувають особливої уваги. Адміністрування плати за землю (далі – АПЗ) є одним із важливих чинників вирішення практичних питань, пов'язаних із оподаткуванням землі. Однак сучасний стан правового регулювання АПЗ свідчить про певні недоліки врегульованості правовідносин у цій сфері. При цьому слід зазначити, що окреслене питання знаходиться у площині не тільки проблем правового регулювання адміністрування податків, але й податкових правовідносин в цілому.

Загальні питання податкового права досліджувалися Л.К. Вороною [1], М.П. Кучерявенком [2, 3], О.П. Орлюком [4], Н.Ю. Пришвою [5] та ін. Різні аспекти адміністрування податків досліджували А.О. Селіванов [6], В.Б. Марченко [7, 8]. Незважаючи на значну кількість робіт із проблематики податкових правовідносин, у правовій науці відсутня характеристика правовідносин саме у сфері АПЗ, які є необхідним елементом механізму правового регулювання у відповідній сфері. Ці обставини і актуалізують необхідність подальшого дослідження і вдосконалення регулювання правовідносин у сфері АПЗ як стабілізуючого фактора в оподаткуванні землі.

Метою даної статті є визначення кола правовідносин у сфері адміністрування плати за землю, надання їх характеристики в контексті досліджень науки фінансового права.

Для характеристики правовідносин у сфері АПЗ доцільно вказати на те, що фінансова діяльність держави має міжгалузевий, загальний характер і реалізують її як державні органи, так і

органи місцевого самоврядування. При цьому у фаховій літературі підкреслюють, що фінансова діяльність держави – це спеціальна галузь державного управління [4, с. 45; 9, с. 24], а складовою фінансової діяльності держави є, зокрема, такий її вид, як податкова. Податкові правовідносини виникають на одному із етапів фінансової діяльності, а саме – при мобілізації коштів до Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Об'єктом фінансової діяльності є відносини, що регулюють рух державних грошових фондів на всіх стадіях їхнього обороту, і як слушно зазначає М.П. Кучерявенко, рух коштів регулюють комплексом правових галузей, кожна із яких визначає свій аспект регулювання [10, с. 54].

Адміністративна плата за землю визначає управління у сфері справляння загальнодержавного податку – плати за землю. Л.К. Воронова відносини, які виникають при визначенні владними державними органами видів податків, їх введенні, справлянні, проведенні контролю і притягненні до відповідальності при порушенні приписів держави, називає податковими правовідносинами [1, с. 214].

У контексті правового регулювання основний зміст податкових правовідносин встановлює ст. 67 Конституції України відповідно до якої кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [11]. А в цілому, як зазначає Н.К. Ісаєва, розвиток і зміст податкових правовідносин в Україні, їхній сучасний стан визначається правовим регулюванням податкової системи держави, конкретних податкових та інших обов'язкових платежів, з одного боку, і повноваженнями органів стягнення, зокрема податкових органів, наданих їм законом [12, с. 93].

Щодо сфери податкових відносин, то вони не мають сьогодні чіткого і повного законодавчого закріплення в Україні й визначаються в рамках відносин щодо справляння податків (обов'язкових платежів). Так, ст. 1 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) [13] окреслює сферу дії лише кодексу відповідно до якої ПКУ регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків і зборів, що справляються в Україні, і порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства. І як бачимо, деякі аспекти податкових відносин не зазначаються, зокрема, введення і справляння податків, виконання податкового зобов'язання, оскарження рішень і дій податкових органів і їх посадових осіб.

М.П. Кучерявенко вказує на те, що податкові правовідносини, як різновид фінансових, є особливим видом суспільних відносин – фінансових відносин, урегульованих фінансово-правовою нормою [2, с. 82]. При цьому Н.Ю. Пришва визначає, що податкові правовідносини пов'язані із акумуляцією податків (обов'язкових платежів) до Державного та місцевих бюджетів, в яких одного із суб'єктів наділено владними повноваженнями [5, с. 74]. О.П. Орлюк, конкретизуючи, додає, що податкові правовідносини виникають на підставі податково-правових норм, які встановлюють, змінюють чи скасовують податкові платежі ... [4, с. 393]. Далі, як зазначає М.П. Кучерявенко, норми податкового права обумовлені публічною, тобто загальновизначальною для країни діяльністю, а саме діяльністю зі стягнення податкових платежів для загальнодержавних потреб, для утримання державних органів і їх матеріально-фінансового забезпечення [2, с. 65].

Об'єктом податкових правовідносин виступають певні суми грошових коштів, які підлягають обов'язковій сплаті в бюджет. У сфері АПЗ – це сума з плати за землю, яку сплачують платники податку. Основним змістом таких правовідносин є забезпечений державним примусом обов'язок платника внести до бюджету певний розмір плати за землю. Звідси такі правовідносини є владними і знайшли свій прояв у правосуб'єктності їх сторін, що передбачена нормами податкового права.

У сфері АПЗ податкова правоздатність передбачає здатність мати права й обов'язки з приводу сплати загальнодержавного податку – плати за землю, а податкова дієздатність – здатність

своїми діями створювати й реалізовувати ці права й обов'язки. При цьому поява правоздатності та дієздатності збігаються, оскільки виникають з моменту набуття права власності на землю в Україні або надання в користування (оренду) земельних ділянок комунальної та державної власності.

Особливістю податкових правовідносин вчені визначають цільову системність, яка підлягає певній меті – установленню і стягненню податків, а також те, що, по-перше, одним із суб'єктів завжди виступає держава і по-друге, забезпечення державним примусом [2, с. 85–86; 4, с. 394]. Особливість податкових правовідносин полягає ще й у тому, що вони виникають у процесі публічної фінансової діяльності. Таким чином, податкові правовідносини є публічними, оскільки вони пов'язані і впливають із влади.

У фінансових, зокрема податкових правовідносинах, чітко прослідковується державно-владна сторона, притаманна усім публічним правовідносинам. Л.К. Воронова називає суб'єктами податкових правовідносин з одного боку, органи, що представляють публічний фінансовий інтерес і наділені владними повноваженнями ..., а, з другого боку, платників податку [1, с. 216]. М.П. Кучерявенко називає особливістю податкових правовідносин виключне становище держави, коли вона є і організатором цих відносин, і власником податкових надходжень. Уповноважені органи здійснюють від імені й під контролем державної влади дії щодо стягнення податків і зборів владного характеру [4, с. 243].

Отже, правовідносини зі справляння податків і зборів обумовлюють здійснення уповноваженими органами держави контрольної функції щодо своєчасності, достовірності, повноти нарахування і сплати податків і зборів. У сфері АПЗ серед таких уповноважених органів виокремлюємо податкові органи. Платник податку не може добровільно, за власним бажанням, передати зазначений обов'язок іншій особі, як це можливо в рамках, зокрема цивільно-правових відносин. І лише податкові органи, які наділені державою відповідною компетенцією у сфері справляння податків і здійснення фінансового контролю, уповноважені вимагати від платника податків виконання його обов'язків.

На думку А. Селіванова, у структурі суспільства та держави податкова служба визнається як самостійний інститут влади, який виділений із загальної конструкції виконавчої влади, оскільки діє незалежно, самостійно, владно-примусово, використовуючи методи контролюно-наглядо-

вого характеру...[6, с. 34]. Така особливість податкових правовідносин дозволяє дійти висновку щодо якого, виходячи з нерівності сторін цих правовідносин, важливо усвідомлювати необхідність чіткої регламентації повноважень податкових органів як суб'єктів АПЗ.

У сфері АПЗ важливо визначити суб'єкта податкового обов'язку. Ними виступають платники податку. На сьогодні платниками плати за землю є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв), землекористувачі (ст. 269 ПКУ).

Власники земельних ділянок – це юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), які відповідно до закону набули права власності на землю в Україні, а також територіальні громади та держава щодо земель комунальної і державної власності відповідно (пп. 14.1.34 ПКУ).

Землекористувачі – юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), яким відповідно до закону надані в користування земельні ділянки державної та комунальної власності, у тому числі на умовах оренди (пп. 14.1.73 ПКУ). Платником орендної плати є орендар земельної ділянки (п. 288.2 ПКУ).

Доцільно додати, що загальні права й обов'язки платників плати за землю законодавчо закріплені у ст. 16 і 17 ПКУ. Специфічні права та обов'язки платників щодо справляння плати за землю в Україні регулюються розділом XIII ПКУ «Плата за землю», а особливості справляння податку суб'єктами господарювання – «спрощенцями» встановлюються главою 1 розділу XIV цього Кодексу [13].

Отже, проведений аналіз законодавчого матеріалу показує, що податкове законодавство закріплює переважно обов'язок для платників плати за землю, імперативність якого й визначає правосуб'єктність платників плати за землю.

Першорядна роль у визначенні змісту податкових правовідносин у системі АПЗ належить їх сторонам (суб'єктам). Суб'єктами правовідносин АПЗ є сторони (учасники), які мають конкретні права й обов'язки у сфері справляння плати за землю при адмініструванні цього податку. На нашу думку, до них відносяться платники податку (плати за землю), з одного боку/ та уповноважені державою суб'єкти у сфері справляння плати за землю (суб'єкти АПЗ), з іншого боку.

Платники податків і зборів (обов'язкових платежів) – це фізичні або юридичні особи, на яких законами України покладено обов'язок сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі). Згідно зі ст. 15 ПКУ платниками податку визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти

України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з цим Кодексом або податковими законами, і на яких покладено обов'язок зі сплати податків і зборів відповідно до цього Кодексу.

З точки зору правового регулювання, у вчених не виникає сумнівів щодо наявності у сфері управління грошовими коштами відносин адміністративного та, подекуди, приватноправового характеру [14, с. 51]. Виходячи з такої наукової позиції, можна говорити і про відповідні відносини у сфері АПЗ. Так, М.П. Кучерявенко вказує на тісний зв'язок фінансового права з адміністративним правом [2, с. 69].

Формування й функціонування АПЗ пов'язане, насамперед, з чинниками організаційного характеру, оскільки управлінська за змістом діяльність потребує організації, упорядкування й забезпечення ефективного функціонування всіх складових її елементів. Це обумовлено тим, що в умовах ринкової соціально-економічної структуризації суспільних відносин в Україні, а разом з тим і нових підходів у праворозумінні та змістовному формуванні сучасних галузей права, норми адміністративного права набувають якісно нової ролі в системі соціально-правової регуляції. Адміністративні норми, як зазначає Є. В. Додін, включаються до інших галузей права з метою забезпечення державного впливу на нові види суспільних відносин шляхом визначення правил і стандартів їх функціонування, контролю й нагляду за діяльністю суб'єктів цих відносин, встановлення адміністративної відповідальності за їх порушення [15, с. 265]. У рамках правового порядку у сфері справляння податків адміністративно-правові норми створюють правовий режим як для діяльності платників, так і для адміністративної та правоохоронної діяльності державних податкових органів, слугують основою визначення правового статусу та компетенції податкових органів і їх службових осіб, їхньої поведінки, сприяють наладженню правових зв'язків сторін податкових правовідносин, забезпечують режим правової відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері оподаткування. Йдеться про ту адміністративно-правову основу податкових правовідносин, яка є підставою стверджувати, що режим правового регулювання податкового права, по суті, є адміністративно-правовий режим в системі оподаткування і зборів [7, с. 253].

Покриваючи більшість відносин владно-управ-

лінської сфери, відносини адміністративного права забезпечують повноцінне функціонування споріднених з ними суспільних відносин, зокрема, що регулюються нормами податкової галузі права. Адміністративно-правовий аспект визначається як переважаючий у характеристиці юридичної природи податкових правовідносин. За твердженням В.Б. Марченко, податкові, за змістом, відносини щодо справляння податків є адміністративно-правовими за формою побудови і правовою природою, оскільки будуються на владному підпорядкуванні платника щодо держави [8, с. 17]. Якщо податкове право, як фінансово-правовий інститут, регулює суспільні відносини у сфері справляння податків та обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів [4, с. 385], то адміністративне право – організаційні питання роботи податкових органів, тобто управлінські відносини у цій галузі.

Виходячи із загального визначення кола суспільних відносин, що становлять предмет сучасного адміністративного права, В.Б. Марченко у прикладенні до податкової сфери та її уповноважених органів називає основне коло відносин адміністративно-правового характеру, що складаються:

- у ході реалізації контрольних та інших повноважень виконавчої влади податковими та іншими контролюючими органами у податковій сфері;
- у ході діяльності уповноважених податкових та інших контролюючих органів, їх посадових осіб щодо забезпечення та захисту в адміністративному порядку прав і свобод осіб, надання їм адміністративних (управлінських) послуг у сфері справляння податків;
- у процесі внутрішньої організації та діяльності апаратів податкових та інших контролюючих органів у сфері справляння податків;
- у ході застосування уповноваженими податковими органами заходів адміністративного примусу, включаючи адміністративну відповідальність, щодо платників та інших учасників податкових правовідносин [8, с. 13-14].

Таким чином, з огляду на те, що АПЗ виступає частиною управління процесу справляння плати за землю, вбачається можливим наголосити на наявності адміністративно-правової врегульованості управлінських відносин у цій сфері. Також слід зауважити, що адміністрування податків є одним із чинників ефективного функціонування податкової системи й економіки держави, що теж обумовлюється його адміністративно-правовим регулюванням у процесі державного управління.

Що стосується співвідношення податкового й цивільного права у сфері АПЗ, то варто спира-

тися на думку С. Братуся щодо якої, визначаючи фінансове право самостійною галуззю права, він виходить не з того, що у фінансовому праві організаційні елементи переважають над майновими, а зі специфіки фінансової діяльності держави, зі специфіки об'єкта (грошові кошти) та майнових відносин, які виникають у процесі цієї діяльності. Такі майнові відносини не можуть бути предметом цивільно-правового регулювання та не можуть бути врегульовані самостійно, поза фінансовою діяльністю держави як владно-організаційної діяльності [16, с. 88]. Відмінність податкових правовідносин від майнових цивільних полягає, насамперед, у нерівності становища їх учасників. М.П. Кучерявенко впевнений, що податкове право охоплює регулювання господарських процесів, як і цивільне, але в зовсім інших аспектах, іншими методами... І тому при розмежуванні податкового права і податкового законодавства, за загальним правилом, норми цивільного права не застосовуються до податкових відносин, оскільки, на думку вченого, до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, у тому числі до податкових та інших фінансових і адміністративних відносин, цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не передбачено законодавством [2, с. 71]. На запитання щодо регулювання податкових відносин (як грошових) нормами цивільного права Л.К. Воронова не тільки не погоджується, але й категорично заперечує [1, с. 217].

Стосовно інших галузей права можна констатувати, що деякі аспекти регулювання відносин у сфері АПЗ в певній мірі пов'язані і з іншими галузями права, що обумовлює різноманітність і складність правовідносин у цій сфері. Однак через прямий взаємозв'язок АПЗ з фінансовою діяльністю держави логічно і науково правильним буде визначити управлінські базові основи в даній сфері як фінансово-правові. При цьому М.П. Кучерявенко слушно рекомендує посилаючись на фундаментальне положення Е.А. Ровінського про зміст фінансових правовідносин як владно-майнових, котре використовується в роботах практично всіх фахівців у даній галузі [2, с. 83].

Безперечно, що правові критерії, які відрізняють приватноправовий і публічно-правовий методи (правосуб'єктність, характер прав і обов'язків учасників правовідношення, юридичні факти та відповідальність) можуть частково збігатися в нормах різних галузей права. У фаховій літературі вказано, що в публічних галузях права використовується понятійний апарат або юри-

дичні інструменти приватних галузей права. Найбільш характерні ці проблеми для фінансового права... При цьому з розвитком інституту податкового права в незалежній Україні та доповнення його правозахисними нормами він поступово перетворюється... з жорстко імперативної моделі, притаманної системі права СРСР, на модель, що відповідає вимогам сучасного стану розвитку економіки [17, с. 36–37]. Однак всі ці фактори все ж таки не впливають на публічну природу фінансового права, але ж дають можливість замислитися над обережною допустимістю існування в межах фінансового права, а звідси, і у сфері АПЗ, правових конструкцій інших галузей права. Виходячи з різної природи методів регулювання, врегулювання фінансово-правових відносин, зокрема у сфері АПЗ, одночасно публічно-правовим і приватноправовим методом є неможливим. І хоча вчені подекуди допускають у фінансовому праві використання інших методів регулювання, імперативний метод залишається основним. А отже, фінансово-правове регулювання у сфері АПЗ є вирішальним і обумовлено єдністю владно-майнових засад як предмету фінансового права.

Таким чином, проведене дослідження правовідносин у сфері АПЗ доводить їх фінансово-правовий характер. Як податкові правовідносини, правовідносини у сфері АПЗ виникають при мобілізації грошових коштів до бюджетів і регулюються комплексом інших правових галузей в певних аспектах діяльності. Досліджуючи наукові погляди щодо податкових правовідносин в науці, вбачається можливим наголосити на наявності адміністративно-правової врегульованості управлінських відносин та відсутності самостійного цивільно-правового регулювання у цій сфері. При цьому фінансово-правове регулювання у сфері АПЗ є вирішальним, оскільки обумовлено єдністю владно-майнових засад як предмету фінансового права.

Список використаних джерел

1. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник / Л.К. Воронова. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.
2. Кучерявенко М.П. Податкове право України. Академічний курс: підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 701 с.
3. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права. – В 2 т. Т.2. Особенная часть / Н.П. Кучерявенко [под ред. Д.М. Щекина. – М.: Статут, 2010. – 639 с.
4. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: підручник / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
5. Пришва Н. Ю. Податкове право: навч. посіб. / Н.Ю. Пришва. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 368 с.
6. Селіванов А. Адміністрування податків: нові проблеми в адміністративному та фінансовому праві України / А. Селіванов // Право України. – 2002. – № 2. – С. 34–38.
7. Марченко В.Б. Адміністративно-правове регулювання у сфері справляння податків: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Марченко Віктор Борисович; Держ. податк. служба України; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2009. – 212 с.
8. Марченко В.Б. Адміністративно-правове регулювання у сфері справляння податків: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук спец.: 12.00.07 / Марченко Віктор Борисович; Національний ун-т Державної податкової служби України. – Ірпінь, 2009. – 20 с.
9. Бельский К.С. Финансовое право: Наука. История. Библиография: учеб. пособие / К.С. Бельский. – М.: Юристъ, 1995. – 208 с.
10. Бех Г.В. Фінансове право України: підручник / Г.В. Бех, О.О. Дмитрик, І.Є. Криницький; за ред. М.П. Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.
11. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Ісаєва Н.К. Податкові правовідносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / Н.К. Ісаєва // Часопис Київського університету права. – 2007. – №4. – С. 93–96.
13. Податковий кодекс України: Закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI (в редакції від 27.05.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
14. Близнюк О. Управління грошовими коштами як вид управління: юридичне розуміння / О. Близнюк // Право України. – 2006. – №10. – С. 51-55.
15. Додін Є. В. Законодавство про адміністративну відповідальність / Державне управління: теорія і практика / Є.В. Додін [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 265–274.
16. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права / С.Н. Братусь. – М.: Госюриздат, 1963. – 196 с.
17. Гетманцев Д. До питання про предмет і метод фінансового права / Д. Гетманцев // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №2. – С. 36–38.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2014 р.

ПОНЯТТЯ ПІДСТАВ ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

У статті на підставі аналізу чинного законодавства, що регламентує підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, виявлено співвідношення нововиявлених обставин і підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами та запропоновано авторське визначення підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами.

Ключові слова: нововиявлені обставини, нові обставини, рішення суду, перегляд рішення суду, перегляд рішення за нововиявленими обставинами.

Перегляд господарським судом рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами є одним зі способів перевірки правильності вирішення справ. Ця стадія судового процесу покликана сприяти винесенню законних і обґрунтованих рішень, захисту прав та інтересів суб'єктів господарської діяльності.

Відповідно до ст. 112 Господарського процесуального кодексу України [1] (далі ГПКУ) господарський суд може переглянути прийняте ним судові рішення, яке набрало законної сили за нововиявленими обставинами. Як відзначається у літературі, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами є окремою формою судового процесу, особливості якої визначаються юридичною природою цих обставин [2, с.12]. Отже перегляд рішень за нововиявленими обставинами є окремою процесуальною формою судового процесу, згідно з якою у разі наявності певних обставин (підстав) господарський суд може переглянути прийняте ним судові рішення, яке набрало законної сили, за заявою зацікавленої сторони. Можливість перегляду рішень господарського суду залежить від характерних ознак обставин за наявності яких такий перегляд можливий. Такі обставини ГПКУ називає підставами перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами, які і є предметом нашого розгляду чим обумовлюється актуальність обраної теми дослідження.

У літературі досить докладно розглядається поняття нововиявлених обставин, зокрема такі-

ми вченими, як: В.Є.Беляневич [3], М. Бородін [4], І.О.Ізарова [5], Л.М. Ніколенко [6], А.М. Резуненко [7], С.В.Степанов [2], В.М.Шерстюк [8] та інші. Але наразі додаткової уваги потребують підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами.

Метою статті є: на підставі аналізу визначень, що містяться в законодавстві та науковій літературі, надати авторське поняття підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами.

У законодавстві відсутнє визначення поняття підстав перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами, однак ст. 112 ГПКУ дає їхній перелік, а саме:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;

4) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

5) встановлена Конституційним Судом Ук-

раїни неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

У науковій літературі також відсутнє визначення підстав перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами, натомість науковці наводять різні тлумачення нововиявлених обставин, характеризуючи їх як підстави перегляду рішень суду за нововиявленими обставинами.

Більшість вчених визначають нововиявлені обставини через поняття «факти». Так, Л.С. Морозова [9, с.41] та М. Бородін [4, с.30] під нововиявленими обставинами розуміють юридичні факти, що мають для справи суттєве значення, які існували в момент винесення рішення, але не були і не могли бути відомі ні заявнику, ні суду, що виконав всі вимоги закону зі збору доказів і встановленні об'єктивної істини. У даному випадку важко погодитися з думкою про необхідність збору доказів саме судом, адже один із принципів судочинства – змагальність судового процесу – зобов'язує сторони надати всі існуючі докази на підтвердження своєї позиції, у той час як у суду є обов'язок лише оцінити докази, надані сторонами.

А.М. Резуненко нововиявленими обставинами вважає факти об'єктивної дійсності, що залишилися невідомими суду і заявникові при розгляді справи, що мають істотне значення для її правильного вирішення, достовірно встановлені особливим способом і такі, що вказують на неправосудність судових актів, що набрали чинності [7, с.4]. Думка про неправосудність судових актів які набрали чинності також викликає ряд зауважень. Заслуговує на підтримку точка зору С.В. Степанова, який вказує, що рішення суду, винесене під час первинного розгляду, не можна розглядати як неправосудне, адже воно було винесене виходячи з наданих фактів і не маючи інформації про їх спотвореність, недостовірність. На підставі доказів, що містилися у матеріалах справи, суд виніс вмотивоване рішення яке важко назвати «неправосудним», «незаконним і необґрунтованим» [2, с.14]. Єдиним виключенням у даному випадку є встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне, або необґрунтоване рішення.

На думку І.О.Ізарової, нововиявлені обставини – це такі юридичні факти, які існували на момент розгляду справи, але не були і не могли бути

відомі заявникові й істотно впливають на суть справи, спростовуючи або доводячи факти, які стали підставою або мотивом винесення судового рішення [5, с.61]. У цьому визначенні недоліком є визначення нововиявлених обставин через юридичні факти, які не були відомі заявникові під час розгляду справи. Вбачається, що мова повинна йти не лише про невідомість таких фактів заявникові, а і про невідомість вказаних фактів іншим учасникам процесу. Крім того, визначаючи нововиявлені обставини як обставини, що існували під час розгляду справи, автори не враховують підстави перегляду рішення господарського суду за нововиявленими обставинами, передбачені п.4-5 ГПКУ.

В.М. Шерстюк та В.Е. Беляневич притримуються точки зору подібної до раніше викладених. Зокрема, В.М. Шерстюк розглядає нововиявлені обставини як юридичні факти, що існували на момент розгляду справи арбітражним судом і такі, що мають важливе значення для її вирішення, які не були і не могли бути відомі ні заявникові, ні суду, що розглядає справу [8, с.20]. В.Е. Беляневич нововиявленими обставинами називає матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство [3, с.608]. Вказані визначення містять недоліки, на які ми вже звертали увагу, однак слід зазначити, що В.Е.Беляневич у визначенні нововиявлених обставин звертає увагу на специфіку саме господарсько-правових відносин, окремо вказуючи у визначенні справи про банкрутство. Однак вбачається, що господарське судочинство має певну специфіку не лише при розгляді справ про банкрутство. Наприклад, специфічним також можна назвати розгляд господарськими судами корпоративних спорів, які окремо досліджуються вченими-господарниками [10]. У такому випадку у визначенні слід було б окремо зазначити всі специфічні види господарських спорів, а це вважаємо недоцільним і таким, що не розкриває суті нововиявлених обставин як підстав перегляду рішень, що набрали чинності в господарському судочинстві.

Позитивним моментом у даному визначенні є вказівка на матеріально-правові факти, які мають значення для правильного розгляду справи без зауважень про їхнє існування чи неіснування під час розгляду справи. Мабуть такий підхід обумовлено тим, що автор коментував положення ст.112 ГПКУ з практичної точки зору, та як

практик звернув увагу на невідповідність ознак нововиявлених обставин, що наводяться в літературі, переліку підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, наведених у коментованій статті.

Отже, із аналізу визначень нововиявлених обставин, що містяться у науковій літературі, впливає явна невідповідність визначень положенням ст.112 ГПКУ. У більшості випадків визначення охоплюють лише підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, передбачені п.1 ч.2 ст.112 ГПКУ, що ж стосується підстав, передбачених п.2-5 ч.2 ст.112 ГПКУ, вони залишаються за межами більшості визначень.

Визначення нововиявлених обставин через юридичні факти з урахуванням ряду зазначених недоліків було піддано критиці представниками господарсько-правової науки. Так, С.В.Степанов вважає, що нововиявлена обставина у господарському процесі – це не факти самі по собі, а відомості про факти об'єктивної дійсності, що існували в період первинного провадження у справі, мають істотне значення для правильного вирішення справи, але були виявлені та достовірно встановлені після прийняття по справі відповідного акта правосуддя у зв'язку з невідомістю про них господарському суду та заявникові [11, с.3].

З цим не погоджується Л.М.Ніколенко, яка розглядає перегляд судових актів за нововиявленими обставинами як засіб виявлення та усунення об'єктивних помилок і розробляє поняття провадження з перегляду судових актів за нововиявленими обставинами. З урахуванням такого підходу вона приходить до висновку що нововиявлені обставини у господарському процесі слід розглядати у вузькому і широкому сенсі, що нововиявлені обставини у вузькому сенсі – це виняткові юридичні факти (дії, події), які передбачені п.1 ч.2 ст. 122 ГПКУ [6, с.362-363], що ж стосується підстав, передбачених у п.2-5 ч.2 ст. 122 ГПКУ, їх можна розглядати лише як нововиявлені обставини у широкому сенсі.

Вбачається, що вказане свідчить про неоднорідність підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами і про необхідність дослідження саме підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, а не нововиявлених обставин як таких, адже, незважаючи на розкритий аналіз нововиявлених обставин, ми все ж таки бачимо неспроможність охоплення всіх можливих обста-

вин (фактів), що можуть бути підставами перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами та наявну необхідність розробки підстав перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами як більш широку категорію. Тобто, визначаючи співвідношення понять «нововиявлені обставини» та «підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами», можна стверджувати, що вони співвідносяться як ціле і часне, де «підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами» – це ціле, а «нововиявлені обставини» – це часне.

До такого ж висновку призводить аналіз положень ст. 112 ГПКУ і докладний аналіз ознак нововиявлених обставин, які наводяться в науковій літературі. Так, відповідно до Роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 21 травня 2002 р. № 04-5/563 «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» (далі – Роз'яснення) нововиявлені обставини за своєю юридичною суттю є фактичними даними, що в установленому порядку *спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення (виділено автором)*. До нововиявлених обставин належать матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство. При цьому необхідними ознаками нововиявлених обставин є, по-перше, їх наявність на час розгляду справи, по-друге, те, що ці обставини не могли бути відомі заявникові на час розгляду справи [12, с.91–95].

Крім того, у Роз'ясненні зазначається, що ці обставини мають бути належним чином засвідчені, а днем виникнення таких обставин слід вважати день, коли вони стали або мали стати відомими заявникові. У цьому випадку дійсно нововиявленим обставинам притаманні обидві визначені обставини. Однак у Роз'ясненні також наголошується, що, якщо нововиявлена обставина пов'язана з вироком чи рішенням суду, *днем виникнення такої обставини вважається день набрання законної сили вироком чи рішенням суду (виділено автором)*, які покладено в основу відповідного судового акта, або день, коли заявникові стало чи мало стати відомо про набрання сили вироком чи рішенням.

Тобто днем виникнення нововиявленої обставини буде день, коли набрав чинності вирок суду, який встановив наявність складу злочину, на-

приклад, у діях експерта, висновки якого були покладені в основу рішення, прийнятого судом під час первинного провадження у справі. До того ж моменту, поки вина особи (наразі експерта) у вчиненні злочину не була встановлена, первинне рішення суду є законним, обґрунтованим і правосудним.

Крім того, можливим є випадок, коли обставина (підстава для перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами) не існувала під час розгляду господарської справи, тобто виникла після первинного розгляду господарської справи по суті та винесення судового рішення, яке набрало чинності, або зі спливом строку на апеляційне оскарження, або після винесення відповідного рішення судом апеляційної інстанції, або ж навіть після того, як зазначене рішення було переглянуто в касаційному порядку.

Такою підставою, яка не існувала під час первинного розгляду господарської справи відповідно до Роз'яснення, є скасування чи зміна нормативного акта, на якому ґрунтувалося судове рішення. У Роз'ясненні зазначається, що така підстава може вважатися нововиявленою лише за умови, якщо в акті, яким скасовано чи змінено попередній, зазначено про надання йому зворотної сили. Але така ситуація передбачена законом і є цілком можливою, тому характерною ознакою нововиявленої обставини у даному випадку не є її існування під час первинного розгляду справи.

До підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами відноситься також прийняття Конституційним Судом України рішення про визнання законів та інших нормативно-правових актів, зазначених у п. 1 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України», такими, що не відповідають Конституції України. І знов таки у цьому випадку мова йде про обставини, які не існували і не могли існувати під час первинного розгляду справи, що знов таки не відповідає характерним ознакам нововиявлених обставин, що виділяються в літературі.

Підтвердження нашої позиції знаходимо у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011р. № 17 (далі – Постанова) [13]. Так, згідно з п.2 Постанови, до нововиявлених обставин відносяться матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство.

Проведений аналіз свідчить про те, що перелічені у ст. 112ГПКУ підстави перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами не є однорідними. Вони поєднують у собі нововиявлені та нові обставини, що не враховується більшістю авторів.

У науковій літературі та постановах суду наголошується на тому, що необхідно чітко розрізняти поняття нововиявленої обставини (як факту) і нового доказу (як підтвердження факту).

У Постанові наголошується, що нововиявлені обставини за своєю юридичною суттю є фактичними даними, що в установленому порядку спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення. Ці обставини мають бути належним чином засвідчені, тобто підтверджені належними і допустимими доказами.

П.3 Постанови передбачає, що у з'ясуванні наявності підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, згідно з пунктами 2–5 частини другої ст. 112 ГПКУ має значення тільки сам *факт встановлення (виділено автором)* відповідних обставин після вирішення спору або розгляду справи про банкрутство. Так, не можуть вважатися нововиявленими обставинами подані учасником судового процесу листи, накладні, розрахунки, акти тощо, які за своєю правовою природою є саме новими доказами. Не може також вважатися нововиявленою обставина, яка ґрунтується на переоцінці тих доказів, які вже оцінювалися господарським судом у процесі первинного розгляду справи. Тому виникнення нових або зміна обставин після вирішення спору або розгляду справи про банкрутство не можуть бути підставою для зміни або скасування судового рішення в порядку перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами. Однак вбачається за необхідне звернути увагу на те, що підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, передбачені п.4, 5 ч.2 ст. 112 ГПКУ, є новими, а не нововиявленими обставинами, адже не відповідають характерним ознакам нововиявлених обставин, на що ми вже звертали увагу.

У науковій літературі досить велика увага приділяється дослідженню понять нововиявлених і нових обставин та їх співвідношенню з новими доказами. Однак не всі автори вважають доцільним розмежовувати ці поняття. На думку М.С.Стороговича, спроба провести межу між новими обставинами і новими доказами не має ні теоретичного, ні практичного сенсу, оскільки нові обставини встановлюються за допомогою нових

доказів [14, с. 308–309]. З цією точкою зору не погоджується І.О.Ізарова, вона наводить власну класифікацію нововиявлених обставин у порівнянні з новими обставинами [5, с. 59–60], ще раз підтверджує специфічні характерні ознаки підстав перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами і неможливість охопити існуючим поняттям нововиявлених обставин всіх підстав, передбачених ч.2 ст.112 ГПКУ.

Як зазначалося, науковці неодноразово наголошують на тому, що на момент первинного розгляду справи та винесення рішення у справі суд виніс правосудне, законне, цілком обґрунтоване рішення виходячи з тих матеріалів справи, які у нього були на момент розгляду. Суд керувався нормативно-правовими актами, які на той час були чинними і стверджувати, що неконституційність нормативно-правового акта існувала на момент розгляду справи уявляється некоректним, що ще раз спонукає до дослідження нових і нововиявлених обставин як підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами.

Аналізуючи співвідношення нових і нововиявлених обставин, В.М.Блінов вважає, що під новими обставинами слід розуміти такі, які не могли бути відомі суду при винесенні рішення, причому немає значення, вони виникли до чи після його винесення й ототожнює їх з нововиявленими обставинами [15, с.44–45, 47–48]. З такою точкою зору не погоджується С.В.Степанов, який, як більшість авторів, вважає, що нововиявлені обставини – це обставини, які існували на момент первинного розгляду справи, але не були відомі а ні заявникові, а ні суду.

Ці обставини дійсно не можна ототожнювати, але, на нашу думку, наразі підстави перегляду рішень господарського суду, передбачені ч.2 ст. 112 ГПКУ, поєднують у собі як нововиявлені, так і нові обставини, тому більш коректним є говорити не про існування цих обставин на момент розгляду справи, а про встановлення після вирішення спору певних обставин, що спростовують факти, встановлені судом при первинному розгляді справи.

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки:

Підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, наведені у ч.2 ст.112 ГПКУ, не є однорідними. Вони мають свої відмінності, специфіку й поєднують у собі як нововиявлені, так і нові обставини. Ця

специфіка потребує підвищеної уваги до розробки поняття підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, характерною ознакою яких вбачається встановлення після вирішення спору певних обставин, що спростовують факти, встановлені судом при первинному розгляді справи.

Виходячи з викладеного, можна дати наступне визначення: підставами для перегляду рішень господарського суду, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами є встановленні, після вирішення господарської справи та належним чином засвідчені обставини (підтверджені належними і допустимими доказами), що в установленому порядку спростовують факти, які було покладено в основу первинного судового рішення.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
2. Степанов С.В. Перегляд судових рішень господарських судів за нововиявленими обставинами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / С.В.Степанов. – Одеса, 2010. – 228 с.
3. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України (зі змінами і доп. станом на 22 вересня 2005р.): наук.-практ. коментар / В.Е.Беляневич. – Видання друге. – К.: Вид-во Юстиніан, 2006. – 672 с.
4. Бородін М. Перегляд рішень, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами за новим ЦПК України / М.Бородін // Право України. – 2004. – № 11. – С. 28–32.
5. Ізарова І.О. Поняття та ознаки нововиявлених обставин у цивільному процесі / І.О.Ізарова // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (22). – С. 57–61.
6. Ніколенко Л.М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві: монографія /Л.М.Ніколенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 491с.
7. Резуненко А.Н. Пересмотр судебных актов, вступивших в законную силу, по вновь открывшимся обстоятельствам как стадия гражданского процесса: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / А.Н. Резуненко. – Саратов, 2001. – 17с.
8. Шерстюк В.М. Пересмотр судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам / В.М.Шерстюк // Законодательство. – 1999. – № 12. – С.10–23.

9. Морозова Л.С. Пересмотр судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам / Л.С.Морозова. М.: Госюриздат, 1959. – 75с.
10. Хрипун О.О. Розгляд корпоративних спорів у господарському процесі / автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / О.О. Хрипун, Донецьк, 2013. – 17с.
11. Степанов С.В. Перегляд судових рішень господарських судів за нововиявленими обставинами: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / С.В.Степанов, Донецьк, 2011. – 20с.
12. Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами: Роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 21 травня 2002 р. № 04-5/563 // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 3. – С.91–95.
13. Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами: Постанова Вищого господарського суду України від 26.12.2011р. № 17 (редакція від 29.05.2013р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0017600-11>.
14. Строгович М.С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров / М.С.Строгович. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – 319с.
15. Блинов В.М. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам / В.М.Блинов. – М.: Юр.лит., 1968. – 120 с.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2014 р.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕСЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ УКРАИНЫ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ГРАЖДАНАМИ СТРАНЫ

В статье на основе изучения и анализа действующего законодательства выявлены недостатки правового регулирования, способствующие возникновению определенных проблем во время осуществления пограничного контроля при пересечении государственной границы Украины несовершеннолетними гражданами страны. Определены приемлемые пути совершенствования законодательства, необходимого для повышения эффективности пограничного контроля и уровня обеспечения безопасности лиц (в том числе и несовершеннолетних), общества и государства. Разработаны соответствующие предложения по усовершенствованию законодательства Украины.

Ключевые слова: государственная граница, несовершеннолетние граждане, пересечение границы, недостатки правового регулирования, пограничный контроль, право на выезд, совершенствование законодательства.

В современных условиях развития межгосударственных отношений различные экономические, социально-культурные и политические факторы способствуют увеличению потока физических лиц, товаров и транспортных средств через Государственную границу Украины. Ежедневно Государственную границу Украины пересекает множество физических лиц (как совершеннолетних, так и не достигших восемнадцатилетнего возраста). Учитывая важность осуществления эффективного пограничного контроля, проблемы правового регулирования пересечения государственной границы Украины несовершеннолетними гражданами Украины являются весьма *актуальными*.

Проблемы правового регулирования пересечения государственной границы Украины несовершеннолетними гражданами страны *требуют своего решения на законодательном уровне*. От степени урегулированности порядка осуществления пограничного контроля во многом зависит уровень обеспечения безопасности лиц, общества и государства. По объективным причинам при осуществлении пограничного контроля у сотрудников и военнослужащих Государственной пограничной службы Украины возникают определённые сложности.

Проблемы правового регулирования пересечения государственной границы и повышения эффективности пограничного контроля рассматривали в своих работах отечественные и зарубежные учёные: О.В. Боровик [1], Ю.А. Демья-

нюк [2], В.А. Назаренко [3], М.П. Поляков [4], А.А. Чувилев [5] и др.

О.В. Боровик отмечает, что с каждым годом количество граждан, пересекающих границу, неуклонно растёт [1, с. 4]. Ю.А. Демьянюк характеризует пограничную безопасность, как составляющую национальной безопасности, характеризующую состояние защищённости территориальной целостности и суверенитета государства, всех сфер общественной жизни и человеческой деятельности, прав и свобод граждан в пограничном пространстве, при которой достигается своевременное выявление, предупреждение, нейтрализация реальных (потенциальных) внутренних и внешних угроз (реальных опасностей) и обеспечивается устойчивое развитие приграничных территорий, транспарентность государственной границы для осуществления трансграничной деятельности и путешествия лиц [2, с. 27]. В.А. Назаренко подчёркивает, что все лица, пересекающие границу, проходят минимальную проверку. Целью минимальной проверки является установление личности на основании обработки предъявленных документов. Она заключается в быстром и непосредственном выяснении подлинности имеющейся информации с использованием технических средств и обращением к соответствующим базам данных, информационным источникам, содержащим данные о похищенных, незаконно присвоенных, утерянных документов или документов, утративших законную силу, выяснении, является ли документ законным основа-

нием для пересечения его владельцем границы, а также определении признаков возможной фальсификации или подделки [3, с. 61]. Российский учёный М.П. Поляков в числе направлений пограничной деятельности перечисляет: защиту и охрану государственной границы в целях недопущения её противоправного прохождения; обеспечение соблюдения физическими и юридическими лицами режима государственной границы, пограничного режима и режима в пунктах пропуска через государственную границу; защиту и охрану экономических и иных законных интересов государства в пределах приграничной территории, исключительной экономической зоны и континентального шельфа государства [4, с. 149]. А.А. Чувилев отмечает, что органы пограничной службы обязаны всеми мерами не допустить противоправное изменение прохождения государственной границы, осуществлять контроль за соблюдением правил режима государственной границы, пограничного режима и режима в пунктах прохода государственной границы [5, с. 86].

Целью настоящей статьи является определение приемлемых путей совершенствования законодательства, необходимого для повышения эффективности пограничного контроля и уровня обеспечения безопасности лиц (в том числе и несовершеннолетних), общества и государства.

В соответствии со ст. 1 Закона Украины «О государственной границе Украины» от 04.11.1991 г. № 1777-ХІІ [6] государственной границей Украины является линия и вертикальная поверхность, проходящая по этой линии, определяющая пределы территории Украины – суши, вод, недр, воздушного пространства.

Согласно части 1 ст. 2 Закона Украины «О пограничном контроле» от 05.11.2009 г. № 1710-VI [7] пограничный контроль представляет собой государственный контроль, осуществляемый Государственной пограничной службой Украины, который включает комплекс действий и систему мер, направленных на установление законных оснований для пересечения государственной границы лицами, транспортными средствами и перемещения через нее грузов.

В соответствии с частью 2 ст. 2 Закона Украины «О пограничном контроле» от 05.11.2009 г. № 1710-VI [7] пограничный контроль осуществляется с целью противодействия незаконному перемещению лиц через государственную границу, незаконной миграции, торговле людьми, а также незаконному перемещению оружия, нар-

котических средств, психотропных веществ и прекурсоров, боеприпасов, взрывчатых веществ, материалов и предметов, запрещенных для перемещения через государственную границу.

В ст. 2 Закона Украины «О Государственной пограничной службе Украины» от 03.04.2003 г. № 661-IV [8] перечислены основные функции Государственной пограничной службы Украины, среди которых, в частности, указаны:

охрана государственной границы на суше, море, реках, озерах и других водоемах с целью недопущения незаконного изменения прохождения её линии, обеспечение соблюдения режима государственной границы и пограничного режима;

осуществление в установленном порядке пограничного контроля и пропуска через государственную границу Украины лиц, транспортных средств, грузов, а также выявление и пресечение случаев незаконного их перемещения;

участие в борьбе с организованной преступностью и противодействие незаконной миграции на государственной границе Украины и в пределах контролируемых пограничных районов.

Статьей 2 Закона Украины «О порядке выезда и въезда в Украину граждан Украины» от 21.01.1994 г. № 3857-ХІІ [9] предусмотрено, что документами, которые дают право на выезд из Украины и въезд в Украину и удостоверяют личность гражданина Украины во время пребывания за ее пределами, являются: паспорт гражданина Украины для выезда за границу; проездной документ ребенка; дипломатический паспорт; служебный паспорт; удостоверение личности моряка.

В соответствии со ст. 3 Закона Украины «О порядке выезда и въезда в Украину граждан Украины» от 21.01.1994 г. № 3857-ХІІ [9] пересечение гражданами Украины государственной границы Украины осуществляется в пунктах пропуска через государственную границу Украины после предъявления одного из документов, указанных в ст. 2 этого Закона.

Общие основы организации и осуществления проверки документов граждан Украины, иностранцев и лиц без гражданства, пересекающих государственную границу Украины, определены Инструкцией по организации и осуществлению проверки документов граждан Украины, иностранцев и лиц без гражданства, пересекающих государственную границу, утвержденной Приказом Администрации Государственной пограничной службы Украины от 05.06.2012 г. № 407 [10].

Согласно пункту 2 Правил пересечения го-

сударственной границы гражданами Украины, утвержденных Постановлением Кабинета Министров Украины от 27.01.1995 г. № 57 [11], пересечение гражданами Украины государственной границы осуществляется в пунктах пропуска через государственную границу и пунктах контроля, если иное не предусмотрено законом, по одному из таких документов, дающих право на выезд из Украины и въезд в Украину: 1) паспорт гражданина Украины для выезда за границу; 2) дипломатический паспорт; 3) служебный паспорт; 4) проездной документ ребенка; 5) удостоверение личности моряка; 6) удостоверение члена экипажа.

В случаях, определенных законодательством, для пересечения государственной границы граждане, кроме паспортных документов, должны иметь также подтверждающие документы [11].

Частью 1 ст. 4 Закона Украины «О порядке выезда и въезда в Украину граждан Украины» от 21.01.1994 г. № 3857-XII [9] предусмотрено, что в исключительных случаях (при наличии требований государства, в которое осуществляется выезд, или требований международной организации, для участия в мероприятиях которой осуществляется выезд, а также в случае выезда на постоянное жительство за границу усыновленного иностранцами ребенка-гражданина Украины) паспорт может быть оформлен до достижения гражданином 18-летнего возраста. Оформление паспорта гражданам Украины, которые не достигли 16-летнего возраста, производится на основании нотариально удостоверенного ходатайства родителей или их законных представителей в случае необходимости в самостоятельном выезде таких лиц за границу. Паспорт гражданина Украины для выезда за границу оформляется на период до десяти лет с возможностью продления на такой же срок. Продление срока действия паспорта производится в порядке, установленном для оформления его выдачи [9].

В соответствии с частью 1 ст. 4 Закона Украины «О порядке выезда и въезда в Украину граждан Украины» от 21.01.1994 г. № 3857-XII [9] оформление проездного документа ребенка производится на основании нотариально удостоверенного ходатайства родителей или законных представителей родителей или детей в случае необходимости самостоятельного выезда несовершеннолетнего за границу. Проездной документ ребенка выдается центральным органом исполнительной власти, реализующем государственную политику в сфере гражданства. Проездной доку-

мент на ребенка оформляется сроком на три года или до достижения им 18-летнего возраста [9].

Таким образом, несовершеннолетние граждане Украины могут пересекать границу Украины (въезжать в Украину и выезжать за её пределы) по проездному документу ребенка или паспорту гражданина Украины для выезда за границу. При наличии указанных документов (или одного из них) у несовершеннолетнего гражданина Украины, желающего пересечь государственную границу в сопровождении совершеннолетних лиц (родителей, одного из родителей, уполномоченных совершеннолетних лиц), у сотрудников и военнослужащих Государственной пограничной службы Украины отсутствуют правовые основания требовать предъявления несовершеннолетним лицом или лицами, его сопровождающими, каких-либо других документов (если иное не предусмотрено законодательством Украины).

Однако при осуществлении пограничного контроля может возникнуть ситуация, при которой по объективным причинам невозможно достоверно установить личность ребенка, пересекающего государственную границу Украины. Проблема идентификации может возникнуть при отсутствии в предъявляемых документах фотографии ребенка. Это характерно, в частности, для документов детей в возрасте до пяти лет. Кроме того, малолетние лица (в силу своего возраста, физических или психологических особенностей) часто не способны подтвердить или опровергнуть информацию, которую предоставляют лица, их сопровождающие.

Такая ситуация способствует возможности вывоза детей (особенно младенцев) по не принадлежащим им документам, а также – пересечению государственной границы Украины детьми в сопровождении лиц, не являющихся их родителями или уполномоченными совершеннолетними лицами.

Также при осуществлении пограничного контроля могут возникать сложности, связанные с документальным подтверждением обстоятельств, имеющих важное юридическое значение. Например, при выезде из Украины гражданина Украины, не достигшего 16-летнего возраста, в сопровождении совершеннолетних лиц, утверждающих, что они являются его родителями. В данном случае для пересечения ребёнком государственной границы Украины может быть предъявлен проездной документ ребенка. Сопровождающие же лица могут предъявить паспорта граждан Украины для выезда за границу. При этом информа-

ция, содержащаяся в проездном документе ребенка и паспортах граждан Украины для выезда за границу, принадлежащих сопровождающим лицам, не позволяет абсолютно точно установить факт того, что сопровождающие ребёнка лица являются его родителями.

Предупредить возникновение подобных проблем невозможно без внесения соответствующих изменений в законодательство Украины. Утверждение нового образца проездного документа ребенка, предусматривающего обязательное наличие фотографий его родителей, позволили бы существенно облегчить процесс идентификации лиц, пересекающих государственную границу Украины, а также значительно повысить эффективность осуществления пограничного контроля и уровень обеспечения безопасности лиц, общества и государства.

Порядок пересечения украинско-российской государственной границы жителями приграничных регионов Украины и Российской Федерации урегулирован нормами Соглашения между Кабинетом Министров Украины и Правительством Российской Федерации, ратифицированного Законом Украины от 22.02.2012 г. № 4423-VI [12]. Согласно ст. 5 указанного Соглашения жители приграничных регионов пересекают границу на условиях настоящего Соглашения на основании документов, действительных для пересечения границы жителями приграничных регионов, указанных в Приложении 3 к настоящему Соглашению и подтверждающих постоянное проживание в приграничных регионах. Жители приграничных регионов Украины – дети в возрасте до 16 лет – пересекают границу в сопровождении родителей (усыновителей), опекунов, попечителей или лиц, уполномоченных на это родителями (усыновителями), опекунами, попечителями [12].

В Приложении 3 к указанному Соглашению указан следующий перечень документов, действительных для пересечения границы гражданами Украины, постоянно проживающими в приграничных регионах: 1) паспорт гражданина Украины (при наличии отметки о регистрации постоянного проживания в приграничном регионе); 2) свидетельство о рождении (для детей до 16 лет) и выписка из домовой книги (справка), подтверждающая постоянное проживание ребенка в приграничном регионе; 3) паспорт гражданина Украины для выезда за границу (при наличии отметки о регистрации постоянного проживания в приграничном регионе); 4) проездной документ ребенка (при наличии отметки о постоянном про-

живании в приграничном регионе); 5) справка об утере документов, предусмотренная ст. 6 настоящего Соглашения [12].

Таким образом, несовершеннолетние граждане Украины, проживающие в приграничных регионах Украины, могут пересекать украинско-российскую государственную границу не только по проездному документу ребенка или паспорту гражданина Украины для выезда за границу, но и по свидетельству о рождении (для детей до 16 лет) или паспорту гражданина Украины.

Правила оформления и выдачи паспорта гражданина Украины для выезда за границу и проездного документа ребенка, их временного задержания и изъятия утверждены Постановлением Кабинета Министров Украины от 31 марта 1995 г. №231 [13]. Пунктом 17 указанных Правил предусмотрено, что сведения о детях, которые едут за границу вместе с родителями (законными представителями), вписываются в паспорта родителей или одного из родителей (законных представителей) на основании заявления гражданина, в чей паспорт вписываются дети [13]. Согласно пункту 19 указанных Правил на детей в возрасте от 5 до 18 лет, которые выезжают вместе с законными представителями и сведения о которых вписываются в их паспорта, представляются фотографии, которые вклеиваются в эти паспорта и скрепляются печатью. Для оформления паспорта/проездного документа фотографии подаются независимо от возраста ребенка [13]. Пунктом 4 Приложения 2 к указанным Правилам предусмотрено заполнение следующих элементов данных в проездном документе ребенка и паспорте гражданина Украины для выезда за границу:

в проездном документе ребенка: название документа; тип документа; код государства; номер документа; фамилия; имя; гражданство; дата рождения; пол; место рождения; дата выдачи документа; орган, выдавший документ; дата окончания срока действия документа; элемент идентификации (вклеенная фотография предъявителя или фотоотпечаток, выполненный принтерной печатью);

в паспорте гражданина Украины для выезда за границу: название документа; тип документа; код государства; номер документа; фамилия; имя; гражданство; дата рождения; персональный номер; пол; место рождения; дата выдачи документа; орган, выдавший документ; дата окончания срока действия документа; подпись предъявителя; элемент идентификации (два оцифрованных

изображения лица предъявителя паспорта, выполненные способом лазерного гравирования и лазерной перфорации) [13].

Таким образом, ни проездной документ ребенка, ни паспорт гражданина Украины для выезда за границу, по которым могут пересекать государственную границу Украины несовершеннолетние граждане Украины, не содержат таких важных элементов данных, как: отчество лица (указываются лишь фамилия и имя); фамилии, имена и отчества родителей (законных представителей) лица; даты рождения родителей (законных представителей) лица; элементы идентификации родителей (законных представителей) лица; персональные номера родителей (законных представителей) лица.

Отсутствие таких данных способствует возникновению сложностей, связанных с установлением факта того, что сопровождающие ребенка лица действительно являются его родителями (законными представителями). Такие сложности могут возникать, например, в случаях, когда фамилия одного из родителей (законных представителей), сопровождающих ребенка при выезде из Украины, отличается от фамилии ребенка; сведения о ребенке, который едет за границу вместе с родителями (законными представителями), не вписаны в паспорта родителей или одного из родителей (законных представителей), а также в других случаях.

Кроме того, возможны попытки пересечения государственной границы Украины несовершеннолетними гражданами Украины, не достигшими 16-летнего возраста, в сопровождении совершеннолетних лиц, не являющихся их родителями, законными представителями или уполномоченными лицами, но имеющими такие же фамилии и имена, что и родители ребенка, законные представители или уполномоченные лица.

Важность решения подобных проблем сложно переоценить. К числу целей пограничного контроля относится, в частности, противодействие незаконному перемещению лиц через государственную границу, незаконной миграции, торговле людьми. Без должного правового регулирования невозможно эффективное обеспечение безопасности лиц (в т.ч. и несовершеннолетних граждан Украины), общества и государства.

Учитывая вышеизложенное, можно сделать вывод о необходимости совершенствования законодательства для повышения эффективности пограничного контроля и уровня обеспечения безопасности лиц, общества и государства.

Можно считать целесообразным дополнение закрепленного в законодательстве Украины перечня документов, дающих право гражданам Украины на выезд из Украины и въезд в Украину, обязанностью предъявления при прохождении пограничного контроля ребенком-гражданином Украины не только одного из документов, дающих право на выезд из Украины и въезд в Украину, но и его свидетельства о рождении.

Это будет способствовать повышению эффективности осуществления пограничного контроля и уровня обеспечения безопасности лиц (в т.ч. и несовершеннолетних граждан Украины), общества и государства.

Кроме того, учитывая возможность возникновения сложностей, связанных с документальным подтверждением обстоятельств, имеющих важное юридическое значение (например, с установлением факта того, что сопровождающие ребенка лица действительно являются его родителями), можно считать целесообразным утверждение нового образца проездного документа ребенка, предусматривающего не только указание названия документа; типа документа; кода государства; номера документа; фамилии; имени; гражданства; даты рождения; пола; места рождения; даты выдачи документа; органа, выдавшего документ; даты окончания срока действия документа; элементы идентификации лица; но и обязательное наличие таких элементов данных, как:

отчество несовершеннолетнего лица (ребенка);

фамилии, имена и отчества родителей (законных представителей) несовершеннолетнего лица; даты рождения родителей (законных представителей) несовершеннолетнего лица;

элементы идентификации родителей (законных представителей) несовершеннолетнего лица (их фотографии);

персональные номера родителей (законных представителей) несовершеннолетнего лица.

Это существенно облегчит процесс идентификации лиц, пересекающих государственную границу Украины, а также позволит значительно повысить эффективность осуществления пограничного контроля и уровень обеспечения безопасности лиц (в т.ч. и несовершеннолетних граждан Украины), общества и государства.

Внесение таких изменений в законодательство Украины будет способствовать достижению цели пограничного контроля и позволит более эффективно реализовывать функции Государственной пограничной службы Украины.

Такие факторы, как важность осуществления эффективного пограничного контроля, актуальность вопросов правового регулирования пересечения государственной границы Украины несовершеннолетними гражданами Украины, определяют *перспективность дальнейших исследований* в данном направлении.

Список использованных источников

1. Боровик О.В. Проблеми питання функціонування пунктів пропуску через державний кордон України і обґрунтування напряму вирішення окремих з них / О.В. Боровик, О.М. Дмитренко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 55. – С. 4–6.
2. Демьянюк Ю.А. Прикордонна безпека як поняття / Ю.А. Демьянюк // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – № 58. – С. 24–27.
3. Назаренко В.О. Концептуальні засади розвитку системи прикордонного контролю на шляхах міжнародного сполучення України / В.О. Назаренко, О.М.Ставицький // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – № 58. – С. 59–63.
4. Поляков М.П. Правоохранительные органы Российской Федерации: пособие для сдачи экзамена / М.П. Поляков, А.В. Федулов. – М.: Юрайт-Издат, 2005. – 187 с.
5. Чувилов А.А. Правоохранительные органы: учебное пособие / А.А. Чувилов. – М.: Юриспруденция, 2000. – 176 с.
6. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991р. № 1777-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
7. Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 р. № 1710-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 6. – Ст. 46.
8. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
9. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 18. – Ст. 101.
10. Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 05.06.2012р. № 407 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12>.
11. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п>.
12. Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про порядок перетинання українсько-російського державного кордону жителями прикордонних регіонів України та Російської Федерації: Закон України від 22.02.2012 р. № 4423-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 42. – Ст. 524.
13. Про затвердження Правил оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 1995р. № 231 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/231-95-п>.

Статья поступила в редакцию 06.02.2014 г.

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТАВНОЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США ТА НІМЕЧЧИНИ

У статті проаналізовано сутність заставної за законодавством США та Німеччини. Проведено дослідження порядку обігу заставних у сфері господарювання вказаних країн. Запропоновано вектор розвитку української системи іпотечного кредиту.

Ключові слова: застава, Федеральна Національна Іпотечна Асоціація, американська система іпотеки, німецька система іпотечного кредиту, будівельно-ощадні каси.

Розвиток іпотечного кредитування для України сьогодні є надзвичайно актуальним. У країні існує значний незадоволений попит на «довгі» гроші, потребу в довгострокових кредитах мають майже всі сектори: промисловий, аграрний і т.д. При створенні необхідних умов для іпотечного кредитування кожний з них отримає необхідний поштовх для інтенсифікації розвитку.

Крім того, у зв'язку з низкою проведених і підготовлених для проведення реформ створюються умови для становлення та виходу на ринок нових інституційних інвесторів, які матимуть значні довгострокові ресурси і потребу їх в низько ризиковому інвестуванні. Цю можливість даватимуть не тільки державні, а й інші цінні папери, у тому числі й іпотечні заставні.

В Україні відсутнє достатнє правове регулювання вказаного інструмента. Та найбільш розвиненими системами іпотечного кредиту на сьогодні є американська та німецька системи. Аналіз вказаних систем надасть можливість зробити необхідні висновки щодо найбільш актуальної для України системи іпотечного кредиту з метою подальшого розвитку іпотечної заставної.

Вказаним питанням займалися такі дослідники, як Н. Ревуцькі [1] О.С. Іванілов, М. В.Тітенкова [2].

Метою цього дослідження є аналіз найбільш розвинених систем іпотечного кредиту з метою розвитку іпотечної заставної в Україні.

Поняття «іпотеки» впроваджено у вітчизня-

не законодавство Законом «Про заставу», який прийнято у 1992 р. Іпотекою визнається застава землі, нерухомого майна, при якій земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається у заставодавця або третьої особи». Крім того, закон визначив, що предметом іпотеки може бути майно, пов'язане з землею – будівля, споруда, квартира, підприємство (його структурні підрозділи) як цілісний майновий комплекс, а також інше майно, віднесене законодавством до нерухомого, а також належні громадянам на праві приватної власності земельні ділянки та багаторічні насадження.

З прийняттям Закону України «Про іпотеку» [3] відповідні відносини отримали більш детальну регламентацію. Цим же запроваджується застава в Україні.

Становлення іпотечного ринку в Україні є однією з найбільш важливих проблем, що потребують невідкладного розв'язання. Україна відстає від країн Східної і Центральної Європи у сфері іпотечного кредитування, що негативно позначається на темпах її розвитку, розв'язанні соціально-економічних проблем. Відродження інституту іпотеки, створення іпотечного ринку у країні є об'єктивною необхідністю, що пов'язано з потребами запровадження механізмів кредитування будівництва замість його бюджетного фінансування. Іпотечний ринок має створити мультиплікативний ефект прискореного розвитку багатьох галузей економіки, внутрішнього рин-

ку, підвищення платоспроможного попиту населення і сталого зростання ВВП країни. Іпотечний ринок виник у зарубіжних країнах останніми десятиріччями і є розвинутою формою організації відносин іпотеки. Наявність іпотечного ринку в сучасній економіці – закономірне явище. У той же час за радянських часів інститут іпотеки не визнавався. Нині провідними інвестиційно-будівельними компаніями та банками України нагромаджено позитивний досвід упровадження іпотечних механізмів фінансування житлового будівництва. Це позитивно вплинуло на економічний розвиток багатьох регіонів, темпи розв'язання житлової проблеми, фінансовий стан суб'єктів господарювання [4].

Однією з нагальних проблем розвитку іпотечного кредитування в Україні є відсутність чіткої законодавчої бази. Дослідження зазначеної проблематики визначені як пріоритетні відповідно до Указу Президента України від 8 серпня 2002 р. «Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні».

Проблеми іпотечного кредитування досліджуються вченими США, Франції, Великобританії, Німеччини, Росії, Казахстану, України.

У Сполучених Штатах Америки розквіт інституту почався ще за часів Рузвельта. З цією метою в різні роки було створено спеціалізовані організації – Федеральна Національна Іпотечна Асоціація, Корпорація Житлового Кредитування і Урядова Національна Іпотечна Асоціація. Федеральна Національна Іпотечна Асоціація була заснована Американським урядом в 1938 р. Вона починала як філіал державної корпорації Reconstruction Finance Corporation. Спочатку вона була названа National Mortgage Association of Washington (Вашингтонська Національна Іпотечна Асоціація). Проте в тому ж році її назва змінилася на Federal National Mortgage Association – Федеральна Національна Іпотечна Асоціація. Головною її метою була покупка і продаж застав, застрахованих Federal Housing Administration – Федеральною Житлою Адміністрацією.

Ця система почала формуватися у 1938 р., коли було створено перше агентство – Федеральна Національна Іпотечна Асоціація. Це була державна структура, призначена для викупу за бюджетні кошти іпотечних кредитів. Масштаби її діяльності тривалий час були незначні. Але наприкінці 60-х років портфель іпотечних кредитів агентства сягнув 7 млрд дол., що становило приблизно 2,5% іпотечного ринку. У цей же період Федеральна

Національна Іпотечна Асоціація була розподілена на дві структури – Ginnie Mae, яка зберегла державний статус, і створену в 1970 р. Freddie Mac, котра одержала статус підконтрольного державі акціонерного товариства з правом викупу кредитів для малозабезпеченого населення. Напівдержавний статус двох агентств зводиться до регулювання їхньої діяльності урядом і до гарантованої можливості одержати позику в разі потреби до 2,25 млрд дол. зі скарбниці. Крім того, прибуток за цінними паперами агентств, так само як і прибуток за цінними паперами американського казначейства, звільняється від багатьох податків. Згідно з американською моделлю мінімізації відсотків за іпотечними кредитами банк надає іпотечний кредит позичальникові, тобто перераховує йому свої кошти в обмін на зобов'язання протягом визначеного строку щомісячно повертати банку фіксовану суму. Банк продає кредит одному з агентств, передаючи при цьому зобов'язання щодо забезпечення. Агентства у короткий термін відшкодовують банку виплачені кошти в обмін на переказ отриманих щомісячних виплат за мінусом маржі банку. Розмір щомісячних виплат, тобто ставку, за якою агентство зобов'язується купувати іпотечні кредити, встановлює саме агентство. Ці ставки публікуються щоденно і дійсні протягом 60 днів. Отже, починаючи переговори з клієнтом, банк називає йому як ставку за кредитом ставку агентства і свою маржу. Упродовж 60 днів банк закінчує перевірку клієнта і житла, видає кредит, отримує від агентства відшкодування і надалі діє як посередник, передаючи частину коштів від позичальника агентству, а частину лишаючи собі. Таким чином, у США ставки за іпотечними кредитами не пов'язані ні зі ставками за іншими банківськими кредитами, ні з вартістю депозитів. Єдине, що їх визначає, це ставка, за якою іпотечні кредити купуються агентствами. Ставка, за якою агентства купують іпотечні кредити, залежить від тієї ставки дохідності за цінними паперами агентства, на яку погодилися інвестори. Причому ставки за цими цінними паперами нижчі, ніж ставки за борговими зобов'язаннями організацій, що мають найвищий статус надійності, і тільки на 100–150 базисних пунктів вищі від ставок за державними цінними паперами.

Американська схема іпотеки припускає продаж отриманої нерухомості навіть тоді, коли кредит на її купівлю не до кінця сплачений. У цьому разі проводиться продаж заставної на нерухомість [1].

На відміну від американської німецька система іпотечного кредиту менш гнучка, вона базується не на залученні банківського капіталу, а на використанні коштів самих учасників іпотеки. Сутність німецької системи забезпечення дешевих довгострокових ресурсів для іпотечного кредитування полягає у створенні замкненого іпотечного фінансового ринку. Він формується навколо спеціалізованих ощадно-іпотечних кредитних установ – будівельно-ощадних кас (baursparkasse). Каси мають змогу видавати кредити за ставками нижчими, ніж ринкові, оскільки самі залучають кошти за ставками, нижчими за ринкові. Річ у тому, що вкладниками і позичальниками будівельно-ощадних кас є одні й ті самі особи – члени каси. Низька дохідність депозиту – своєрідна плата за право одержати іпотечний кредит за низьким відсотком (ставкою).

Головною перевагою цієї системи є її повна прозорість. Згідно з німецьким законом про будівельно-ощадні каси ці організації не можуть здійснювати жодних активних операцій, крім видачі іпотечних кредитів своїм членам. Таким чином, на відміну від клієнтів комерційного банку, вкладник baursparkasse достеменно знає, хто і на яких умовах користується його коштами.

Період кредитування починається, коли член каси накопичує близько половини тієї суми, яка потрібна на купівлю житла. Потім він отримує накопичене і ще стільки ж кредиту. На всі ці кошти член каси купує житло, оформляє його в заставу і починає виплачувати кредит. Завдяки невисокій ставці відсотків суми щомісячних виплат за кредитом приблизно такі самі, якими були його щомісячні накопичувальні внески. У класичному німецькому варіанті для отримання житла треба вчасно вносити платежі протягом багатьох років [2].

У даний час іпотека викликає багато суперечливих думок. Деякі стверджують, що за нижнього рівня життя цей спосіб вирішення житлової проблеми ще довго залишиться непопулярним. Інші – що іпотека прийшла в нашу країну саме вчасно.

Розвиток іпотечного кредитування в нашій країні сприяв би поживленню в інвестиційній сфері, підвищенню соціальної стабільності в суспільстві, подоланню соціально-економічної кризи в цілому. З іншого боку, ця фінансово-економічна криза ускладнює створення в Україні національної системи іпотечного кредитування. Але якщо умови іпотечного кредитування будуть пристосовані до платоспроможного попиту насе-

лення, а джерелом фінансування іпотечних кредитів стануть додаткові доходи бюджету, що виникають в результаті підйому житлового будівництва, то розвиток і становлення системи іпотечного кредитування можливе і в умовах економічної нестабільності.

Як вбачається з наведеного, системи іпотечного кредитування Сполучених Штатів Америки та Німеччини мають дуже великі відмінності. Порядок надання кредитів та забезпеченість таких кредитів кожної із систем має свої «плюси» та «мінуси». Що ж стосується України, то національне законодавство про заставну має свою специфіку, що обумовлено особливостями економіки, правової системи тощо. Зазначені особливості не дозволяють здійснювати автоматичних переносів «чужих», нехай навіть найбільш дієвих моделей правового регулювання. Тим не менш вказані іпотечні системи мають багато доцільних для України інструментів. У зв'язку з цим найбільш ефективним є формування своєї іпотечної системи, але користуватися та запроваджувати вже розроблені та опробовані в інших розвинених іпотечних системах інструменти.

Список використаних джерел

1. Ревуцька Н. Іпотечне кредитування: зарубіжний досвід і перспективи розвитку в Україні / Н. Ревуцька // Цінні папери України. – 2004. – № 2. – С. 22 – 23.
2. Іванілов О.С. Іпотечне кредитування у країнах Західної Європи, США та України / О.С. Іванілов, М.В. Тітенкова // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 28
3. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.
4. Придбайло О.М. Іпотека як фінансовий інструмент ринку / О.М. Придбайло // Фінанси України. – 2004. – №6. – С.136–142.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2014 р.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

УДК 336.717.1

Т.В. Хайлова,
канд. наук з державного управління, доцент,
А.С. Кувшинчикова,
студентка факультету права
Донецький юридичний інститут МВС України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Досліджено економічну сутність категорії безготівкових розрахунків, визначено їх роль у сучасній економіці України. Проаналізовано переваги та недоліки безготівкової форми розрахунків, а також наведено шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: економічна сутність, безготівкові розрахунки, законодавство, фінансова система, грошовий оборот.

Стан сучасної економіки України супроводжується деформаціями системи розрахункових відносин. Безготівкова форма розрахунків має велику значимість для стабільного розвитку економіки нашої держави. Тому важливого значення набуває здійснення і вдосконалення ефективного механізму безготівкового грошового обороту в Україні.

Актуальність даної теми полягає в тому, що в сучасних умовах достатньо широко використовуються безготівкові розрахунки, вони показали себе як ефективні та дуже зручні. Частина європейських держав вже встановили деякі правила відносно цього, а саме граничні суми готівкових розрахунків, тому і Україна з цього питання підтримує міжнародний досвід розвинутих держав.

Широкому застосуванню даної форми розрахунків сприяє зацікавленість держави, зокрема, для забезпечення контролю в оподаткуванні суб'єктів господарської діяльності. Безготівкові розрахунки є однією з основних форм взаємодії між покупцями продукції, виробниками і поставальниками. Використання такої форми розрахунків економить час, який використовують клієнти для доступу до своїх вкладів, а також призводить до скорочення поточних витрат і стабілізує рух грошових коштів.

На сучасному етапі життя фінансової систе-

ми України досить часто проявляються деякі проблеми подальшого розвитку системи безготівкових розрахунків, наприклад, такі, як: значний рівень тінізації економіки, недовіра населення відносно банківської системи, недорозвиненість до функціонального механізму системи безготівкових розрахунків, розрахунки товаровиробників з покупцями за межами банків у формі готівкового розрахунку з метою приховування доходів від податкових органів.

Україна на сучасному етапі має всі можливості для того, щоб робити значні зрушення для вдосконалення системи безготівкових розрахунків, тому що від стану безготівкової форми розрахунків залежить стан грошового ціноутворення, фінансовий стан підприємств і банківських установ, кредитні відносини, і як підсумок, соціальний стан населення. Тому дослідження сутності, завдань, ролі і шляхів вдосконалення безготівкової форми розрахунків в сучасній економіці України є дуже актуальною темою.

Проблеми з приводу розрахункових відносин вже досліджувалося такими вченими, як І. Безклубий [1, с. 19], В. Белов [2, с. 157], Л. Єфімова [3, с. 39], Л. Новосьолова [4, с. 17], О. Подцерковний [5, с. 246–248] та ін. Зазначені автори звертали увагу на сутність розрахункових правовідносин, їх загальну правову характеристику, а також

© Т.В. Хайлова, А.С. Кувшинчикова, 2014

особливості правового регулювання безготівкової форми розрахунків. Втім невирішеними залишаються окремі питання вдосконалення правового регулювання безготівкових розрахунків у контексті сучасних ринкових перетворень.

Мета статті полягає у визначенні економічної сутності безготівкових розрахунків та їх ролі в сучасній економіці України, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення існуючої системи безготівкових розрахунків.

У наш час є дуже активним розвиток економічних відносин, й завдяки цьому йде стрімке зростання нових банківських технологій у сфері безготівкових розрахунків. Детальне поняття безготівкових розрахунків наведено в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, відповідно до якої безготівкові розрахунки являють собою перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [6, с. 908].

На сьогоднішній день є економічно доцільним розглядати проблемні питання безготівкової форми розрахунків, їх переваги та недоліки у порівнянні з розрахунками готівкою, і це викликає значний інтерес до розрахункових відносин, які здійснюються безготівковим способом. І тому наша держава повинна вдосконалювати цю форму розрахунків, одночасно впливати на неї, і виробляти певні методики щодо вдосконалення системи безготівкових розрахунків, із приводу цього 1 вересня 2013 р. набула чинності постанова Національного банку України від 6 червня 2013 р. № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою», зареєстрована в Міністерстві юстиції України 2 липня 2013 р. за № 1109/23641.

Правління Національного банку України постановило: «1. Установити граничну суму розрахунків готівкою: підприємств (підприємців) між собою протягом одного дня в розмірі 10 000 грн; фізичної особи з підприємством (підприємцем) протягом одного дня за товари (роботи, послуги) у розмірі 150 000 грн.; фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі 150 000 грн. 2. Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки на суму, яка перевищує 150 000 грн, шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок, внесення та/або перерахування коштів на поточні рахунки (у тому числі на депозит нотаріуса на окремий поточний

рахунок у національній валюті)» [7]. Іншими словами, всі покупки дорожчі 150 000 грн мають проходити тільки через банк: поточний рахунок, депозит, картку. Тобто гроші можна переказати з поточного рахунку покупця на поточний рахунок продавця, у тому числі за допомогою платіжної картки, або внести через касу банку на користь продавця. Розрахунки за участю нотаріуса можуть проводитися через його депозитний рахунок з подальшим перерахуванням на рахунок одержувача.

Як зазначила заступник Голови Національного банку України В. Ричаківська: «Основною метою впровадження обмежень на розрахунки готівкою є збільшення обсягів безготівкових розрахунків залучення додаткових ресурсів для кредитування економіки. Сподіваємось, що впровадження обмежень на готівкові розрахунки збільшить надходження фінансових ресурсів суб'єктів національної економіки в банківську систему та підвищить ліквідність банків (додаткове джерело короткострокових ресурсів на суму близько 6 млрд грн), сприятиме зниженню рівня доларизації депозитів (за прогнозами – на 0,5 відсоткового пункту) та розвитку зростання безготівкових розрахунків фізичних осіб (до 5% за рік)» [8, с. 1].

Іншими словами, основною метою Національного банку України є зниження обсягу готівки в економіці та більший вплив на весь безготівковий грошовий оборот, відтак, завдяки безготівковим розрахункам здійснюється концентрація грошових коштів в банках, а тимчасово вільні кошти є одним із джерел кредитування.

Також слід погодитися з висловлюванням директора гендепартаменту грошово-кредитної політики НБУ О. Щербакової з приводу того, що до всіх процесів слід йти еволюційним шляхом. Історично у нас так існує дуже висока частка розрахунків у готівковій формі розрахунку. Головним завданням є пояснити механізм і зрозуміти, як він працює. Не можна швидко відрубати і сказати, що робимо тепер тільки так. У нас немає відповідної на те культури (безготівкових розрахунків). Потрібно спочатку створити культуру, а потім рухати вже цей «продукт» далі [8, с. 1].

Кожна з форм безготівкових розрахунків має свої переваги і недоліки. Безготівкові розрахунки мають ряд переваг, це, по-перше, те, що у сфері безготівкових розрахунків гроші рухаються за рахунками в банках, не виходячи за межі банківської системи, і це дає можливість органам державного управління та банкам контролювати і впливати на економічні відносини

відповідних суб'єктів, і це можна розглядати як позитивну тенденцію даної форми розрахунків, тому що вона забезпечить повноту сплати податків та інших платежів, крім того, будуть певні правові гарантії, які будуть забезпечувати взаємовідносини суб'єктів безготівкових розрахунків. Наприклад, якщо брати до уваги підприємство, то банк повинен гарантувати право підприємства безперешкодно розпоряджатися своїми коштами, а до гарантій прав власника належить те, що банк не може його обмежити у праві розпорядження своїм рахунком. Крім того, це буде сприяти вдосконаленню економічного стану суб'єктів господарювання, прискоренню обігу грошових коштів, забезпеченню в максимально короткий час грошової компенсації виробникам, які є власниками поставленої продукції, прискоренню міжгосподарських розрахунків, які є важливими як з мікро-, так із макроекономічної точок зору. По-друге, сам по собі механізм здійснення безготівкових платежів включає в себе заходи контролю з боку банків-учасників платежу шляхом ведення і збереження докладної документації про проведення розрахунків. Операції з готівкою подібному контролю не піддаються і тому дають злочинцям більше можливості для легалізації [9, с. 28].

У загальносвітовому масштабі тіньова економіка становить 5–12% ВВП у Словачкій Республіці, Польщі, Чеській Республіці, Естонії, в Узбекистані – 5 – 13, Біларусі – 19,3, Казахстані – 34,3 і в Росії – 41,6%. З початку 1960-х років тіньовий сектор економіки колишнього Радянського Союзу зріс у 30 разів, і навіть за зниженими оцінками досяг 20% національного доходу. Кількість підпільних мільйонерів, що нажили за цей час багатство явно злочинним шляхом, зростає із 100 до 150 тис. осіб [10, с. 80].

Тому встановлені обмеження обігу готівки повинні завдати удар по «тіньовій» економіці та корупції нашої держави, крім цього це сприятиме забезпеченню повноти сплати податків та інших платежів, що позитивно вплине на бюджетну систему нашої держави.

О. Подцерковний зазначає, що зростання готівкової маси в обігу призводить до знецінювання грошової одиниці, посилення інфляційних процесів, розбалансованості споживчого ринку і зниження рівня життя населення, утворення умов для приховування прибутків, що підлягають оподаткуванню, розширення незаконних валютних операцій. Готівковий обіг не дозволяє державі належним чином контролювати такі сфери відносин, як правильність нарахування і сплати податків, витрати бюджетних коштів, макроеко-

номічні й інші показники (для підтримки платоспроможності держави), валютні операції (для підтримки національної грошової одиниці), режим витрачання коштів суб'єктами господарювання (для забезпечення юридичних майнових санкцій). Тому організуючий вплив на розрахунки готівкою, нарівні зі створенням можливостей для контролю над розрахунками готівкою й удосконалюванням власних ціннісних властивостей готівкового обігу, повинен містити елементи його дезорганізації в бік збільшення маси безготівкових розрахунків [11, с. 70].

По-третє, таке введення законодавством ліміту у 150 000 грн буде сприяти збільшенню ВВП, зменшенню доларизації економіки, також такі обмеження розрахунків готівкою завдадуть великого удару по корупції, в першу чергу по контрабанді та зарплаті в конвертах.

Як зазначає М. Рибченко стосовно збільшення частки безготівкових коштів на рахунках у банках, то, на його думку, це безумовно позитивно вплине на банківську систему. Проте він робить увагу на тому, що в Україні ліміти на проведення готівкових операцій – це не той інструмент, який дозволить підвищити фінансову грамотність населення і стане двигуном розвитку платіжних технологій. Швидше, навпаки, дію, як відомо, породжує протидія. Споживачі фінансових послуг можуть вважати, що, змушуючи їх до безготівкових розрахунків, держава намагається порахувати їхні власні гроші й дізнатися, на що вони їх витрачають. Доцільніше було б мотивувати підприємства до безготівкових розрахунків через, скажімо, надання податкових пільг на суму таких розрахунків. Таким чином можна досягти самомотивації розвитку платіжного простору [12, с. 61].

Одним зі способів боротьби з відмиванням злочинних доходів в Україні вбачається зміна структури платіжної системи країни шляхом збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків. Особливість української фінансової системи в тому, що в обігу знаходиться надмірно велика кількість готівки. Цей факт говорить як про недостатнє використання системи безготівкових платежів, так і про наявність розвиненого тіньового сектора. Збільшення загальної кількості безготівкових розрахунків у країні буде сприяти скороченню неконтрольованої готівкової грошової маси, що знаходиться в обігу [9, с. 30].

Доцільно зазначає президент Українського аналітичного центру О. Охріменко з приводу того, що, коли кажуть про країни Західної Європи стосовно того, що у них низькі ставки по кредитах, то всі забувають, що це через те, що там дуже мало розрахунків готівкою.

Проте слід зазначити, що не варто покладатися на те, що обмеження готівкових розрахунків саме по собі може сприяти зниженню рівня корупції та детінізації економіки України. Ці негативні явища потрібно викоринювати комплексно, а не тільки за допомогою даної форми розрахунків.

Окрім вищезазначених позитивних характеристик даної форми розрахунків, існує ряд значних проблем, які потребують негайного вирішення. Це, насамперед, недосконала нормативно-правова база, недостатність інфраструктури, висока собівартість операцій тощо. Так як безготівковий обіг досить вигідно застосовувати в державних цілях, то такі його недоліки необхідно усунути якнайшвидше. Адже саме використання готівки у багатьох галузях економіки є сприяючим фактором дедалі більшого розширення тінізації економіки, що є негативним проявом взагалі. Крім того, НБУ має подбати про те, щоб використання безготівкових форм розрахунків було фінансово вигідним для населення та установ, які займаються продажем товарів і наданням послуг [13, с. 1]. З цього приводу В. Ричаківська зацентрувала увагу на питанні розміру комісії, що встановлюватиметься банками за проведення операції з переказу коштів й відкриття рахунків: «Хоча банки самостійно встановлюють процентні ставки та комісійну винагороду за надані послуги, Національний банк України звернувся до банків із проханням опрацювати можливість оптимізації структури доходів і недопущення додаткового фінансового навантаження на фізичних осіб у частині сплати сум комісійної винагороди банку за переказ коштів. І ми сподіваємося на розуміння та підтримку з боку банківської спільноти» [8, с.1].

Отже, іншими словами, виконуючи новаторську постанову НБУ, покупець і продавець понесуть додаткові витрати, серед яких може бути і відкриття рахунку в банку, і вже вищезазначена оплата комісії за банківський переказ, і це зробить дорожчим загальну суму угоди. Проте при дорогих покупках навіть оплата клієнтами певних комісій – це вторинне питання в порівнянні з гарантією безпеки розрахунків, тому витрачений відсоток коштів, сплачений за комісію банку, треба розцінювати як страхову премію за безпеку ваших коштів, які б ви натомість мали взяти з собою для оплати товару.

Крім того, серед ймовірних ризиків для населення від встановлення граничних сум готівкових розрахунків, зокрема, можна виокремити подорожчання нерухомості на декілька відсотків через необхідність оплати комісії за переведення коштів з одного рахунку на інший і зняття коштів

продавцем. Авжеж, швидше за все, продавці ці витрати перекладуть саме на покупців.

Отже, на даному етапі Україна потребує значних структурних зрушень у напрямі вдосконалення системи безготівкових розрахунків, що надасть змогу державі контролювати систему грошових потоків і виводити грошові кошти з тіні. Базуючись на вищезазначеному, основними шляхами вдосконалення проблем розвитку безготівкового грошового обороту є:

На рівні держави: 1) зробити певні важливі законодавчі нововведення для вдосконалення законодавчої бази щодо регламента системи безготівкових розрахунків, що досить часто неможливо через відсутність політичної волі; 2) забезпечення обов'язкового взаємозв'язку безготівкового та реального товарного обороту; 3) створення дієвої системи контролю за здійсненням безготівкових операцій і оформленням розрахункових документів; 4) побудувати Єдину національну систему банківських карток з урахуванням досвіду платіжної системи Європейських країн із запровадженням її в Україні. Нова система повинна сприяти збільшенню обсягів безготівкових розрахунків в Україні, акумулюванню фінансових ресурсів на території України; 5) створити заходи з організації електронної торгівлі в Україні, а саме, розробка та формування правової бази з проведення торговельних операцій з використанням Інтернету; 6) здійснювати постійний пошук нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які б дозволяли на економічній основі подолати кризові явища і процеси у грошовій сфері.

На рівні банківських установ: 1) заохочення клієнтів і надання переваг у використанні безготівкових розрахунків, тому що на даний час населення вважає за краще тримати заощадження не в банківських установах і платити готівкою. Необхідно взяти за основу стандарти європейських країн і створити відповідні правові механізми, які підвищать рівень безготівкових розрахунків, забезпечивши належний рівень їх надійності в Україні; 2) гарантування безпеки при здійсненні безготівкових операцій; 3) закріпити в Міністерстві юстиції функцію контролера за нотаріусами, тобто вони мають відслідковувати дотримання готівкового ліміту при підписанні тих чи інших угод про купівлю-продаж.

Реалізація вищезазначених заходів призведе до вдосконалювання системи безготівкових розрахунків, збільшить попит, забезпечить зростання обсягу готівки в обігу, і це дасть змогу легалізувати та вивести з обороту значні суми коштів. Щодо суб'єктів підприємництва, то дані кроки

модернізації забезпечать контроль за всіма господарськими операціями контрагентів і зведуть до мінімуму можливість приховування доходів і витрат від податкових органів. Щодо населення, то зберігання грошових заощаджень у банку і проведення безготівкових розрахунків нададуть змогу грошовим коштам працювати саме на економіку країни, а перерахування заробітної плати на банківські рахунки усуне таку проблему, як «зарплата в конвертах».

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що ініціатива НБУ не є новацією, багато хто з європейських держав уже встановили граничні суми готівкових розрахунків, інші країни ще тільки планують запровадити такі норми, тож рішення Національного банку України з цього питання повністю відповідає міжнародному досвіду.

Такий крок регулятора спрямований, у першу чергу, на збільшення обсягу безготівкових форм розрахунків, прозорість операцій купівлі-продажу стосовно податкового законодавства, дефініцію економіки. Для банківської системи такий крок НБУ, безумовно, підвищить частку безготівкових розрахунків, оскільки покупці повинні будуть використовувати свої карткові рахунки або здійснювати розрахунки з поточних рахунків.

Також збільшиться дохідність банків від комісій. Проте, наскільки таке рішення може підвищити частку безготівкових розрахунків, можна буде говорити після певного проміжку часу, проте запровадження обмежень на суму готівкових операцій однозначно має поліпшити ліквідність банківської системи у випадку, якщо будуть забезпечені адекватні заходи за контролем виконання вимоги. Але перший час хтось буде відчувати незручність від такої форми розрахунку, тому що одна справа Європа, інша – ми, але, якщо дана система розрахунку буде вдосконалюватися, то наше країна в цілому зрозуміє, наскільки це зручно всім.

Стабільність фінансової системи країни і національної економіки безпосередньо пов'язана зі стабільністю розрахункової системи, тобто з наявністю надійного механізму платежів, що дозволяють безперебійно здійснювати розрахункові операції, тому вдосконалення безготівкових розрахунків й подолання усіх негативних моментів у цій сфері – це великий крок на шляху до дефініції економіки, який забезпечить стабільність фінансової системи держави і сприятиме зростанню економічного потенціалу підприємств.

Список використаних джерел

1. Безклубий І. Поняття безготівкових розрахункових відносин / І. Безклубий, О. Пафлик // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 1. – С. 19–21.
2. Белов В.А. Денежные обязательства / В.А. Белов. – М: АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 237 с.
3. Ефимова Л.Г. Правовые проблемы безналичных денег / Л.Г. Ефимова // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 39–49.
4. Новоселова Л.А. Проценты по денежным обязательствам / Л.А. Новоселова. – М.: Статут, 2003. – 192 с.
5. Подцерковный О.П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине: монография / О.П. Подцерковный. – Одесса: Студия «Негоциант», 2005. – 308 с.
6. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21 січня 2004р. № 22 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – Ст. 908.
7. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою: Постанова Національного банку України від 06.06.2013 р. № 210 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 54. – Ст. 1973.
8. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=2698813&cat_id=55838.
9. Симов'ян С.В. Розвиток системи безготівкових розрахунків як превентивна форма протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С.В. Симов'ян // Вісник Національного університету внутрішніх справ. Вип. 28. – 2004. – С. 28–32.
10. Шелудько Н.М. Проблеми тіньової економіки в Україні / Н.М. Шелудько // Фінанси України. – 2002. – № 9. – С. 80–87.
11. Подцерковний О.П. Особливості організаційно-правового впливу на розрахунки готівкою в Україні / О.П. Подцерковний // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 4. – С. 69–72.
12. Рибченко М.Ф. Оптимізація системи безготівкових розрахунків / М.Ф. Рибченко // Фінанси України. – 2012. – № 13. – С. 58–64.
13. Поліщук С.В. Безготівкові розрахунки в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / С.В. Поліщук // Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1663>.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2014 р.

ПРОБЛЕМЫ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В ПОЛЬШЕ

Рассмотрены различные подходы к определению понятия «теневая экономика». Указано на необходимость измерения теневой экономики. Проведён анализ главных причин появления и развития теневой экономики. Рассмотрены основные последствия этого явления для экономики страны, типичные налоговые преступления, имеющие пагубное влияние на финансовую систему страны, в т.ч. Польши. Предложены простые и понятные правила отношений между налогоплательщиком и налоговыми органами.

Ключевые слова: теневая экономика, финансы, налоги, предприниматели, коррупция, ВВП, производство, бюджет.

Явление теневой экономики является предметом исследований в рамках многих наук, чаще всего экономики и социологии. Экономика трактует это понятие с точки зрения нелегальных финансовых трансфертов вне определённых сегментов финансового сектора, социология – общественных причин существования теневой экономики и механизмов её появления. Это относительно постоянный элемент современной рыночной экономики. Последствия существования явления «теневой экономики» ощутимы во всех сферах общественной, хозяйственной и экономической жизни страны и каждого гражданина. С одной стороны, оно вызывает определённые помехи в нормальном функционировании, а с другой – необходимость большей эластичности в экономической деятельности государства.

Теневая экономика существует практически в каждой стране. Она отличается только масштабом влияния. Ее оценивают по отношению к ВВП. В скандинавских странах её уровень достигает 3–6%, а в Грузии превышает 62% ВВП [1]. Главные причины появления теневой экономики связаны с чрезмерными налогами, установленными государством. Предприниматели считают, что налоги слишком большие, не в состоянии их оплачивать и в связи с этим переводят свою деятельность в «тень». Кроме этого, её причиной есть слишком сложная и непонятная налоговая система, коррупция и организованная преступность. В странах с высоким уровнем организованной

преступности предприниматели не рискуют показывать свои реальные доходы. Искусственно снижают их и уклоняются от уплаты налогов. Теневая экономика также связана с культурными предпосылками. В ряде стран существует своего рода разрешение (согласие) на существование теневой экономики. Так происходит по (неофициальному) согласию властей [2].

Теневая экономика – это всяческие хозяйственные действия, которые влияют на создание (рост) официального ВВП, но которые непосредственно не регистрируются. Это такая деятельность, которая не измеряется или не декларируется [3].

Другие взгляды имеют энумеративный подход, определяя или называя отдельные составные элементы явления или вид нарушаемых правил, требований. Функционирование в официальной или подпольной экономике отличается на основании соблюдения или несоблюдения существующих правил. Деятельность в рамках правил относится к официальной экономике, а деятельность, нарушающая эти правила – к теневой. Учитывая нарушаемые правила теневая экономика разделяется на [4]:

нелегальную экономику – это экономические действия нарушающие правовые нормы, например наркобизнес, черный валютный рынок;

недекларируемую экономику – деятельность приносящая доход, который не декларируется перед налоговыми органами;

незарегістровану економіку – це незареєстрована в статистичних органах діяльність;

неформальну економіку – це економічні дії, при яких відбувається ухилення від витрат, пов'язаних з загальними нормами і вимогами, і які не користуються перевагами, існуючими завдяки цим же нормам і вимогам.

Згідно з поглядами статистики поняття тіньова економіка в академічній практиці занадто загальне і недостатньо точне. Статистичні служби використовують визначення тіньової економіки з *System of National Accounts* з 1993 р. Згідно з цією системою економічні дії розділяються на:

розпізнавані-непосередньо вимірювані;

нерозпізнавані.

До нерозпізнаваного економічного дії відносяться:

підпольне виробництво, охоплює загальну легальну господарську діяльність, приховану від влади з причини ухилення від сплати податків або ж відповідальності з правовими стандартами (наприклад, з сфери трудових відносин);

нелегальне виробництво, до якого відносяться виробництво товарів і послуг, виробництво, володіння і продаж яких заборонені законом або ж являються нелегальними з причини їх виробництва суб'єктами, не маючими на це належних прав;

виробництво неформального сектору – починається від діяльності посередників, направленої на забезпечення праці і доходів третім особам;

виробництво домашніх господарств для особистого вжитку, охоплює виробництво продуктів рослинництва і тваринництва, лісного господарства, переробку сільськогосподарської продукції, виробництво продуктів повсякденного вжитку, а також платні послуги для дому і поточне утримання будинків, належних їх власникам.

Це означає, що не існує єдиного визначення сфери тіньової економіки. Наслідком цього є необхідність використання багатьох дослідницьких методів, необхідних для вимірювання, а в практиці – визначення розмірів втрачених державним бюджетом доходів.

Мета статті – аналіз головних причин появи

і розвитку тіньової економіки, основних наслідків цього явища для економіки Польщі. Розробка пропозицій, направлених на зниження рівня тіньової економіки.

Причини розвитку тіньової економіки

Головні причини появи тіньової економіки:

чизермерне податкове навантаження, наложеное державою. Підприємці вважають, що податки занадто високі. Не будучи в стані їх сплачувати, переносять свою діяльність в «тінь»;

занадто складна і незрозуміла податкова система. Немногі в стані правильно інтерпретувати вимоги податкових норм і тому переходять в тіньову сферу;

корупція – її високий рівень сприяє появі тіньової економіки;

організована злочинність. В країнах з високим рівнем організованої злочинності підприємці не ризикують розкривати свої реальні доходи, штучно їх занижують і ухиляються від сплати податків;

культурні передумови. В ряду країн існує свого роду дозволення (згода) на існування тіньової економіки. Так відбувається по (неофіційному) згоді влади.

В ринковій економіці податки завжди складають основну частину в структурі державного бюджету. Типичним явищем також є кон'юнктурні цикли. Економічна кон'юнктура сприяє бюджетним поповненням, наприклад, в результаті збільшення НДС, акцизного збору, доходів з податків від фізичних і юридичних осіб. В свою чергу, в період кризи бюджетні доходи зменшуються, і в зв'язі з цим дуже суттєвим стає діяльність по обмеженню практик (в т.ч. злочинних), які призводять до зменшення бюджетних доходів.

Як правило бюджет багатьох країн небалансований. Видатки перевищують доходи. Результати ряду міжнародних досліджень тіньової економіки вказують на те, що каталог причин, викликаючих і посилюючих це явище, в різних країнах схожий. Schneider F. к причинам, викликаючим зростання тіньової економіки, зараховує [5]:

1. Збільшення податкового навантаження і інших обов'язкових відрахувань (наприклад, в соціальні фонди).

2. Сфера державної регуляції.

3. Соціальні трансферти.

4. Регулирование в сфере рынка труда.

5. Услуги публичного сектора (*public sector services*).

Выше перечисленные причины находят своё место в более общей классификации, в которой причины появления теневой экономики упорядочены в трёх группах: экономические, институциональные и психологические. Экономические причины – это недостаточные или вообще отсутствие доходов трудящихся, отсутствие легальной работы и страх перед потерей льгот в случае регистрации трудового договора (например, пенсионеры и те, кто получает социальную помощь). Институциональные причины связаны с высокими налогами на заработки и прочими отчислениями, высоким уровнем социальной помощи для бездомных и нормами, регулирующими отношения на рынке труда (легкость увольнять и трудоустраивать). К психологическим причинам относится налоговый менталитет и склонность к риску. Налоговый менталитет является сферой общественного сознания, отношением к гражданским обязанностям. Его можно определить как групповую общественную реакцию на налогообложение. Это отношение к налоговой системе со стороны определенной социальной группы. Менталитет определяется также как отношение к налоговой системе со стороны социальной группы, с которой налогоплательщик себя отождествляет и к которой относится.

Общество имеет более суровый подход к соблюдению норм, касающихся частной жизни нежели общественного быта, т.е. нарушение публичных норм имеет меньшее наказание нежели нарушение правил частной жизни. Этому содействует слабая позиция налогоплательщика по отношению к государству, а также требовательная налоговая политика.

Проведенные среди предпринимателей исследования подтверждают существование подобного каталога предпосылок, указывая на наиболее существенные среди них, т.е. экономические, которые могут также обуславливаться институциональными. К главным относится слишком большое налоговое бремя и отчисления в фонды социального страхования, необходимость снижения затрат, чтобы быть конкурентоспособными по отношению к работающим легально конкурентам и снижение затрат, чтобы быть конкурентоспособными по отношению к конкурентам, функционирующим «в тени» [6].

Последствия появления теневой экономики

Одним из последствий существования теневой

экономики есть уменьшение доходов государственного бюджета, что одновременно и посредством может привести к необходимости увеличения налогов и росту вероятности появления бюджетного дефицита. Одновременно это также влечет за собой потерю количества и качества общественных благ, приводит также к пагубным изменениям в структуре публичных инвестиций – уменьшаются постоянные и социальные затраты (снижение затрат, имеющих эластичный характер). Это всё приводит к ряду экономических последствий:

в долгосрочной перспективе уменьшаются доходы населения,

замедляется развитие предпринимательской деятельности в частном секторе (по причине увеличения налогового бремени).

Парадоксально, но чем сильнее проявляется перераспределяющая функция бюджета и масштаб влияния государства на экономику, тем размер теневой экономики становится больше. Ограничение теневой экономики приводит к росту доходов от налогов и как результат – большее количество и лучшее качество общественных благ, экономический рост. Неформальный сектор экономики может также иметь большое влияние на процессы изменений на рынке, рост финансовых ресурсов, развитие предпринимательства и появление необходимости внедрения изменений в ряде государственных институций. В связи с этим рост размера неформального сектора может быть нейтральным для экономики и её роста измеряемого ВВП, потому что всяческие негативные последствия будут уравниваться положительными явлениями. Примером позитивного влияния нелегального трудоустройства может быть развитие профессиональных качеств сотрудников, которые не могут найти официального трудоустройства. Негативные последствия этого явления, однако, более существенны и относятся не только к экономической сфере.

Большой масштаб неформальной экономики ведёт к ухудшению правового климата, что есть следствием снижения уровня налоговой моральности. Такая ситуация может потенциально привести ко многим проявлениям безправной деятельности, в т.ч. коррупции. Потери в поведенческой сфере могут иметь очень много других последствий, которые тяжело однозначно измерить.

Другим следствием неформальной экономики и протекающих в ней процессов есть увеличе-

ние количества наличных денег в обороте. Это явление в последнее время очень часто встречается в Польше. Оно является следствием уклонения от формальных расчетов [6].

Типичные налоговые преступления

В рейтинге Мирового Банка «Paying Taxes 2014» Польша находится на 113 месте среди 189 стран. В сравнении с другими европейскими странами этот результат далеко не самый лучший. Например, Словакия заняла 102 место, Словения 54 [7]. Результаты стран западной Европы для Польши пока еще недостижимы.

Польская налоговая система очень сложная, уровень формализма слышком большой, бюрократия, связанная с ведением бизнеса, неотступно следует за налогоплательщиком, в результате чего государство и его органы очень низко оцениваются налогоплательщиками. Это в значительной степени приводит к появлению теневой экономики [8]. Более того, существующее повсеместно убеждение, что уплаченные налоги часто расточительно используются, способствует тому, что налогоплательщики часто и достаточно легко позволяют себе обходить нормы налогового законодательства. По оценкам экспертов, стоимость нерегистрируемой экономики составляет как минимум 200 млрд польских злотых. Это означает, что налоги от этой суммы составляют по крайней мере 40 млрд злотых. В теневой экономике работает 1,3 млн человек, то есть каждый десятый трудящийся в Польше [9]. На рост теневой экономики влияет также «сложность» налоговой системы, большие затраты связанные с легальным трудоустройством, а также налоги.

Согласно результатам исследований В. Мроза из Варшавского государственного экономического университета, главными причинами трудоустройства в теневом секторе в Польше есть низкие доходы, отсутствие возможности легального трудоустройства, высокий уровень налогов и прочих отчислений, более высокие доходы нежели в ситуации трудового договора [10].

На основании информации, касающейся размеров теневой экономики, можно утверждать, что в «новых» странах-членах Европейского Союза он выше, чем в «старых». Теневая экономика увеличивается по мере продвижения с запада Европы на восток, а также с севера на юг. Доля теневой экономики в официальном ВВП выбранных стран представлена на рис. 1.

В 2012 г. доля теневой экономики в ВВП Польши составляла 25%. Средняя величина для всего Европейского Союза – 19%. Снижение уров-

ня теневой экономики до размера среднего показателя для ЕС смогло бы принести для бюджета Польши дополнительные доходы в размере около 20 млрд злотых.

Во многих сферах народного хозяйства теневая экономика не исчезает, а наоборот – расширяется, создавая тем самым угрозу для легально функционирующих фирм. Предприниматели, которые честно платят налоги, становятся менее конкурентоспособными по отношению к тем, которые функционируют нелегально.

В таком случае с целью улучшения своих результатов или же избежания банкротства сами начинают действовать «в тени». В Польше, несмотря на введение новых нормативных решений, все еще очень редко нелегально действующие налогоплательщики встречаются с какими-либо негативными последствиями от такого рода действий. Примером могут быть автобазары или рынки компьютерной техники, отрасль строительных и ремонтных услуг, медицинские кабинеты, опека над детьми и услуги домохозяек, репетиторство, пункты технического обслуживания и прочие.

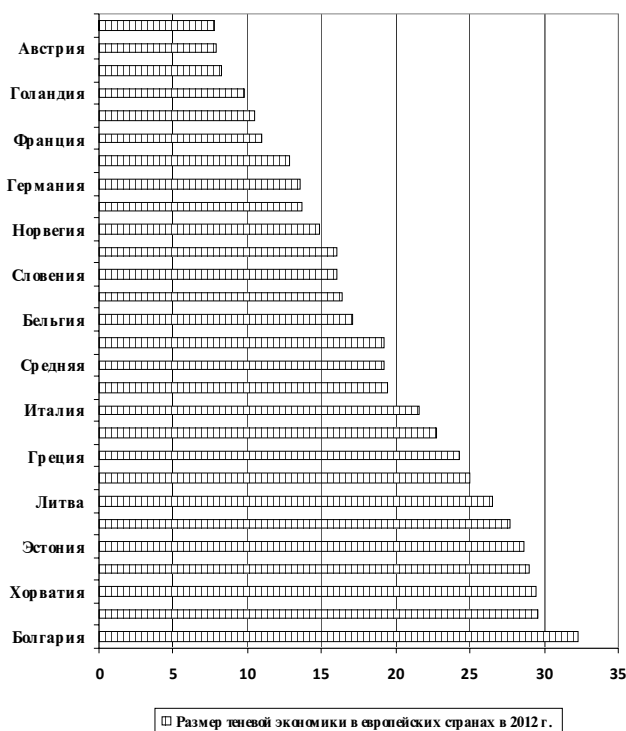

Рисунок 1. Размер теневой экономики в европейских странах в 2012 г. [11]

Налоговым органам легче контролировать легально действующие фирмы, проверять их бух-

галтерскую или налоговую порядочность нежелательно контролировать фирмы, которые функционируют полностью нелегально. Там проще выявить ошибки налогоплательщика, т.е. неправильно рассчитанный НДС, надмерные затраты, разницы между операциями на Аллегро (интернет- аукцион в Польше) и кассовым отчетом и т.д.

Наиболее часто встречаемыми налоговыми преступлениями в Польше есть:

1. Нелегальное трудоустройство.

Результаты контроля, проведенного Государственной Инспекцией Труда, подтверждают, что более 1 млн человек работает нелегально. В свою очередь, органы налогового контроля определяют скрытые отчисления в бюджет на уровне более чем 2,5 млрд злотых (в прошлом году этот показатель составлял 2,1 млрд злотых). Полностью ликвидировать теневую экономику не удалось ни в одной стране. Во все мире в ней функционирует 1,8 млрд человек, т.е. более чем половина всего работоспособного населения [12].

2. Соккрытие доходов.

Как и в случае с нелегальным трудоустройством, предприниматели могут функционировать полностью нелегально, что есть очень рискованным, или же действовать легально, уменьшая при этом свои доходы. Нелегальная деятельность чаще всего проявляется в отраслях, которые трудно контролировать, например, строительные и ремонтные услуги (услуги, предоставляемые в домах, квартирах), выездная торговля, торговля на базарах и рынках и т.д. Нелегальная деятельность очень часто касается также слуг для населения, т.е. репетиторство, медицинские услуги. Хозяйственная деятельность, которая ведётся на постоянных основах и под определенным адресом, не может быть полностью нелегальной, потому что риск был бы слишком велик. Такие субъекты просто не декларируют 100% своих доходов. Несколько проще могут функционировать те, кто не должен регистрировать хозяйственных операций с помощью кассового аппарата.

Каждый субъект, который минимализирует легальные доходы, должен контролировать свои затраты, т.е. скрывать объём покупок, пропорционально до снижаемых доходов, с учетом надбавки. Управление доходами и затратами означает, что предприниматель должен знать как о том, насколько снизить доходы, так и о том, сколько товара может купить в оптовом магазине на чек. Оплата происходит в таком случае наличными (как по стороне доходов, так и затрат).

3. Трансферт прибыли в оффшорные зоны.

Оффшорные зоны – это регионы с низкими и нулевыми налоговыми ставками для отдельных элементов хозяйственной или финансовой деятельности, а также территории, правовые системы которых дают возможность уклоняться от налогов, которые необходимо платить для других стран. Фирмы решают переводить свою деятельность в офшоры по нескольким причинам. Кроме налоговой оптимизации, «налоговый рай» предоставляет защиту активов, защиту перед кредиторами и конфиденциальность. Существование таких зон негативно влияет на состояние бюджетов отдельных стран и их экономик, поскольку создаёт возможность для неравной конкуренции в сфере затрат между фирмами, использующими возможность переводить прибыль зарубеж, и прочими фирмами. Это посредственно приводит к постепенной монополизации отрасли [13]. Польские предприниматели уклоняются от уплаты налогов, пользуясь возможностями офшоров. В больших фирмах, в которых оборот и прибыль значительны, достаточно часто проявляется механизм, заключающийся в открытии фирмы в офшоре. Такой субъект предоставляет польской фирме нематериальные услуги, например, консалтинг, управление, разработка маркетинговых стратегий и т.д., благодаря чему польская фирма снижает прибыль, подлежащую налогообложению.

4. Фиктивные затраты.

Этот метод используется фирмами, которые не имеют возможности скрывать реальные доходы, например, когда приобретающая товары/услуги фирма проверяет правильность выставленных налогоплательщиком счетов-фактур. Явление купли/продажи фиктивных счетов-фактур настолько распространено, что на рынке появились фирмы, которые специализируются именно в торговле фальшивыми счетами-фактурами. В интернете и газетах можно найти предложение фирм, которые принимают участие в процедуре снижения налогов за определённую плату. Она составляет около 10–15%. «Документы» высылаются клиентам до востребования, затраты пересылки оплачивает продавец. Торговля счетами-фактурами не для всех, однако разрешена. В 2005–2007 гг. сотрудники органов налогового контроля, полиция и прокуратура раскрыли преступления по искусственному снижению налогов на общую сумму более 9 млн злотых. За торговлю фальшивыми счетами- фактурами покупателю грозит криминальная ответственность (в зависимости от суммы это квалифицируется как

нарушение или преступление). За преступление грозит штраф в размере от 425,30 до 12 млн злотых, за нарушение от 127,60 до 25 520, 00 злотых.

Несколько тяжелее выявить так называемое «приобретение затрат». В Польше существует множество фирм, генерирующих потери. Наиболее простым способом заработать на такой фирме есть «продажа затрат». Фирма «с потерями» (неплатящая подоходного налога) может выставить счет-фактуру за фиктивные услуги, т.е. рекламу, консалтинг, ремонт, транспорт. Поскольку фирма, которая выставяет счет-фактуру имеет потери, полученный доход не приведет к необходимости платить налог. «Покупатель» затрат оплачивает эту услугу наличными. В результате у него на руках есть правильно оформленный документ от реально существующей фирмы.

Методы обмана налоговых органов временами очень простые. Последствий же как минимум два. Первое, потери государственного бюджета. Второе, влияние на честных предпринимателей, которые могут перенести часть или всю свою деятельность в теневую зону.

Большое влияние на развитие теневой экономики имеет польский менталитет. В Польше бытует общественное согласие на нелегальную работу и уклонение от уплаты налогов. Позитивным моментом есть, однако, то, что постепенно уменьшается уровень общественного согласия на уклонение от уплаты налогов и похожих проявлений. Предприниматели должны понимать необходимость платить налоги. Поэтому следует предпринимать шаги, направленные на борьбу с теневой экономикой. Должны существовать простые и понятные правила отношений между налогоплательщиком и налоговыми органами. Необходима рациональная политика по отношению к налогоплательщикам, которые имеют временные трудности, например, возможность уплаты налогов по частям, освобождение от части или всех налогов взамен за, например, удержание рабочих мест. Деятельность налоговых органов, которая фундаментально нарушает доверие налогоплательщиков к государству, должна сурово пресекаться.

В определенных отраслях необходимо более широко использовать кассовые аппараты. Хорошим решением было бы расширение перечня операций, требующих проведения расчета с

помощью банковского счета (или кредитной карточки). Опыт других стран подтверждает правильность введения налоговых льгот, связанных с использованием услуг лиц, работающих для налогоплательщиков на дому (присмотр за детьми, репетиторство, медпомощь и прочее).

Другим примером, используемым в мире с целью увеличения количества регистрируемых хозяйственных операций с помощью кассовых аппаратов, являются так называемые «чековые лотереи». Они заключаются в том, что каждый чек выданный с помощью кассового аппарата, является одновременно лотереей, которая принимает участие в розыгрыше многих ценных наград, финансируемых государством. Эффектом такого решения был значительный рост количества транзакций регистрируемых с помощью кассовых аппаратов.

Выводы. Одной из наиболее существенных проблем современных европейских народных хозяйств есть существование теневой экономики. Главными причинами её появления есть непомерное налоговое бремя, сложная и непонятная налоговая система, коррупция, организованная преступность и культурные предпосылки. Функционирование теневой экономики, в т.ч. налоговые преступления и уклонение от уплаты налогов, значительно ограничивают возможности государства в плане увеличения бюджетных доходов. В странах, в которых доля теневой экономики в ВВП находится на высоком уровне, происходит снижение бюджетных доходов, что в результате приводит к ослаблению возможности обслуживать внешний долг.

Список использованной литературы

1. Giwyny Urzd Statystyczny. – Warszawa. 2013
2. Buszko A. Nieformalne Aspekty Biznesu. Rosja, Kraje Arabskie, Hongkong- Chiny. / Z.A.Buszka. – Warszawa: Placet, 2010.
3. Schneider F. Shadow Economies: Size, Causes, And Consequences / F. Schneider, D.H. Enste // Journal of Economic Literature. – 2000. – Vol. XXXVIII.
4. Feige L.E. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach / L.E. Feige: Univeristy of Winsconsin-Madison. – Madison, 1990.
5. Goiebiowski G. Zjawisko szarej strefy z uwzgldnieniem gospodarki polskiej / G. Goiebiowski // Wspiyczesna Ekonomia. – Warszawa, 2007.

6. www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml.
7. Barszcz M. Szara strefa. Raport na temat najczkstszych oszustw podatkowych. / M. Barszcz. – Warszawa, 2010. www.bcc.org.pl/uploads/media/ksiega_oszustw_podatkowych.pdf.
8. portfel.pl/pdf/art4209.
9. Mryz B. Giywne formy i przejawy nierejestrowanej dziaialności ekonomicznej. / B. Mryz// Dylematy ekonomii i polityki gospodarczej. – Radom 2005.
10. Nkdzycski K. «Klucz do naprawy finansów publicznych jest ukryty w szarej strefie», [Elektronic resource]. – availableat: www.obserwatorfinansowy.pl.
11. Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych [Elektronic resource]. – availableat: www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-109-1085.

Статья поступила в редакцию 17.04.2014 г.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСТОМ

УДК 64.011.1:3616.334.55

О.П. Кобиляцький,

аспірант,

Інститут економіко-правових досліджень

НАН України, м. Донецьк

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ МІСТА ЛУГАНСЬКА

Розроблено концепцію формування бренду міста Луганська. Детально описано кожен зі складових блоків концепції. Створено план стратегічних дій щодо покращення конкурентних позицій міста Луганська. Визначено місце формування іміджу в загальній концепції бренду міста.

Ключові слова: концепція, бренд міста, Луганськ, імідж.

В умовах загострення конкуренції природні умови і вигідні географічні положення вже не є основними факторами привабливості території. У боротьбі за присутність міжнародних компаній, висококваліфікованих працівників і туристів країни регіони та міста ведуть активну діяльність зі зміцнення їх позицій в напрямку так званих м'яких (якісних) чинників. У зв'язку з цим стратегії економічного розвитку багатьох європейських міст наприкінці 20 -го століття все частіше стали базуватися на маркетингових засадах. Стало популярним таке поняття, як «бренд міста» і «імідж міста», основними цілями яких є підвищення конкурентоспроможності міста.

Місцева влада міста Луганська, усвідомивши важливість впровадження маркетингових засад в управління містом, 20 вересня 2011 р. домовилася про співпрацю між Луганською міською радою та Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ). Ця домовленість передбачає створення бренду міста в рамках проекту «Покращення якості муніципальних послуг в Україні». Однак фундаментом створення бренду повинна бути певна концепція.

Розробка концепції базувалася на дослідженні праць таких вчених, як Г. Ашворт [1], Ф. Котлер [2], Ф. Хубард [3], О. Панкрукін [4]. Проте усі вони носили теоретичний характер. У роботі описано з практичної точки зору процес створення концепції бренду, а також детально розкрито суть кожного з його етапів.

Мета статті – розробка концепції формування бренду міста Луганська і плана страте-

гічних дій щодо покращення його конкурентних позицій.

У глобальній економіці міста конкурують між собою в залученні інвесторів, туристів, талановитих людей і звичайних мешканців. Для вирішення цих завдань щодо розвитку міста останнім часом все частіше використовують концепції, засновані на засадах маркетингу та брендингу [5, с. 405]. Все це необхідно для поліпшення іміджу міста та його позиціонування на міжнародній арені. Розробка відповідної концепції – серйозний крок на шляху до прискореного розвитку, який відповідає потребам цільових аудиторій.

У нашому випадку роль концепції бренду полягає у визначенні стратегічних дій а також у формуванні провідного задуму «як» і «який спосіб» необхідно просувати місто на регіональній та міжнародній арені. Сама концепція бренду міста Луганська може виглядати наступним чином (рис. 1).

Концепція бренду міста Луганська охоплює всі етапи його створення, на рисунку розділена на сім умовних блоків: перший блок (Б1) – блок передумов, підготовчий блок (Б2), практичний блок (Б3), процес формування платформи бренду (Б4), власне сам бренд (Б5), блок впровадження (Б6), блок моніторингу (Б7).

Б1. Передумови щодо брендування міста, зокрема, ініціатива Луганської міської ради та Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ). Місцева влада міста Луганська 20 вересня 2011 р. домовилася про співпрацю між

© О.П. Кобиляцький, 2014

Луганською міською радою та Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ). Ця домовленість передбачає створення бренду міста у рамках проекту «Покращення якості муніципальних послуг в Україні». Таким чином, процес брендування міста було визначено міською радою як важливий захід щодо покращення соціально-економічного стану речей.

Аналіз зарубіжного досвіду брендування міст

у попередніх дослідженнях вказує на те, що впровадження вдало сформованого бренду здатне підвищити іміджеву конкурентоспроможність міста на регіональній та міжнародній арені.

Можливість міста до створення власного бренду передбачала здатність організувати та здійснити інтелектуальний потенціал до розробки бренду, а саме науковців, працівників культури, державних діячів.

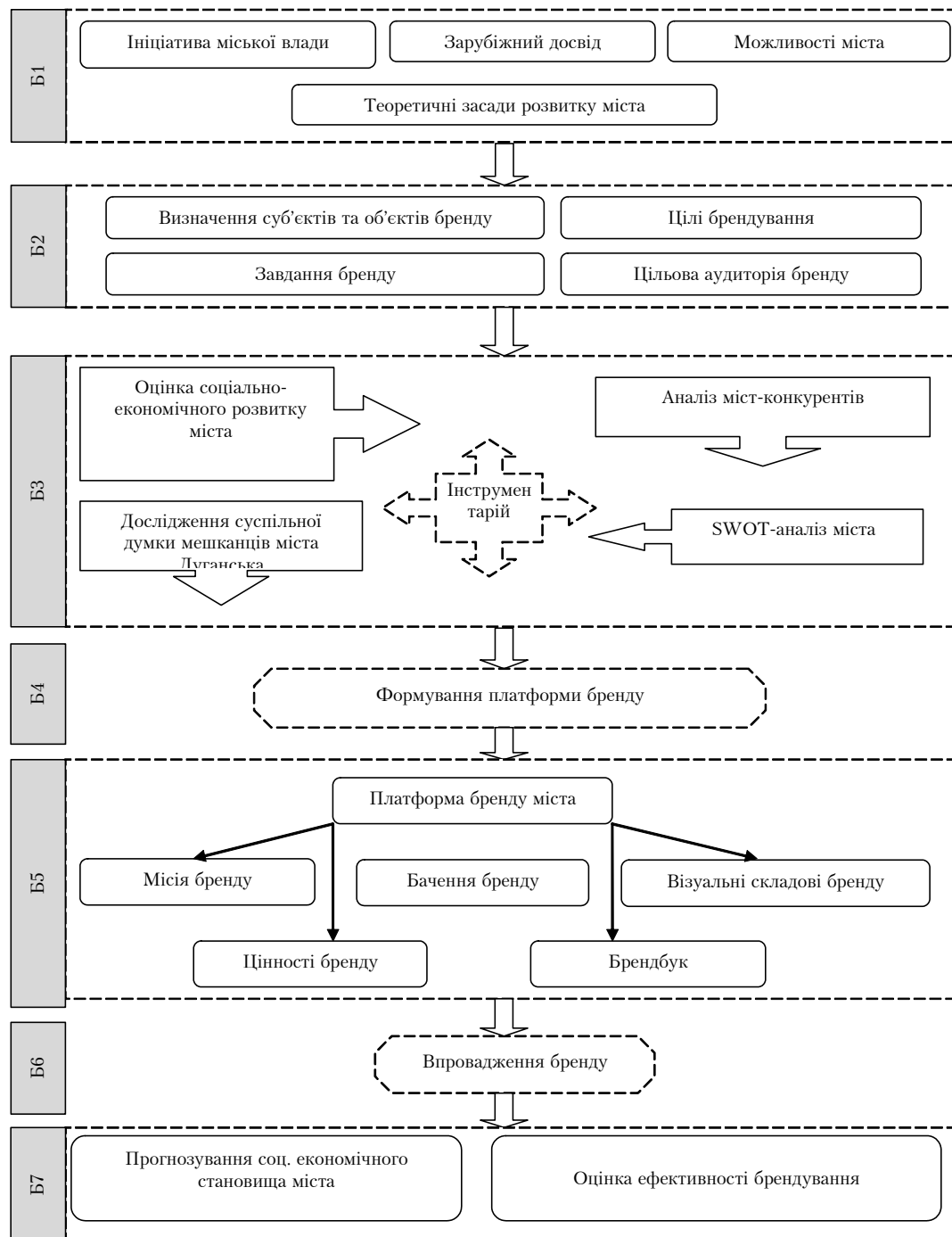

Рис. 1. Основні блоки концепції формування бренду міста Луганська

Протягом усього періоду роботи над концепцією велася активна взаємодія з різними сегментами цільових аудиторій бренду – молоддю, людьми старшого покоління, підприємцями та інвесторами, студентами та викладачами, людьми творчих професій і чиновниками. Це забезпечило облік максимально широкого кола різних думок, пропозицій і оцінок та дозволило інтегрувати в підсумкову концепцію найцікавіші, конструктивні та продуктивні ідеї.

До передумов також варто віднести дослідження теоретичних засад розвитку міста. Серед різноманітних інструментів було визначено місце бренду у процесі розвитку міста.

Б2. Підготовчий етап визначав суб'єкти та об'єкти процесу брендування міста Луганська, цілі та завдання. Обов'язковим кроком також було визначення цільової аудиторії. Суб'єкти бренду: міські органи влади, місцеві підприємницькі структури, некомерційні організації, економічні агенції, спільноти городян тощо. Об'єкти бренду: імідж міста, ЗМІ, елементи візуальної ідентичності, міське середовище. Цілі створення та розвитку бренду співзвучні пріоритетним цілям соціально-економічного розвитку міста Луганська. Основна стратегічна ціль – покращення якості життя, яка визначається економічним добробутом і комфортом життя у місті. Таким чином, цілями брендування Луганська було визначено наступні: підвищення якості життя мешканців міста; розвиток бізнесу; залучення зовнішніх інвестицій; підвищення інноваційної активності; підвищення якості управління містом.

Роль бренду міста в досягненні вищезазначених цілей проявляється через: підвищення позитивної популярності та впізнаваності міста; покращення іміджу та репутації міста; розвиток патріотизму мешканців міста, залучення їх до реалізації проектів вдосконалення міста; активне просування інтересів міста, його ініціатив і проектів; підвищення рівня довіри зовнішніх і внутрішніх споживачів до товарів, робіт і послуг, вироблених чи наданих підприємствами міста.

Завдання бренду: формування іміджу міста, залучення інвестицій, підвищення попиту на власні ресурси міста, забезпечення участі міста в реалізації регіональних або міжнародних програм.

Цільовими аудиторіями бренду міста Луганська було обрано інвесторів (зовнішніх і внутрішніх) а також мешканців міста. Цільову аудиторію характеризує низька однорідність споживачів і низька керованість.

Б3. Практична частина мала на меті збір, об-

робку та аналіз інформації, яка у наступному використовувалася у формуванні платформи бренду. Було проведено оцінку соціально-економічного стану міста Луганська, аналіз Луганська та його міст-конкурентів за факторами конкурентоспроможності. Також проведено SWOT-аналіз міста та дослідження суспільної думки щодо існуючого іміджу міста Луганська.

Б4. Платформа бренду міста, на відміну від платформи бренду корпорації, не може бути побудована тільки на одній конкурентній перевазі, оскільки це знецінює образ міста. У цьому випадку вона повинна відображати образ міста, його цілісність. Детальніше процес формування платформи бренду буде розглянуто нижче.

Б5. Місію міста Луганська було запропоновано сформулювати наступним чином: «Луганськ – місто динамічного розвитку та успішних людей». Бачення міста впливає з того, яким його хочуть бачити мешканці у майбутньому: «Луганськ: активний, інноваційний, комфортний».

Візуальні складові бренду – це, у першу чергу, логотип. Але, на відміну від підприємств, логотип бренду міста є більш гнучким у виконанні та використанні. Це обумовлено декількома чинниками: різноманітністю міського середовища та низькою однорідністю цільової аудиторії. У випадку Луганська в якості основи логотипу було обрано стилізовану букву «Л». У різноманітних формах логотип може набувати вигляду квітки абрикосу.

Брендбук – це свого роду інструкція щодо використання графічних атрибутів бренду (стиля). Інформація, наведена у брендбуку, носить суто технічний характер. Основна мета брендбуку – описати як і в який спосіб можна та необхідно використовувати ті чи інші візуальні елементи бренду. Дотримання цих вимог запобігає невірному трактуванню ідей та змісту, які мають передаватися через візуальну складову.

Фундаментальним компонентом платформи бренду є система цінностей. Цінності бренду – це принципи, норми, правила, відповідно до яких бренд створюється і розвивається, взаємодіє зі своїми цільовими аудиторіями. Відповідно до проведених досліджень було запропоновано наступну систему цінностей: динамічність розвитку; відкритість мешканцям, гостям і інвесторам; надійність міста як ділового партнера; співробітництво влади, бізнесу, науки та мешканців з метою забезпечення високої якості життя населення; новаторство рішень в управлінні й бізнесі. Розроблена система цінностей бренду міста Лу-

ганська внутрішньо збалансована, надає цілісність і завершеність всій платформі.

Б6. Реалізація концепції. На цьому етапі проводяться заходи щодо безпосереднього впровадження концепції: супроводжуються масовими публікаціями в ЗМІ, випуском оглядів і прес-релізів, прес-конференціями, репортажами та інтерв'ю. Чим більше каналів ЗМІ буде охоплено, тим більше споживачів дізнається про бренд і запам'ятає його. Цьому питанню буде приділена увага в подальших дослідженнях.

Б7. Етап моніторингу передбачає не тільки збір інформації про фактичний вплив бренду на соціально-економічне становище міста, але і прогнозування можливого впливу в майбутніх періодах. Цей етап не має чітких часових рамок, тому що впроваджена концепція бренду потре-

бує постійного моніторингу на предмет відповідності реальному стану речей (зміна ринкової кон'юнктури, зміна прагнень мешканців міста, інші глобальні зміни). Проблема моніторингу потребує більш глибоких досліджень у наступних працях.

Розглянемо детальніше складові процесу формування платформи бренду міста Луганська (рис. 2). Зосередимося на кожній зі складових і наведемо результати розробки елементів концепції бренду.

Побудова платформи бренду починається з визначення факторів привабливості міста. Фактори привабливості в рамках створення бренду це, перш за все, так звані «м'які» фактори. У процесі розробки концепції бренду міста Луганська було визначено наступні бажані м'які фактори.

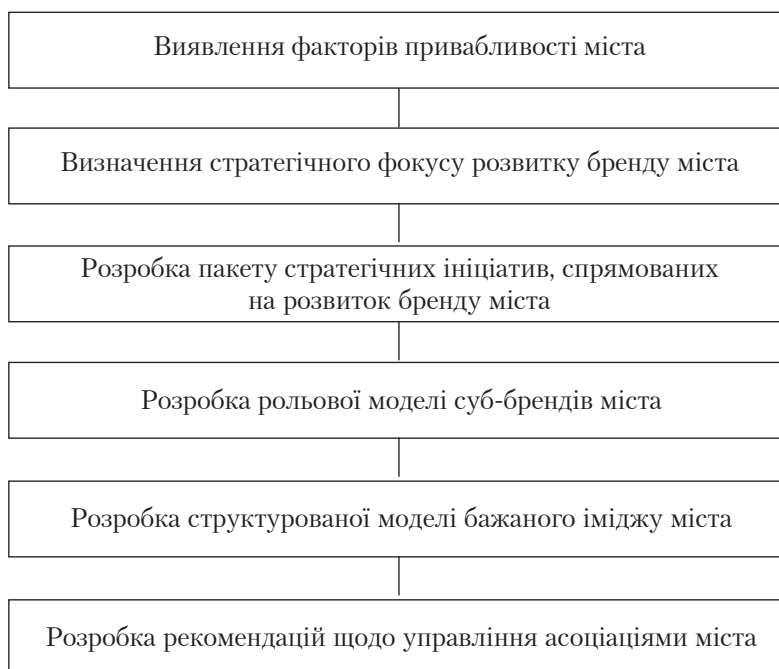

Рис. 2. Складові процесу формування платформи бренду міста Луганська

Луганськ: місто, де історичний досвід багатокультурного життя зливається з готовністю до активної участі мешканців у його розвитку; місто дитячих молодіжних творчих традицій; місто працьовитих, самостійних, практичних та раціональних людей; місто укріплення співробітництва з містами Східної та Західної Європи. Луганськ славиться своєю відкритістю до підприємців, готових вкладати свій капітал у місто; місто з гарними умовами для реалізації проєктів, заснованих на сучасній промисловій базі; місто з потужними науковими центрами, здатними генерувати нові ідеї та створювати нові технології; місто,

яке рішуче підтримує розвиток бізнес-середовища.

Наступним кроком була розробка пакету стратегічних ініціатив, спрямованих на розвиток бренду міста. Досягнення цілей бренду полягає у втіленні конкретних завдань. Сукупність таких дій можна назвати стратегічним фокусом розвитку бренду міста: будівництво нових об'єктів інфраструктури міста; реалізація інвестиційних проєктів у секторах гірського машинобудування, ІТ-аутсорсингу, будівництво логістичних центрів; будівництво нових об'єктів промисловості в рамках Індустріального парку міста Луганська; вен-

чурне інвестування. Виконання цих завдань має проходити в рамках певних напрямів, які включатимуть в себе стратегічні ініціативи.

Перший напрям – це розвиток бізнесу. Він включає в себе наступні стратегічні ініціативи: створення та ефективне функціонування регіональних та міжрегіональних економічних структур; модернізацію та розвиток міського господарства; розвиток існуючої системи репрезентації та підтримки бізнесу.

Другий напрям – залучення зовнішніх інвестицій, включає в себе такі ініціативи: створення ефективного механізму залучення, підтримки та супроводу інвестора на території міста; підготовку та просування земельних ділянок і промислових зон; залучення венчурного капіталу.

У рамках другої ініціативи у 2012 р. розпочато роботи зі створення Індустріального парку в місті Луганську. Визначена земельна ділянка площею 80 га під будівництво та розміщення будівель, споруд і об'єктів під проект Індустріального парку у Жовтневому районі, поблизу Гострої Могили.

Наступний напрям – підвищення інноваційної активності. До цього напрямку віднесемо наступні дії: створення центру інноваційних технологій; формування інноваційних кластерів; реалізацію інноваційних проектів у різноманітних галузях господарства міста.

Четвертий напрям – управління містом, включає в себе наступні ініціативи: підвищення професіоналізму органів місцевого самоврядування у комунікації і співпраці з бізнесом та інвесторами; лобіювання інтересів на державному рівні з укріплення статусу міста Луганська; розвиток співробітництва з бізнесом та інвесторами в рамках державно-приватного партнерства.

У процесі створення концепції бренду міста Луганська важливим етапом стала розробка рольової моделі суб-брендів міста. Суб-бренди міста – це підприємства, які проводять свою діяльність у місті, а їх продукцію споживають у місті та за його межами. Якість виробленої продукції і якість надання ними послуг напряму впливає на імідж міста тому, що між такими підприємствами і самими містом є міцний асоціативний зв'язок у цільових груп.

Було проведено аудит суб-брендів, виявлено ключові суб-бренди міста та визначено основні асоціації, які вони визивають у цільових аудиторіях. Виявлено роль кожної з груп суб-брендів. Для наочного представлення результатів дослідження усі суб-бренди міста було вирішено розділити на групи. Таких груп виділено п'ять: пер-

спективні точки економічного зростання; активні точки економічного зростання; інноваційний потенціал; продовольча безпека; духовна опора для розвитку.

До перспективний точок економічного зростання відносяться ще не розвинуті проекти у місті (але саме вони через декілька років можуть стати ключовими іміджоутворюючими суб-брендами міста Луганська): Індустріальний парк у місті Луганську, логістичний термінал. Їхня роль: основа асоціативного зв'язку з Луганськом як «містом відкритим для бізнесу».

Активні точки економічного розвитку включають в себе вже існуючі суб'єкти господарювання, які динамічно розвиваються і є лідерами у своїй галузі (табл. 2).

До таких суб-брендів можна віднести: Агрон, ПАТ «Луганськмлин», ПАТ «Луганський м'ясокомбінат», ПАТ «НПП «Трансмаш», ТД «Маршал», ЛАТ ТМ «МілаМ», ТОВ «Полі-Пак», Авіаремонтний завод, Музей авіації. Роль суб-брендів: основа для розвитку агропромислової інтеграції, ефективних ланцюгів додаткової вартості; суб-бренди, які формують імідж міста як «промислового центру»; авіаційні традиції.

До групи «інноваційного потенціалу» вирішено віднести вищі учбові заклади міста, як осередки розвитку: Східноукраїнський національний університет ім. Даля, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, Медичний університет, Луганський національний аграрний університет, Луганський державний університет внутрішніх справ. Ці учбові заклади відомі своєю багатопрофільністю й формують імідж міста як «інтелектуального та інноваційного центру».

До групи продовольчої безпеки слід віднести підприємства агропромислового комплексу міста та підприємства з переробки агропродовольчих ресурсів. Інформація про продукцію промислових підприємств (подекуди вузькоспеціалізованих) не завжди розповсюджена серед широкого загалу. Тому саме продукцію агропродовольчого підкомплексу можна назвати «народною». Загалом, така градація груп дозволяє відокремити ролі суб-брендів для двох багато в чому різних цільових сегментів: мешканців та інвесторів. До цієї групи увійшли: ТМ «Луганські делікатеси», ТМ «Луга-Нова», ТМ «Добродія», ТМ «Станія», ТМ «МілаМ». Вони відомі як потужні продуктово-торгові марки місцевих виробників широкого профілю, відомі на зовнішніх ринках. Їхня роль у формуванні образу міста з підприємствами, які виробляють високоякісну продукцію.

Остання група – це група «духовної опори для розвитку». Вона включає в себе не тільки культурні пам'ятки, але й видатних особистостей та образи, які пов'язані з містом. До цієї групи входять такі постаті, як К. Ворошилов, В. Даль, М. Матусовський. До закладів та установ можна віднести філармонію, кафедральний собор св. Петра і Павла, ФК «Зоря», Гольфклуб (First Golf & Country Club). Окремо треба відмітити абрикос, як квітучий символ Луганська. Ролі цих суб-брендів: духовна опора для розвитку; творчі центри, де художні традиції були сформовані на ґрунті високої професійної майстерності (філармонія); духовна та релігійна опора для розвитку (собор); емоційна прив'язаність до міста, гордість за командні досягнення («Зоря»); образ світлого та квітучого міста.

Репутація та імідж суб-брендів тісно пов'язана із сукупним іміджем міста. Як вже зазначалося раніше, імідж це так званий місток між цільовою аудиторією та реальним станом речей у місті. Тому однією з ролей бренду міста в досягненні пріоритетних цілей є саме покращення іміджу та репутації міста. Концепція бренду міста Луганська передбачає створення моделі (формули) бажаного іміджу міста.

Під формулою бажаного іміджу слід розуміти сукупність емоцій й образів, які мають виникати у цільовій аудиторії під час згадування Луганська. Умовно було поділено ці образи на декілька груп: місто динамічного розвитку; комфортне місто; місто, відкрите для бізнесу; розумне місто; місто професіоналів; промисловий центр.

Імідж бренду – це, насамперед, його сприйняття. Сприйняття більшою мірою відбувається через асоціації. З асоціаціями, пов'язаними з містом, можна проводити наступні дії: додавати нові; посилювати вже існуючі; послаблювати існуючі; скасовувати існуючі.

На початковому етапі з розробки концепції бренду міста Луганська проводилося дослідження з вивчення сприйняття існуючого іміджу міста Луганська його жителями. На основі цього дослідження було запропоновано дві групи асоціацій та дій, які над ними необхідно вчинити. Так, у першу групу асоціацій увійшли ті, які необхідно додати або підсилити. Додати необхідно наступні асоціації: місто, яке створює можливості та стартові площадки для нових видів економічної діяльності; місто, комфортне для мешканців, розвиваюче інфраструктуру, що модернізує міське господарство; місто інноваційних перспектив, яке динамічно розвивається на інноваційних

засадах; місто, яке активно залучає венчурний капітал; місто квітучих абрикос; місто знакових заходів. Асоціації, які необхідно посилити: місто з високим потенціалом ділової активності його бізнес-середовища; великий промисловий центр на Сході України; місто з ефективним механізмом залучення, підтримки і супроводу інвестора; місто з багатопрофільними установами освіти, здатними генерувати нові ідеї і створювати нові технології; «зрозуміле місто», з прозорим управлінням; місто з ефективно діючою дозвільною системою; місто, що зберегло авіаційні традиції; місто релігійної толерантності, місто майстрів і видатних людей; місто дитячих і молодіжних творчих традицій; місто – парк.

Друга група асоціацій включає в себе такі, від яких необхідно або позбавитися, або послабити їх. У першу чергу позбавитись необхідно наступних асоціацій: місто, відоме, як «місто суворох людей»; місто з проблемами ЖКГ; місто, відоме кримінальною обстановкою, корумпованістю; «сіре місто». Асоціації, які необхідно послабити: місто, відоме тільки як місце, де виробляють локомотиви; стійка асоціативна прихильність до Донецька; місто з низьким рівнем культури.

Наступний крок – визначення кола організацій з їх каналами впливу на імідж міста, виділення специфіки кожної групи, цілей та інструментів впливу. Запропоновано розділити організації і структури на три групи. Перша група: органи державної влади на всіх рівнях, а також всі види державних і комунальних підприємств. Друга група: комерційні підприємства. Третя група: некомерційні організації.

Інструментами формування іміджу у всіх групах будуть: засоби масової інформації (друковані видання, теле-, радіопрограми), інвестиційні форуми, громадські слухання, використання продукції як носій інформації (для комерційних організацій), зовнішня реклама, реклама в мережі Інтернет.

Запропоновані канали формування іміджу дозволять розподілити інформаційне навантаження з просування міста серед організацій та підприємств різної форми власності залежно від їх спеціалізації. Вважаємо, що ініціатива з формування іміджу міста Луганська повинна виходити від Міської ради і бути спрямована на комунальні підприємства, комерційні підприємства та недержавні організації. Однак носити така ініціатива може лише рекомендаційний характер. Міська рада має визначати вектор формування іміджу. Сам процес не повинен закінчуватися

після впровадження інших складових концепції бренду міста Луганська. Важливою частиною процесу формування іміджу є його моніторинг у певний період часу. Це дозволить оперативно вносити зміни в модель формування іміджу.

Висновки. Створено концепцію формування бренду міста Луганська, яка складається із сімох блоків. Створено план стратегічних дій, впровадження яких за одночасним ефективним використанням інструментів брендингової комунікаційної політики покращить конкурентну позицію міста Луганська.

Для Луганська була визначена роль іміджу у процесі прийняття рішень про інвестування в місто. У результаті дослідження було визначено, що формування іміджу міста дозволить позитивно вплинути на інвестиційну привабливість міста, і, як наслідок, на комфортність проживання в ньому. Визначено місце формування іміджу в загальній концепції бренду міста. В якості рекомендацій запропоновано варіанти дій по відношенню до тих чи інших складових іміджу міста. Виділено декілька груп організацій і підприємств з різними ролями у формуванні іміджу міста Луганська.

У наступних дослідженнях планується приділити увагу розробці практичних заходів щодо реалізації концепції бренду міста Луганська. Та-

кож планується приділити увагу розробці методики моніторингу впливу бренду міста на його соціально-економічне становище, а також методики прогнозування цього впливу.

Список використаних джерел:

1. Ashworth G. J, Marketing of places: What are we doing? / Ashworth G. J // Marketing Urbano International Conference, Edizioni Torino Incontra. – 1994. – P. 643 – 649.
2. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. – СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. – 385 с.
3. Hubbard P. The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regimes and Representations / P. Hubbard, T. Hall. – Chichester: John Wiley & Sons. – 1998. – 376 p.
4. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий: учеб. пособие/ А.П. Панкрухин. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 328 с.
5. Metaxas T. City Marketing and City Competitiveness: An Effort of Reviewing the Last 25 years, / T. Metaxas// Discussion Paper Series. – 2007. – Vol. 13(18), P. 403-422.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2014 р.

«МЕТОД КАНАЛІЗАЦІЇ», АБО ЧИ ПОТРІБНІ ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ ТАКІ «ДОСЛІДЖЕННЯ»?

Одночасно зі збільшенням в Україні кількості юридичних вишів різних форм власності постійно зростає й чисельність осіб, які здобули чи бажають здобути наукові ступені та вчені звання. На сьогоднішній день в Україні підготовку юристів здійснюють близько 300 навчальних закладів (незалежно від рівня акредитації), у тому числі навіть технікуми найрізноманітнішого профілю. Як наводить В.К. Макутов, тридцять років тому вирішення питання про відкриття юридичної спеціальності було вельми складною справою. клопотання університету розглядалося на високому рівні в уряді, при цьому враховувалися висновки про потребу у спеціалістах, про матеріально-технічне забезпечення (будівлі, приміщення, гуртожитки, фінансування), про забезпечення кадрами викладачів. На той час в Україні було всього три юридичні факультети (в Києві, Одесі, Львові) й інститут у Харкові [1, с. 307]. Як відомо, ще декілька десятиліть тому здобути науковий ступінь було набагато складніше, ніж зараз, адже до наукових досліджень висувалися більш суворі вимоги, й лише за умови їх дотримання людина могла претендувати на те, щоб вважатися представником наукової еліти.

Протягом останніх років з боку найбільш авторитетних представників різних наукових шкіл все частіше почали домінувати настрої, що свідчать про гостре занепокоєння станом організації науково-дослідних робіт, а також про цілком обґрунтоване обурення з приводу різкого падіння якості результатів наукових досліджень, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата чи доктора наук. Втім, на жаль, серед більшості осіб, прізвища яких згадувалися поряд із констатацією і доведенням фактів учинення ними плагіату, фальсифікації наукових знань,

неякісного рецензування та інших резонансних випадків, мало кого було позбавлено наукового ступеню або вченого звання. На необхідності викорінення цієї ганебної практики безкарності постійно наголошували академіки Г.А. Аванесов, В.С. Зеленецький, П.М. Рабинович та інші. У своїй праці «Околонаучные подходы к научным проблемам» Т.А. Денисова, цілком поділяючи позицію інших провідних науковців, зазначає, що протягом останніх років втрачається спадкоємність поколінь, хоча будь-яка наука відчуває потребу не лише в кількісному, але і в якісному складі дослідників, і не випадково вчені всього світу стурбовані формальним ставленням до справи, зростаючим рівнем плагіату, копіювання тощо [2, с. 93].

Незважаючи на вжиття Міністерством освіти і науки України заходів щодо посилення вимог до здобувачів наукових ступенів і підвищення якості підготовки наукових досліджень, з боку окремих осіб все ще мають місце випадки відверто формального та безвідповідального ставлення до наукової діяльності.

Як приклад, у Національному університеті біоресурсів і природокористування України Кабінету Міністрів України було виконано дисертаційне «дослідження» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» на тему «Адміністративно-правові аспекти нормотворчості публічної адміністрації в Україні» [3], автором якого є Делія Юрій Володимирович (канд. юрид. наук, доцент), який зараз займає посаду викладача кафедри конституційного та міжнародного права Донецького юридичного інституту МВС України.

Нещодавно, — а саме 26 березня 2014 р., — це «дослідження» було захищено на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.142.02 Міжрегіональної академії управління персоналом. Однак навіть поверхове ознайомлення зі змістом автореферату цієї «дисертації» дозволяє переконатися, що «дослідження» Ю.В. Делії є, по суті, свідченням того, що його автор узагалі не має жодного відношення до науки, не володіє ані методикою наукового пошуку, ані відповідною термінологією та, власне, не розуміє сам, про що йдеться в його «роботі».

Перш за все, у назву «дисертації» винесено термін, який не застосовується в текстах чинних нормативно-правових актів, а в теорії не має чіткого визначення — «публічна адміністрація». Те ж стосується «суб'єктів», але автор, не окресливши їх кола, намагається визначати «засади» їх «нормотворчості». Аналогічним чином побудовано і структуру «роботи», в якій назви підрозділів складаються з термінів, які суперечать одне одному, а зміст не пов'язаний із назвами.

Так, автором виноситься у перший рівень наукової новизни положення про те, що ним нібито «доведено»: «нормотворчий процес суб'єктів публічної адміністрації — це необхідна гарантія належного нормативно-правового регулювання місцевих відносин, які постають невід'ємною умовою прийняття оптимальних правових актів суб'єктами публічної адміністрації» (с. 5). Дійсно, спростувати таке твердження складно через його повну абсурдність. Тобто Ю.В. Делія «доводить», що процес є гарантією, що існують якісь «місцеві відносини» (хоча не зрозуміло, що при цьому мається на увазі), і ці відносини постають умовою прийняття актів.

Більш за все вражає те, що з подібних тверджень складається абсолютно весь зміст «дослідження». Далі буде наведено деякі з них. Предмет і зміст нормотворчості — це система правових норм (с. 5).

Нормотворчість публічної адміністрації є категорією адміністративної науки та права; ця категорія є однією з форм правотворчої діяльності (с. 6). Існує новий суб'єкт управління на місцях — публічна адміністрація, що об'єднує як органи державного управління, так і органи місцевого самоврядування (с. 7). Процеси і явища становлять повноваження, що є динамічною категорією, яка, своєю чергою, здійснюється завдяки змінам і доповненням до чинного законодавства (с.10). Назва підрозділу 1.4 «Джерела нормотворчості

суб'єктів публічної адміністрації» також яскраво демонструє загальний освітній рівень автора, який не обізнаний щодо змісту відомого всім студентам юридичних вишів терміну — «джерела права». Однак, як бачимо, це не заважає «дослідникові» довільно використовувати цю та інші наукові категорії, вибудовуючи іноді непередбачувані словосполучення, конструкція яких не вкладається у межі здорового глузду.

Зокрема, на с. 12 Ю.В. Делія класифікує джерела нормотворчості суб'єктів публічної адміністрації. Далі, на с. 13, він у варварський спосіб змішує генезис і методологію дослідження нормотворчості публічної адміністрації (підрозділ 2.1), при цьому виходить за межі наукової спеціальності 12.00.07, оскільки переключається на питання державного управління, а не адміністративного права. Зміст підрозділів 2.1 і 2.3 являє собою повторення й містить текст, положення якого дублюють раніше викладений матеріал.

У названих підрозділах «дисертації» йдеться про методологію наукових досліджень, але в інтерпретації Ю.В. Делії цей предмет наукового пошуку набуває катастрофічно викривленого вигляду, що становить окрему тему для критики підходу автора до розуміння пов'язаних із цим питань. А точніше, це жодної критики не витримує. Так, автор не бачить різниці між методами наукових досліджень, методами правового регулювання та методами організації діяльності органів місцевого самоврядування й місцевих органів виконавчої влади. Отже, повною нісенітницею можна назвати сформульоване автором «визначення»: *«методологія дослідження правотворчої діяльності суб'єктів публічної адміністрації — це система прийомів і способів, які здійснюються в певному порядку органами і посадовими особами публічної влади, що потребує процесуального порядку розроблення і прийняття, змінення й доповнення правил поведінки з питань місцевого значення в межах Конституції та законів України»* (с. 15.). Це чітко простежується й змісту опублікованих ним «праць», які зазначено серед результатів апробації за темою «дисертації».

Наприклад, у науковій статті «Методологія та методи дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні» Ю.В. Делія демонструє вміння створювати видимість науковості цієї «праці», компілюючи матеріали з різних джерел наукової та навчальної літератури, в яких спільним є лише ключові слова «метод», «методологія», «правотворчість» і «місцеве самоврядування». Результатом потуг

автора стає ототожнення (себто, звалювання до купи) методів правового регулювання суспільних відносин із загальнофілософськими методами наукового пізнання та методами діяльності органів місцевого самоврядування. Вдаючись до надмірного, на цілу сторінку, цитування іншого автора, що досліджував методи, застосовувані у практиці місцевого самоврядування, Ю.В. Делія «обгрунтовує», що до методів дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування, таким чином, слід відносити методи «місцевих фінансів [...], нормативні методи; каналізація, електро-, газо- та водопостачання...» [4, с. 165]. Далі в тексті статті Ю.В. Делія змішує методи дослідження системи і структури сучасного права (системний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий тощо) з принципами діяльності органів місцевого самоврядування, додаючи до них, зокрема, принцип субсидіарності під час прийняття рішень [4, с. 166]. Ще далі Ю.В. Делією наведено цитату з праці іншого автора – Г.В. Гребенькова [5], яка внаслідок неправильного перекладу з російської мови набула спотвореного змісту: «пошуки апріорних початків (витоків) права, слід вважати, що сама організація і закономірності розвитку об'єктивного світу і культури як «штучного» світу людей, а також біосоціальна природа людства має на увазі ті початкові початки, які в кінцевому підсумку є одним із способів збереження людства як виду та індивіду, має право в якості транс-і кроскультурного феномену збереження людської здатності співіснувати та зберегти свою соціабельність» [4, с. 166]. В кінці статті, тематика якої, нагадаю, була пов'язана з методологією наукових досліджень, Ю.В. Делія доходить висновку про існування «окремої групи методів – методів залучення громадян до безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення...» [4, с. 167]. Будь-які коментарі, здається, тут є зайвими.

В іншому, не менш феєричному своєму псевдонауковому витворі – «Окремі питання методології дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні», що багато в чому текстуально дублює попередню статтю, Ю.В. Делія знову змішує методи правового регулювання з методами наукового пізнання. Наприклад: «...при цьому застосовуються, відповідно, методи конституційно-правового та муніципально-правового регулювання суспільних відносин... У науковій теорії конституційного та муніципального права також застосовується

відповідна методологія, а саме, загальнонаукові методи пізнання – гносеологічний, діалектичний, порівняльно-правовий, аналізу й синтезу тощо» [6, с. 29].

На окрему увагу заслуговує й таке твердження Ю.В. Делії: «Виділяють такі методи дослідження правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування: імперативний, диспозитивний, рекомендаційний і декларативний» [6, с. 31]. Тобто, якщо вдуматися у зміст написаного, то за логікою Ю.В. Делії виходить, що імперативний метод дослідження, мабуть, означає певну безпеляційність і примусовість вивчення певних питань, диспозитивний – можливість досліджувати чи не досліджувати щось за своїм бажанням, рекомендаційний – вимогу слідувати якимось порадам, а декларативний – то, відповідно, вдавати, ніби щось досліджується. Далі Ю.В. Делія висновує про якусь користь від запропонованої ним «методології»: За допомогою методології маємо змогу правильно визначити місце муніципально-управлінської діяльності в динамічних і складних процесах правоутворення у сфері місцевого самоврядування та правотворчої діяльності його суб'єктів, а так само – правореалізації, виявити об'єктивні закономірності генези, розвитку та функціонування правових суспільних відносин...» [6, с. 32] і так далі.

В іншій науковій статті, яку було опубліковано у співавторстві з В.П. Юрченко, і присвячено проблематиці судового контролю в адміністративному судочинстві України [7], Ю.В. Делія знов демонструє «креативність», на цей раз підміняючи поняття і сутність судового контролю в окресленій сфері питаннями контролю в державному управлінні. Прослідкувавши «логіку» автора за змістом цієї статті, нескладно помітити, що причиною такої помилки є простий збіг за ключовим словом «контроль». Не вдаючись до більш глибокого аналізу змісту двох абсолютно різних правових інститутів – судового контролю та контрольної діяльності у сфері виконавчої влади, Ю.В. Делія, впевнено ототожнює їх, оскільки дійсно не бачить між ними різниці. Крім того, він додає посилання на працю іншого автора – М.Н. Берідзе, де йдеться взагалі про здійснення контролю у провадженні за пропозиціями, заявами та скаргами громадян [7, с. 88]. Так само, вдаючи, нібито ним опрацьовано джерела наукової літератури з обраної проблематики, Ю.В. Делія наводить і положення, що стосуються провадження у справах про адміністративні правопорушення, оскільки у цитованих

ним працях фахівців також зустрічалися знайомі ключові слова «контроль» і «адміністративний процес». Таким чином, очевидно є компіляція побудови тексту статті.

Компіляція – це спосіб і одночасно результат одного з видів антинаукової діяльності. З цього питання слухним є висновок В.С. Зеленецького, який зазначав, що, відображаючи сутність такого підходу до одержання необхідних конкретній особі відомостей, компіляцію можна розглядати у вигляді своєрідного літературного монтажу тих даних, які включаються в таке, що розробляється або одержується, в кінцевому підсумку, зведення наукових даних. Якщо для справжньої наукової діяльності притаманним є наукове дослідження конкретних фактів або явищ, то для компіляції характерним є своєрідний технічний монтаж в одне зведення наукових даних, які було одержано іншими дослідниками [8, с. 29].

У згаданій статті «Судовий контроль в адміністративному судочинстві поняття та межі» Ю.В. Делія наводить як приклад справи про адміністративні правопорушення [7, с. 90], не звертаючи жодної уваги на те, що порядок їх розгляду регламентовано не Кодексом адміністративного судочинства України, а зовсім іншим нормативно-правовим актом – Кодексом України адміністративні правопорушення. Це ще раз підтверджує те, що автор не знайомий з тематикою обраного ним напряму наукового пошуку, хоча називати це «розроблення» науковим було б не справедливо, оскільки за своєю сутністю воно суперечить усім відомим гносеологічним засадам і методам і отже антинауковим.

Але повернемося до змісту докторської «дисертації» Ю.В. Делії, де у підрозділі 2.4 він виводить питання місцевого значення на міжнародний рівень, про що свідчить сама назва підрозділу; там він знову згадує про методи, ототожнюючи їх із «...засобами побудови органів публічної адміністрації за допомогою юридичної техніки» – саме так зазначає автор (с. 16).

Автореферат Ю.В. Делії містить і багато інших псевдонаукових тверджень, подальше перерахування яких може бути шкідливим для здоров'я, а провести їх більш глибокий аналіз не вбачається можливим, оскільки це завдання належить, скоріш, до компетенції психіатра для визначення психічного стану й характеру патології у свідомості такого «докторанта», аніж до компетенції працівника наукової сфери.

Крім абсурдних положень і висновків, у «дослідженні» Ю.В. Делії зустрічаються й елементи

відвертого плагіату з робіт, зокрема, тих осіб, в яких він здійснює «наукове керівництво» підготовкою ними дисертаційних досліджень. Як приклад, на с.11 згадується про «гарантії реалізації наданих їм [громадянам] прав на нормотворчу діяльність публічного адміністрування», однак це твердження Ю.В. Делії не належить, а є змієним запозиченням із наукової праці іншого автора – О.О. Мирошніченка, котрий у своїй праці аналогічним чином і посиляючись на праці тих саме вчених, висвітлював проблематику гарантій реалізації прав громадян на звернення (Мирошніченко О.О. Становлення адміністративно-правових гарантій реалізації громадянами права на звернення до органів державної виконавчої влади: історичні передумови та сучасний стан / О.О. Мирошніченко // Форум права. Електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 3). Так само, зустрічаються запозичення Ю.В. Делією перекручених і спотворених фрагментів наукових праць інших авторів без будь-яких посилань.

Втім, підхід Ю.В. Делії до здійснення наукових досліджень не є унікальним, оскільки останнім часом таке явище зустрічається в наукових публікаціях дедалі частіше. Внаслідок цього суттєво знецінюється одержане в такий спосіб наукове знання, а його висновки набувають суцільної внутрішньої суперечності. Як приклад підходу іншого дослідника до розроблення питань, в яких зустрічається те ж саме ключове слово «метод», можна навести дослідження Є.С. Назимка, що було присвячене «розробленню» питань застосування математичних методів у кримінально-правових дослідженнях. Отже, використовуючи ту саме методологію, якою користуються такі «дослідники», як Ю.В. Делія, автор доходить висновку про те, що застосування математичних методів у вивченні кримінально-правових явищ є перспективним напрямом наукових досліджень; «...математичні методи повинні призводити до розкриття значимих ознак кримінально-правового поняття, доповнюючи його комплексне пізнання, не суперечити іншим висновкам, отриманим на підставі використання інших методів, і, у свою чергу, повинні бути орієнтовані на пошук нових шляхів у підвищенні ефективності механізму кримінально- правового регулювання» [9, с. 76]. Власне, цей висновок міг би не бути настільки суперечливим за умови, якщо дослідження здійснювалося б у напрямі кримінології, але не суміжної галузі знань – кримінального права. У підсумку ж автор твердить про необхідність застосування математичних ме-

тоді для «розкриття» кримінально-правових понять, хоча при цьому не є зрозумілим, які саме поняття може бути розроблено – поняття, наприклад, злочину, співучасті, покарання чи, можливо, експерту виконавця? Крім того, Є.С. Назимко в цьому висновку припускається вже знайомої помилки, змішуючи сутність і значення гносеологічних методів наукового пізнання з методами кримінально-правового регулювання суспільних відносин.

У філософській теорії під методологією розуміють вчення, науку про методи наукового пізнання та перетворення дійсності; це один з аспектів гносеології, який розробляється таким її розділом, як логіка та методологія науки [10, с. 274]. Як зазначає Г.В. Гребеньков, у науковому пізнанні функціонує складна, динамічна, цілісна та субординована система багатоманітних методів різних рівнів, сфер діяльності і спрямованості, котрі реалізуються з урахуванням конкретних умов. Серед наукових методів теоретичного дослідження найчастіше виділяють формалізацію, аксіоматичний і гіпотетико-дедуктивний методи [11, с. 12]. Однак навіть багатоманітність методів наукового пізнання зовсім не означає, що декому дозволено тлумачити методологію на свій розсуд, відкидаючи всі догмати, що століттями склалися, задля просування пародій на наукові публікації та пустопорожніх тез.

Якщо звернутися до наукових досліджень, які здійснюються у межах інших наукових спеціальностей, то може бути наведено багато подібних прикладів, які свідчать про помилки авторів у методологічних підходах або про неправильність визначення об'єкта і предмета. Невідповідність назви змістові публікації – це лише найбільш типова з них. Зокрема, викладаючи деякі факти зі службової діяльності органів військової прокуратури, що, вірогідно, свого часу складали узагальнення за результатами перевірок, текст аналітичної записки чи виступу на засіданні колегії, Ю. Війтев дає цьому надто широку назву – «Сучасні тенденції діяльності військової прокуратури» [12]. Інший автор – С. Гзімчук, у межах своєї наукової статті намагається вдосконалювати те, що взагалі вдосконаленню не може підлягати, а саме, один із принципів кримінального права. Інша річ, якби в публікації йшлося про вдосконалення теоретичних засад, розуміння певних явищ тощо, але в назві статті чітко вказано: «Зміст принципу гуманізму в кримінальному праві», а зазначену працю присвячено «...огляду теоретичних здобутків щодо змісту гуманізму як принци-

пу кримінального права та викладення аргументів на користь його подальшого вдосконалення» [13, с. 63].

З огляду на це, залишається без відповіді питання про те, чому деякі дослідники, котрі мають вищу освіту за відповідним фахом і котрі свого часу обов'язково вивчали такий курс, як філософія (й навіть складали кандидатські екзамен), продовжують займатися імітацією наукової діяльності, зовсім не дбаючи при цьому про своє ім'я та авторитет серед інших учених. Найбільш пагубною спільною рисою таких легковажно складених публікацій-компіляцій, що належать, зокрема, Ю.В. Делі, є їх надзвичайна шкідливість для читацької аудиторії, особливо для молодих дослідників, оскільки ознайомлення з такими «працями» створює спотворене уявлення як про наукові знання, так і про окремі інститути права.

Втім, незважаючи на те, що зміст «дисертації» Ю.В. Делі є свідченням повного невігластва автора у поєднанні з його бажанням будь-якою ціною здобути науковий ступінь доктора наук, реалії життя свідчать про те, що й у таких «вчених» знаходяться свої поціновувачі. Як приклад, на підставі наказу ректора Донецького юридичного інституту МВС України (де працює зазначений автор) від 18.12.2013 р. № 570 о/с «Про заохочення співробітників інституту за підсумками науково-дослідної діяльності у 2013 році» Ю.В. Делі було нагороджено дипломом «Кращий вчений року» III ступеня і встановлено грошову премію у розмірі 3000 грн.

Список використаних джерел:

1. Мамутов В.К. 30 лет спустя / В.К. Мамутов // Правничий часопис Донецького університету. – 2011. – № 1 (25). – С. 307–311.
2. Денисова Т.А. Околонаучные подходы к научным проблемам / Т.А. Денисова // Актуальні проблеми публічного та приватного права : тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25 жовтня 2013 р.); за ред. В.М. Огаренка, А.О. Монаєнка та ін. – Запоріжжя, КПУ, 2013. – С. 92-95.
3. Делія Ю.В. Адміністративно-правові аспекти нормотворчості публічної адміністрації в Україні: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Делія Юрій Володимирович ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України Кабінету Міністрів України. – К., 2014. – 35 с.
4. Делія Ю.В. Методологія та методи дослідження

- проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні / Ю.В. Делія // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 163 – 168.
5. Гребеньков Г.В. О методологических принципах познания права / Г.В. Гребеньков // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 4. – С. 3-11.
6. Делія Ю.В. Окремі питання методології дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні / Ю.В. Делія // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3. – С. 27 – 34.
7. Делія Ю.В. Судовий контроль в адміністративному судочинстві: поняття та межі / Ю.В. Делія, В.П. Юрченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 9. – С. 86 – 93.
8. Зеленецкий В.С. Проблемы борьбы с «теневой наукой» в современном правоведении Украины : монография / В.С. Зеленецкий. – Харьков : ФИНН, 2011. – 304 с.
9. Назимко Є.С. Математичні методи в кримінально-правових дослідженнях: «за та проти» / Є.С. Назимко // Карпатський правничий часопис. – 2013. – № 1. – С. 74 – 77.
10. Філософія : навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. – 4-те вид., стер. – К.: Вікар, 2004. – 516 с.
11. Гребеньков Г.В. Научные исследования: теория, методология, методика (теоретические и практические вопросы научного-исследовательского труда). – Донецк: Донецкий ин-т внутренних дел, 2003. – 68 с.
12. Війтев Ю. Сучасні тенденції діяльності військової прокуратури / Ю. Війтев // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 3. – С. 101-104.
13. Гізімчук С. Зміст принципу гуманізму в кримінальному праві / С. Гізімчук // Вісник прокуратури. – 2011. – № 2. – С. 63 – 69.

І.В. Кременовська,

*канд. юрид. наук,
старший науковий співробітник,
Інститут економіко-правових досліджень
НАН України, м. Донецьк*

АНОТАЦІЇ

Василенко В.М., Зайцев В.С. *Підходи до забезпечення ефективної організації праці робітників-верстатників на машинобудівному підприємстві.* – С. 5.

Звернено увагу на необхідність пошуку нових способів забезпечення ефективної організації праці робітників-верстатників на машинобудівних підприємствах. Виділено основні чинники впливу на рівень організації праці робітників-верстатників. Узагальнено сучасний досвід встановлення комплексної оцінки організації праці і запропоновано модель ефективної організації робочих місць верстатників машинобудівного підприємства.

Ключові слова: організація, ефективність, праця, робоче місце, верстатник, машинобудівне підприємство

Дружиніна В.В. *Інформаційна база для контролю забезпечення збалансованості місцевого ринку праці.* – С. 11.

У статті представлена модель інформаційного потоку місцевого ринку праці щодо вирішення питань його збалансованості. Обґрунтовано необхідність створення інформаційної бази для контролю забезпечення збалансованості місцевого ринку праці, яка представлена у вигляді комплексної системи показників.

Ключові слова: місцевий ринок праці, збалансованість, інформаційна база, контроль, причинно-наслідкові взаємозв'язки.

Кондратьєв В.О. *Правове значення та місце права на страйк у механізмі правового регулювання трудових правовідносин в Україні.* – С. 19.

На основі аналізу чинного законодавства та наукових досліджень визначено правове значення, роль і місце права працівників на страйк у механізмі правового регулювання трудових правовідносин в Україні. Обґрунтовано необхідність зміни концептуальних підходів до правового регулювання колективного та індивідуального захисту трудових прав працівників у процесі вирішення трудових спорів.

Ключові слова: право на страйк, право на об'єднання, колективні трудові спори, абсолютне і основоположне право.

Васильчук Н.О. *Особливості та проблеми молодіжного ринку праці АР Крим.* – С. 25.

Розглянуто особливості та проблеми зайнятості молоді в АР Крим. Представлено аналіз працевлаштування молодих жителів регіону як у комерційній, так і в бюджетній сферах. З'ясовано специфіку молодіжного ринку праці. Наведено декілька механізмів вирішення проблеми зайнятості випускників, а саме: квотування робочих місць для випускників, практика тимчасового найму на разові роботи, система податкових пільг для роботодавців, що приймають на роботу випускників вузів. Розкрито основні проблеми у дисбалансі ринку

попиту та пропозиції на молодіжному ринку праці АР Крим. Доведено необхідність розширення взаємодії служби зайнятості з органами виконавчої влади та підприємницьким корпусом.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, молодіжний ринок, працевлаштування, кваліфікація, характеристика, дисбаланс.

Благодарний О.І., Толмачова Г.Ф., Квілінський О.С. *Дослідження впливу регіональних особливостей на розвиток суб'єктів малого підприємництва.* – С. 30.

Проведено порівняльний аналіз розвитку малого підприємництва в областях України, на основі якого побудовані рейтинги регіонів України за основними показниками діяльності суб'єктів малого підприємництва. За допомогою побудови економіко-статистичних і кореляційно-регресійних моделей визначено зв'язок і залежність показників малих підприємств від показників регіональної економіки, а також зворотний вплив діяльності малих підприємств на економіку регіону.

Ключові слова: мале підприємництво, рейтинги регіонів, залежність, вплив, економіко-статистичні моделі, кореляційно-регресійні моделі, регіональна економіка.

С.В. Бурлуцький, С.В. Бурлуцька *Рентоорієнтована поведінка суб'єктів вітчизняної економіки в контексті «прокляття ресурсів».* – С. 38.

У статті доведено, що ринкова трансформація вітчизняної економічної системи супроводжується посиленням міжрегіональних і міжнародних диспропорцій. У контексті феномену «прокляття ресурсів» визначальним чинником таких диспропорцій є рентоорієнтована поведінка. Сформульовано та емпірично доведено гіпотези щодо існування джерел економічної ренти. Кількісно оцінені втрати вітчизняної економіки від реалізації рентоорієнтованої поведінки.

Ключові слова: прокляття ресурсів, економічна рента, рентоорієнтована поведінка, втрата національного продукту.

Барбашова Н. В. *Особливості правового регулювання просторового розвитку індустріального регіону.* – С. 49.

Досліджено правові аспекти регулювання просторового розвитку індустріального регіону, яке передбачає зростання його конкурентоспроможності та зниження рівня загроз екологічного характеру. Показано, що в основі просторового розвитку індустріального регіону повинна лежати політика екологічної модернізації підприємств шляхом впровадження інновацій і створення міських агломерацій. Обґрунтовано необхідність розробки спеціального закону «Про міські агломерації в Україні».

Ключові слова: регіон, просторовий розвиток, еколо-

гічна безпека, екологічна модернізація, інновація, агломерація.

Кременовська І.В., Кряжич О.О. *Методики оцінки економічних і соціальних наслідків господарської діяльності для техногенно навантажених територій.* – С. 53.

Проаналізовано демографічні, виробничі, правові та інші фактори, що впливають на стан екологічної безпеки на техногенно навантажених територіях. Виявлено залежності, що дозволяють прогнозувати виникнення й розвиток критичних тенденцій соціально-економічного характеру на техногенно навантажених територіях. Запропоновано методику оцінки економічних і соціальних наслідків господарської діяльності, визначено перспективи її використання під час прийняття управлінських рішень, спрямованих на зниження техногенного навантаження.

Ключові слова: методика, модель, система, ризик, техногенно навантажена територія, екологічна безпека, власність, підприємство, промисловий об'єкт, господарська діяльність.

Азарова А.В. *Досвід організації індикативного планування у Франції.* – С. 61.

Досліджено досвід Франції у застосуванні індикативного планування як основного елемента політики розвитку країни. Виявлено особливості застосування індикативного планування у Франції.

Ключові слова: стратегічне планування, індикативне планування, індикативний план, економічна система.

Пілігрим А.С. *Поняття концесії об'єктів права державної та комунальної власності.* – С. 67.

Розглянуто історико-правові передумови становлення концесій. Здійснено періодизацію формування концесійних відносин. Узагальнено наукові погляди вчених дореволюційного, радянського та сучасного періоду на поняття «концесія». Обґрунтовано доцільність уніфікації термінології Закону України «Про концесії». Розроблено окремі пропозиції щодо вдосконалення концесійного законодавства України.

Ключові слова: концесія, державна власність, комунальна власність, концесійне законодавство України.

Віхров С. О. *Правові форми венчурного інвестування в Україні.* – С. 72.

Надано правову оцінку сучасного стану венчурного інвестування в Україні. Запропоновано заходи щодо стимулювання інвестування венчурними фондами інноваційної діяльності та залучення індивідуальних інвесторів у сферу венчурного інвестування.

Ключові слова: венчурний фонд, венчурне інвестування, інвестиції в інноваційну діяльність, індивідуальний інвестор.

Кірін Р.С. *Проблеми кваліфікації незаконного видобування корисних копалин: кодифікаційний аспект.* – С. 77.

Досліджено окремі проблеми кваліфікації незаконного видобування корисних копалин і запропоновано зміни та доповнення до кодифікаційних актів кримінального, адміністративного законодавства та законодавства про надра.

Ключові слова: користування надрами, незаконне видобування корисних копалин, предмет злочину, безпосередній об'єкт злочину, кодифікаційний акт.

Терентьєва О.К. *Характеристика правовідносин у сфері адміністрування плати за землю в Україні.* – С. 83.

Визначено коло правовідносин у сфері адміністрування плати за землю, надано характеристику в контексті досліджень науки фінансового права.

Ключові слова: адміністрування плати за землю, фінансова діяльність, податкові правовідносини, правове регулювання.

Колесник Р.М. *Поняття підстав перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами.* – С. 88.

У статті на підставі аналізу чинного законодавства, що регламентує підстави перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами, виявлено співвідношення нововиявлених обставин і підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами та запропоновано авторське визначення підстав перегляду рішень господарського суду за нововиявленими обставинами.

Ключові слова: нововиявлені обставини, нові обставини, рішення суду, перегляд рішення суду, перегляд рішення за нововиявленими обставинами.

Васильєва С.А. *Деякі питання правового регулювання перетинання державного кордону України неповнолітніми громадянами країни.* – С. 94.

На основі вивчення та аналізу чинного законодавства виявлено недоліки правового регулювання, що сприяють виникненню певних проблем під час здійснення прикордонного контролю при перетинанні державного кордону України неповнолітніми громадянами країни. Визначено прийнятні шляхи вдосконалення законодавства, необхідного для підвищення ефективності прикордонного контролю та рівня забезпечення безпеки осіб (у тому числі й неповнолітніх), суспільства та держави. Розроблено відповідні пропозиції щодо вдосконалення законодавства України.

Ключові слова: державний кордон, неповнолітні громадяни, перетинання кордону, недоліки правового регулювання, прикордонний контроль, право на виїзд, вдосконалення законодавства.

Дучал О.Ф. *Розвиток правового регулювання заставної за законодавством США та Німеччини.* – С. 100.

У статті проаналізовано сутність заставної за законодавством США та Німеччини. Проведено дослідження порядку обігу заставних у сфері господарювання вка-

заних країн. Запропоновано вектор розвитку української системи іпотечного кредиту.

Ключові слова: застава, Федеральна Національна Іпотечна Асоціація, американська система іпотеки, німецька система іпотечного кредиту, будівельно-ощадні каси.

Хайлова Т.В., Кувшинчикова А.С. *Деякі питання безготівкових розрахунків і шляхи їх вирішення. – С. 103.*

Досліджено економічну сутність категорії безготівкових розрахунків, визначено їх роль у сучасній економіці України. Проаналізовано переваги та недоліки безготівкової форми розрахунків, а також наведено шляхи її вдосконалення.

Ключові слова: економічна сутність, безготівкові розрахунки, законодавство, фінансова система, грошовий оборот.

Іоанна Длугош. *Проблеми тіньової економіки у Польщі. – С. 108.*

Розглянуто різні підходи до визначення поняття «тіньова економіка». Звертається увага на необхідність виміру тіньової економіки. Розглянуто основні наслідки цього явища для економіки країни, відповідну увагу також приділено типовим податковим злочинам, що мають негативний вплив на фінансову систему країни, у т.ч. у Польщі. Запропоновано прості і зрозумілі правила відносин між платником податків і податковими органами.

Ключові слова: тіньова економіка, фінанси, податки, підприємці, корупція, ВВП, виробництво, бюджет.

Кобиляцький О. П. *Розробка концепції формування бренду міста Луганська. – С. 115.*

Розроблено концепцію формування бренду міста Луганська. Детально описано кожен зі складових блоків концепції. Створено план стратегічних дій щодо покращення конкурентних позицій міста Луганська. Визначено місце формування іміджу в загальній концепції бренду міста.

Ключові слова: концепція, бренд міста, Луганськ, імідж.

АННОТАЦИИ

В.Н.Василенко, В.С.Зайцев *Подходы к обеспечению эффективной организации труда рабочих-станочников на машиностроительном предприятии.* – С. 5.

Обращено внимание на необходимость поиска новых способов обеспечения эффективной организации труда рабочих-станочников на машиностроительных предприятиях. Выделены основные факторы влияния на уровень организации труда рабочих-станочников. Обобщен современный опыт установления комплексной оценки организации труда и предложена модель эффективной организации рабочих мест станочников машиностроительного предприятия.

Ключевые слова: организация труда, эффективность, рабочее место, станочник, машиностроительное предприятие.

Дружинина В.В. *Информационная база для контроля обеспечения сбалансированности местного рынка труда.* – С. 11.

В статье представлена модель информационного потока местного рынка труда по решению вопросов его сбалансированности. Обоснована необходимость создания информационной базы для контроля обеспечения сбалансированности местного рынка труда, которая представлена в виде комплексной системы показателей.

Ключевые слова: местный рынок труда, сбалансированность, информационная база, контроль, причинно-следственные взаимосвязи.

Кондратьев В.А. *Правовое значение и место права на забастовку в механизме правового регулирования трудовых правоотношений в Украине.* – С. 19.

На основе анализа действующего законодательства и научных исследований определено правовое значение, роль и место права работников на забастовку в механизме правового регулирования трудовых правоотношений в Украине. Обоснована необходимость изменения концептуальных подходов к правовому регулированию коллективной и индивидуальной защиты трудовых прав работников в процессе решения трудовых споров.

Ключевые слова: право на забастовку, право на объединение, коллективные трудовые споры, абсолютное и основополагающее право.

Васильчук Н.А. *Особенности и проблемы молодежного рынка труда АР Крым.* – С. 25.

Рассмотрены особенности и проблемы молодежного рынка труда в АР Крым. Представлена статистика трудоустройства молодых жителей региона как в коммерческой, так и в бюджетной сферах. Определена специфика молодежного рынка труда. Приведены несколько механизмов решения проблемы занятости выпускников, а именно: квотирование рабочих мест для выпускников, практика временного найма на разовые ра-

боты, система налоговых льгот для работодателей, принимающих на работу выпускников вузов. Раскрыты основные проблемы в дисбалансе рынке спроса и предложения на молодежном рынке труда в АР Крым. Доказана необходимость расширения взаимодействия службы занятости с органами исполнительной власти и предпринимательским корпусом.

Ключевые слова: занятость, безработица, молодежный рынок, трудоустройство, квалификация, характеристика, дисбаланс.

Благодарный А.И., Толмачева А.Ф., Квилинский А.С. *Исследование влияния региональных особенностей на развитие субъектов малого предпринимательства.* – С. 30.

Проведен сравнительный анализ развития малого предпринимательства в областях Украины, на основе которого построены рейтинги регионов Украины по основным показателям деятельности субъектов малого предпринимательства. С помощью построения экономико-статистических и корреляционно-регрессионных моделей определена связь и зависимость показателей малых предприятий от показателей региональной экономики, а также обратное влияние деятельности малых предприятий на экономику региона.

Ключевые слова: малое предпринимательство, рейтинги регионов, зависимость, влияние, экономико-статистические модели, корреляционно-регрессионные модели, региональная экономика.

С.В. Бурлуцкий, С.В. Бурлуцкая *Рентоориентированное поведение субъектов отечественной экономики в контексте «проклятия ресурсов».* – С. 38.

В статье доказано, что рыночная трансформация отечественной экономической системы сопровождается усилением межрегиональных и международных диспропорций. В контексте феномена «проклятия ресурсов» определяющим фактором таких отличий является рентоориентированное поведение. Сформулированы и эмпирически доказаны гипотезы существования источников экономической ренты. Количественно оценены потери отечественной экономики от реализации рентоориентированного поведения.

Ключевые слова: проклятие ресурсов, экономическая рента, рентоориентированное поведение, потеря национального продукта.

Барбашова Н. В. *Особенности правового регулирования пространственного развития индустриального региона.* – С. 49.

Исследованы правовые аспекты регулирования пространственного развития индустриального региона, которое предполагает рост его конкурентоспособности и снижение уровня угроз экологического характера. По-

казано, что в основе пространственного развития индустриального региона должна лежать политика на экологическую модернизацию предприятий путем внедрения инноваций и создания городских агломераций. Обоснована необходимость разработки специального закона «О городских агломерациях в Украине».

Ключевые слова: регион, пространственное развитие, экологическая безопасность, экологическая модернизация, инновация, агломерация.

Кременовская И.В., Кряжич О.А. Методики оценки экономических и социальных последствий хозяйственной деятельности для техногенно нагруженных территорий. – С. 53.

Проанализированы демографические, производственные, правовые и иные факторы, оказывающие влияние на состояние экологической безопасности на техногенно нагруженной территории. Выявлены зависимости, позволяющие прогнозировать возникновение и развитие критических тенденций социально-экономического характера на техногенно нагруженных территориях. Предложена методика оценки экономических и социальных последствий хозяйственной деятельности, определены перспективы ее использования при принятии управленческих решений, направленных на снижение техногенной нагрузки.

Ключевые слова: методика, модель, система, риск, техногенно нагруженная территория, экологическая безопасность, собственность, предприятие, промышленный объект, хозяйственная деятельность.

Азарова. А В. Опыт организации индикативного планирования во Франции. – С. 61.

Исследован опыт Франции в применении индикативного планирования как основного элемента политики развития страны. Выявлены особенности применения индикативного планирования во Франции.

Ключевые слова: стратегическое планирование, индикативное планирование, индикативный план, экономическая система.

Пилигрим А.С. Понятие концессии объектов права государственной и коммунальной собственности. – С. 67.

Рассмотрены историко-правовые предпосылки становления концессий. Осуществлена периодизация формирования концессионных отношений. Обобщены научные взгляды ученых дореволюционного, советского и современного периода на понятие «концессия». Обоснована целесообразность унификации терминологии Закона Украины «О концессиях». Разработаны отдельные предложения относительно совершенствования концессионного законодательства Украины.

Ключевые слова: концессия, государственная собственность, коммунальная собственность, концессионное законодательство Украины.

Вихров С. А. Правовые формы венчурного инвестирования в Украине. – С. 72.

Изложена правовая оценка современного состояния венчурного инвестирования в Украине. Предложены меры по стимулированию инвестирования венчурными фондами инновационной деятельности и привлечения индивидуальных инвесторов в сферу венчурного инвестирования.

Ключевые слова: венчурный фонд, венчурное инвестирование, инвестиции в инновационную деятельность, индивидуальный инвестор.

Кирич Р. С. Проблемы квалификации незаконной добычи полезных ископаемых: кодификационный аспект. – С. 77.

Исследованы отдельные проблемы квалификации незаконной добычи полезных ископаемых, предложены изменения и дополнения кодифицированных актов уголовного, административного законодательства и законодательства о недрах.

Ключевые слова: пользование недрами, незаконная добыча полезных ископаемых, предмет преступления, непосредственный объект преступления, кодифицированный акт.

Терентьева Е.К. Характеристика правоотношений в сфере администрирования платы за землю в Украине. – С. 83.

Определен круг правоотношений в сфере администрирования платы за землю, дана их характеристика в контексте исследований науки хозяйственного права.

Ключевые слова: администрирование платы за землю, финансовая деятельность, налоговые правоотношения, правовое регулирование.

Колесник Р.Н. Понятие оснований пересмотра решений хозяйственных судов по вновь открывшимся обстоятельствам. – С. 88.

В статье на основе анализа действующего законодательства, регламентирующего основания пересмотра решений хозяйственного суда по вновь открывшимся обстоятельствам, выявлено соотношение вновь открывшихся обстоятельств и оснований пересмотра решений хозяйственного суда по вновь открывшимся обстоятельствам, предложено авторское определение оснований пересмотра решений хозяйственного суда по вновь открывшимся обстоятельствам.

Ключевые слова: вновь открывшиеся обстоятельства, новые обстоятельства, решение суда, пересмотр решения суда, пересмотр решения по вновь открывшимся обстоятельствам.

Васильева С. А. Некоторые вопросы правового регулирования пересечения государственной границы Украины несовершеннолетними гражданами страны. – С. 94.

На основе изучения и анализа действующего законодательства выявлены недостатки правового регулирования, способствующие возникновению определенных проблем во время осуществления пограничного конт-

роля при пересечении государственной границы страны несовершеннолетними гражданами страны. Определены приемлемые пути совершенствования законодательства, необходимого для повышения эффективности пограничного контроля и уровня обеспечения безопасности лиц (в том числе и несовершеннолетних), общества и государства. Разработаны соответствующие предложения по усовершенствованию законодательства Украины.

Ключевые слова: государственная граница, несовершеннолетние граждане, пересечение границы, недостатки правового регулирования, пограничный контроль, право на выезд, совершенствование законодательства.

Дучал О.Ф. Развитие правового регулирования закладной по законодательству США и Германии. – С. 100.

В статье проанализирована сущность закладной по законодательству США и Германии. Проведено исследование порядка оборота закладных в сфере хозяйствования указанных стран. Предложен вектор развития украинской системы ипотечного кредита.

Ключевые слова: закладная, Федеральная Национальная Ипотечная Ассоциация, американская система ипотеки, немецкая система ипотечного кредита, строительно-сберегательные кассы.

Хайлова Т.В., Кувшинчикова А.С. Некоторые вопросы безналичных расчетов и пути их решения. – С. 103.

Исследована экономическая сущность категории безналичных расчетов, определена их роль в современной экономике Украины. Проанализированы преимуще-

щества и недостатки безналичной формы расчетов, а также приведены пути ее совершенствования.

Ключевые слова: экономическая сущность, безналичные расчеты, законодательство, финансовая система, денежный оборот.

Иоанна Длугош. Проблемы теневой экономики в Польше. – С. 108.

Рассмотрены различные подходы к определению понятия «теневая экономика». Указано на необходимость измерения теневой экономики. Проведён анализ главных причин появления и развития теневой экономики. Рассмотрены основные последствия этого явления для экономики страны, типичные налоговые преступления, имеющие пагубное влияние на финансовую систему страны, в т.ч. Польши. Предложены простые и понятные правила отношений между налогоплательщиком и налоговыми органами.

Ключевые слова: теневая экономика, финансы, налоги, предприниматели, коррупция, ВВП, производство, бюджет.

Кобыляцкий А. П. Разработка концепции формирования бренда города Луганска. – С. 115.

Разработана концепция формирования бренда города Луганска. Подробно описан каждый из составляющих блоков концепции. Создан план стратегических действий по улучшению конкурентных позиций города Луганска. Определено место формирования имиджа в общей концепции бренда города.

Ключевые слова: концепция, бренд города, Луганск, имидж.

ABSTRACTS

Vasylenko V.M., Zaitsev V.S. *Approaches to ensuring the effective organization of labor for machine operators at the machine-building enterprises.* – P. 5.

The paper focuses on the need to find new ways of ensuring the effective organization of labor of machine-operators at the machine-building enterprises. The main factors influencing the level of labor organization are distinguished. The modern experience in establishing a comprehensive evaluation of labor organization was generalized, and the model of effective organization of labor of machine-operators at the machine-building enterprise is offered.

Keywords: labor organization, effectiveness, work place, machine-operator, machine-building enterprise.

Druzhynina V.V. *Information base for the control of the labor market balance.* – P. 11.

The article presents the model of information flow on the labor market in regard to its balance. The need to create an information base for making the control over the balance of the labor market that is presented as a comprehensive system of indicators is well-grounded.

Keywords: local labor market, balance, information base, control, causation.

Kondratyev V.O. *Legal significance and place of the right to strike in the mechanism of legal regulation of labor legal relations.* – P. 19.

Based on the analysis of current legislation and researches, the legal significance, role and place of employees' right to strike in the mechanism of legal regulation of labor legal relations in Ukraine are defined. The necessity of changing the conceptual approaches to the legal regulation of collective and individual protection of employees' labor rights in the process of settling labor disputes is grounded.

Keywords: right to strike, right to unite, collective labor disputes, absolute and fundamental right.

Vasylchuk N.O. *Features and problems of youth labor market in the AR of Crimea.* – P. 25.

The paper considers the features and problems of youth labor market in the AR of Crimea. Statistical data on youth employment in the region both in the commercial and budget spheres are presented. The features of youth labor market are identified. Some mechanisms to solve the problem of graduates employment are described, namely job quotas for graduates, practice of temporary hiring for odd works, system of tax exemptions for the employers who recruit university graduates. Main problems concerning imbalance of market supply and demand on the youth labor market in the AR of Crimea are identified. The need of increased cooperation between the employment service and executive authorities and entrepreneurial corps was proved.

Keywords: employment, unemployment, youth labor market, entrepreneurship, qualification, characteristics, imbalance.

Blagodarnyi O.I., Tolmachova H.F., Kvilinskyi O.S. *Studying the influence of regional features on the development of small business entities.* – P. 30.

A comparative analysis of small business development in the regions of Ukraine is presented. Based on the given analysis, the ratings of Ukraine's regions is built according to main indicators which reflect activities of small business entities. The relationship and dependence of small enterprises' performance on the performance of the regional economy was determined by constructing the economic-statistical and correlation-regression models, as well as a reverse effect of small enterprises on the region's economy.

Keywords: small business, ratings of regions, dependence, influence, economic-statistical models, correlation-regression models, regional economy.

Burlutskyi S.V., Burlutska S.V. *Rent-seeking behavior of domestic economic entities in the context of «resource curse».* – P. 38.

The article proves that the market transformation of the domestic economic system is accompanied by strengthened interregional and international disproportions. In the context of «resource curse» the determining factor of such differences is a rent-seeking behavior. Hypothesis supporting the existence of sources of the economic rent are formulated and proved empirically. The losses of the domestic economy from the rent-seeking behavior are estimated in qualitative values.

Keywords: resource curse, economic rent, rent-seeking behavior, loss of the national product.

Barbashova N.V. *Features of legal regulation of the spatial development of an industrial region.* – P. 49.

The article studies legal aspects of the spatial development of an industrial region which imply the growth of its competitiveness and reduction of threats of the ecological crisis. It is shown that the spatial development of the industrial region should be based on the policy oriented to the modernization of enterprises through the introduction of innovations and creation of urban agglomerations. The necessity of drafting a special law «On Urban Agglomerations in Ukraine» is grounded.

Keywords: region, spatial development, environmental security, environmental modernization, innovation, agglomeration.

Kremenovska I.V., Kryazhych O.O. *Methods of estimating the economic and social consequences of economic activities for the territories with technogenic load.* – P. 53.

The paper analyzes the demographic, production, legal and other factors which have influence on the environmental security of the territories with technogenic load. The dependences which allow to predict the occurrence and development of critical trends of social and economic nature on the territories with technogenic load are identified. The methods of estimating the economic and social consequences entailed by economic activities are offered, and the prospects for its application in making managerial decisions aimed at reducing technogenic load are evaluated.

Keywords: methods, model, system, risk, territories with technogenic load, environmental security, property, enterprise, industrial entity, economic activities.

Azarova A.V. *Experience in the organization of indicative planning in France.* – P. 61.

The experience of France in indicative planning as a major element of the country's development policy was studied. Distinctive features of France's indicative planning were identified.

Keywords: strategic planning, indicative planning, indicative plan, economic system.

Pilgrim A.S. *Concept of concession of the state and communal ownership facilities.* – P. 67.

Historical and legal preconditions for the development of concessions are considered. The periods in the formation of concession relations are identified. The scientific views of scholars of pre-revolutionary, soviet and modern periods as for the concept «concession» are generalized. The expediency to unify the terminology of the Law of Ukraine «On Concessions» is grounded. Some proposals to improve Ukraine's concession legislation have been worked out.

Keywords: concession, state ownership, concession legislation of Ukraine.

Vikhrov O.S. *Legal forms of venture investment in Ukraine.* – P. 72.

The present state of venture investment in Ukraine is assessed from a legal point of view. The measures are offered to encourage investment in innovative activity by venture funds and to attract individual investors in the sphere of venture investment.

Keywords: venture fund, venture investment, investment in innovative activity, individual investor.

Kirin R.S. *Problems of qualification of illegal extraction of minerals: codification aspect.* – P. 77

The paper covers the problems concerning the qualification of illegal extraction of minerals and offers to change and amend codified acts of criminal, administrative legislation and the legislation on mineral resources.

Keywords: use of mineral resources, illegal extraction of minerals, subject of a crime, direct subject of a crime, codified act.

Terentyeva O.K. *Characteristics of legal relations in the sphere of land payment administration in Ukraine.* – P. 83.

The circle of legal relations in the sphere of land payment administration is defined, and the above legal relations are characterized in the context of studies conducted in the science of economic law.

Keywords: land payment administration, financial activity, tax legal relations, legal regulation.

Kolesnyk R.M. *The concept of grounds for reviewing decisions of the Economic Code on newly discovered evidences.* – P. 88.

The paper reveals the relationship between newly discovered evidences and grounds for reviewing decisions of the Economic Court on newly discovered evidences on the basis of current legislation regulating the grounds for reviewing decisions of the Economic Court on newly discovered evidences.

Keywords: newly discovered evidences, new evidences, decision of court, review of court's decisions, review of decisions on newly discovered evidences.

Vasylyeva S.A. *Some issues of legal regulation of crossing Ukraine's state border by underage citizens of Ukraine.* – P. 94.

Based on the study and analysis of current legislation, the paper shows the drawbacks of legal regulation which cause the problems occurring during border control while crossing Ukraine's state border by underage citizens of Ukraine. The possible ways of improving the legislation that is necessary for increasing the efficiency of border control and security of persons (including underage ones), society, state are determined. The proposals have been worked out to improve the legislation of Ukraine.

Keywords: state border, underage citizens, crossing the border, drawbacks of legal regulation, border control, right to leave, improvement of legislation.

Duchal O.F. *Developing legal regulation of mortgage in the legislation of the U.S. and Germany.* – P. 100.

The article analyzes the essence of mortgage in the legislation of the U.S. and Germany. The procedure of mortgages circulation in the economic sphere of the above countries is examined. The vector of developing the Ukrainian system of mortgage loan is offered.

Keywords: mortgage, Federal National Mortgage Association, American mortgage system, German mortgage loan system, construction and savings banks.

Khailova T.V., Kuvshynchikova A.S. *Some issues of clearing settlements and ways of their solution.* – P. 103.

The paper explores the economic essence of the category of clearing settlements and determines their role in the modern economy of Ukraine. The advantages and disadvantages of a clearing form of settlements are analyzed, and the ways to improve them are offered.

Keywords: economic essence, clearing settlements, legislation, financial system, monetary circulation.

Dlugosh J. *Problems of shadow economy in Poland.* – P. 108.

Different approaches to the definition of the concept «shadow economy» are described. The accent is made on the necessity of measuring the shadow economy. Main reasons for the shadow economy are analyzed. Major consequences entailed by this phenomenon for the country's economy are considered, as well as typical tax crimes having a harmful effect on the financial system of the country, including Poland. The simple and clear rules of relations between tax payers and tax bodies are offered.

Keywords: shadow economy, finances, taxes, entrepreneurs, corruption, GDP, production, budget.

Kobylyatskyi O.P. *Developing the concept of formation of city Luhansk brand.* – P. 115.

The concept of formation of city Luhansk brand was developed. Each block of the concept is described in details. The plan of strategic actions was developed to improve competitive positions of city Luhansk. The place of the image formation in the general concept of city brand is determined.

Keywords: concept, city brand, Luhansk, image.

ЗМІСТ

Економіка праці, соціальна економіка та політика

Василенко В.М., Зайцев В.С.

ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ
РОБІТНИКІВ-ВЕРСТАТНИКІВ НА МАШИНОБУДІВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ 5

Дружиніна В.В.

ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНOSTІ
МІСЦЕВОГО РИНКУ ПРАЦІ 11

Кондратьєв В.О.

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ ПРАВА НА СТРАЙК У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ 19

Васильчук Н.О.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ АР КРИМ 25

Благодарний О.І., Толмачова Г.Ф., Квілінський О.С.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА РОЗВИТОК
СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 30

Інституціональні проблеми економіки

Бурлуцький С.В., Бурлуцька С.В.

РЕНТООРІЄНТОВАНА ПОВЕДІНКА СУБ'ЄКТІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ
В КОНТЕКСТІ «ПРОКЛЯТТЯ РЕСУРСІВ» 38

Барбашова Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ
ІНДУСТРІАЛЬНОГО РЕГІОНУ 49

Кременовська І.В., Кряжич О.А.

МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ТЕХНОГЕННО НАВАНТАЖЕНИХ ТЕРИТОРІЙ 53

Азарова А. В.

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИКАТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ У ФРАНЦІЇ 61

Проблеми розвитку законодавства України

Пілігрим Г.С.

ПОНЯТТЯ КОНЦЕСІЇ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ
ТА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 67

Віхров С.О.

ПРАВОВІ ФОРМИ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ 72

Кірін Р.С.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ
КОРИСНИХ КОПАЛИН: КОДИФІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ 77

Терентьєва О.К.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПЛАТИ
ЗА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ 83

Колесник Р.М.

ПОНЯТТЯ ПІДСТАВ ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ
ЗА НОВОВИЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ 88

Васильєва С.А.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕТИНАННЯ
ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ НЕПОВНОЛІТНІМИ
ГРОМАДЯНАМИ КРАЇНИ 94

Дучал О.Ф.

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТАВНОЇ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США ТА НІМЕЧЧИНИ 100

Економіко-правові проблеми попередження економічних правопорушень

Хайлова Т.В., Кувшинчикова А.С.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ І ШЛЯХИ
ЇХ ВИРІШЕННЯ 103

Длугош Іоанна

ПРОБЛЕМИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ПОЛЬЩІ 108

Економіко-правові проблеми управління містом

Кобиляцький О.П.

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ БРЕНДУ МІСТА ЛУГАНСЬКА 115

Рецензії, коментарі, відгуки

Кременовська І.В.

«МЕТОД КАНАЛІЗАЦІЇ», АБО ЧИ ПОТРІБНІ ВІТЧИЗНЯНІЙ
ПРАВОВІЙ НАУЦІ ТАКІ «ДОСЛІДЖЕННЯ»? 122

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика труда, социальная экономика и политика

Василенко В.Н., Зайцев В.С.

ПОДХОДЫ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА
РАБОЧИХ-СТАНОЧНИКОВ НА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОМ ПРЕДПРИЯТИИ 5

Дружинина В.В.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ДЛЯ КОНТРОЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
СБАЛАНСИРОВАННОСТИ МЕСТНОГО РЫНКА ТРУДА 11

Кондратьев В.А.

ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ И МЕСТО ПРАВА НА ЗАБАСТОВКУ В МЕХАНИЗМЕ
ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ 19

Васильчук Н.О.

ОСОБЕННОСТИ И ПРОБЛЕМЫ МОЛОДЕЖНОГО РЫНКА ТРУДА АР КРЫМ 25

Благодарный А.И., Толмачева А.Ф., Квилинский А.С.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ
НА РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА 30

Институциональные проблемы экономики

Бурлуцкий С.В., Бурлуцкая С.В.

РЕНТООРИЕНТИРОВАННОЕ ПОВЕДЕНИЕ СУБЪЕКТОВ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ «ПРОКЛЯТИЯ РЕСУРСОВ» 38

Барбашова Н.В.

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ
ИНДУСТРИАЛЬНОГО РЕГИОНА 49

Кременовская И.В., Кряжич О.А.

МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ
ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ТЕХНОГЕННО НАГРУЖЕННЫХ
ТЕРРИТОРИЙ 53

Азарова А. В.

ОПЫТ ОРГАНИЗАЦИИ ИНДИКАТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ВО ФРАНЦИИ 61

Проблемы развития законодательства Украины

Пилигрим А.С.

ПОНЯТИЕ КОНЦЕССИИ ОБЪЕКТОВ ПРАВА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
И КОММУНАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ 67

Вихров С. А.

ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ ВЕНЧУРНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ 72

Кирип Р. С. ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ НЕЗАКОННОЙ ДОБЫЧИ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ: КОДИФИКАЦИОННЫЙ АСПЕКТ	77
Терентьева Е.К. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ ПЛАТЫ ЗА ЗЕМЛЮ В УКРАИНЕ	83
Колесник Р.М. ПОНЯТИЕ ОСНОВАНИЙ ПЕРЕСМОТРА РЕШЕНИЙ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СУДОВ ПО ВНОВЬ ОТКРЫВШИМСЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМ	88
Васильева С.А. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЕРЕСЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ УКРАИНЫ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ГРАЖДАНАМИ	94
Дучал О.Ф. РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАКЛАДНОЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ США И ГЕРМАНИИ	100

Экономико-правовые проблемы предупреждения экономических правонарушений

Хайлова Т.В., Кувшинчикова А.С. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ	103
Длугош Иоанна ПРОБЛЕМЫ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ В ПОЛЬШЕ	108

Экономико-правовые проблемы управления городом

Кобыляцкий А. П. РАЗРАБОТКА КОНЦЕПЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ БРЕНДА ГОРОДА ЛУГАНСКА	115
---	-----

Рецензии, комментарии, отзывы

Кременовская И.В. «МЕТОД КАНАЛИЗАЦИИ», НУЖНЫ ЛИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАВОВОЙ НАУКЕ ТАКИЕ «ИССЛЕДОВАНИЯ»	122
--	-----

CONTENTS

Labour Economics, Social Economy and Policy

Vasylenko V.M., Zaitsev V.S.

APPROACHES TO ENSURING THE EFFECTIVE ORGANIZATION
OF LABOR FOR MACHINE OPERATORS AT THE MACHINE-BUILDING ENTERPRISES 25

Druzhinina V.V.

INFORMATION BASE FOR THE CONTROL OF THE LABOR MARKET BALANCE 11

Kondratyev V.O.

LEGAL MEANING AND PLACE OF THE RIGHT TO THE STRIKE IN THE MECHANISM
OF LEGAL REGULATION OF LABOR LEGAL RELATIONS 19

Vasylchuk N.O.

FEATURES AND PROBLEMS OF YOUTH LABOR MARKET
IN THE AR OF CRIMEA 25.

Blagodarnyi O.I., Tolmachova H.F., Kvilinskyi O.S.

STUDYING THE INFLUENCE OF REGIONAL FEATURES ON THE DEVELOPMENT OF
SMALL BUSINESS ENTITIES 30.

Institutional Problems of the Economy

Burlutskyi S.V., Burlutska S.V.

RENT SEEKING BEHAVIOR DOMESTIC ECONOMIC ENTITIES IN THE CONTEXT
OF «RESOURCE CURSE» 38

Barbashova N.V.

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF THE SPATIAL DEVELOPMENT
OF AN INDUSTRIAL REGION 49

Kremenovska I.V., Kryazhych O.O.

METHODS OF ESTIMATING THE ECONOMIC AND SOCIAL CONSEQUENCES
OF ECONOMIC ACTIVITIES FOR THE TERRITORIES WITH TECHNOGENIC LOAD 53

Azarova A.V.

EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION OF INDICATIVE PLANNING IN FRANCE 61

Problems of Ukraine's Legislation Development

Piligrim A.S.

CONCEPT OF CONCESSION OF STATE AND COMMUNAL OWNERSHIP FACILITIES 67

Vikhrov O.S.

LEGAL FORMS OF VENTURE INVESTMENT IN UKRAINE 72

Kirin R.S.

PROBLEMS OF QUALIFICATION OF ILLEGAL EXTRACTION OF MINERALS:
CODIFICATION ASPECT. – P.

Terentyeva O.R.

CHARACTERISTICS OF LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF LAND PAYMENT
ADMINISTRATION IN UKRAINE 83

Kolesnyk R.M.

THE CONCEPT OF GROUNDS FOR REVIEWING DECISIONS OF THE ECONOMIC
CODE ON NEWLY DISCOVERED EVIDENCES 88

Vasylyeva S.A.

SOME ISSUES OF LEGAL REGULATION OF CROSSING UKRAINE'S STATE BORDER
BY UNDERAGE CITIZENS OF UKRAINE 94

Duchal O.F.

DEVELOPING LEGAL REGULATION OF MORTGAGE IN THE LEGISLATION
OF THE U.S. AND GERMANY 100

Economic and Legal Problems of Warning Economic Infringements

Khailova T.V., Kuвшynchikova A.S.

SOME ISSUE OF CLEARING SETTLEMENTS AND WAYS OF THEIR SOLUTION 103

Dlugosh J.

PROBLEMS OF SHADOW ECONOMY IN POLAND 108

Economic and Legal Problems of Urban Governance

Kobyllyatskyi O.P.

DEVELOPING THE CONCEPT OF FORMATION OF CITY LUHANSK BRAND 115

Reviews and Comments

Kremenovska I.V.

«METHOD OF SEWERAGE», OR DOES THE DOMESTIC LEGAL
SCIENCE NEED IN SUCH “INVESTIGATIONS”? 122

ПРИГЛАШАЕМ К СОТРУДНИЧЕСТВУ

Институт проводит и координирует фундаментальные экономико-правовые исследования по таким актуальным направлениям:

решение проблем хозяйственного права, государственного регулирования экономики, социально-экономического развития регионов, городов;

правовое обеспечение предпринимательства, формирования новых организационно-хозяйственных структур;

решение экономико-правовых проблем предупреждения экономических правонарушений.

Институт принимал участие в разработке и реализации ряда региональных программ: «Луганская область – 2010»; «Донецкая область – 2010»; «Комплексная программа энергосбережения в Луганской области на 1999-2010 гг.»; «Комплексная программа развития научно-технического прогресса в Донецкой области до 2020 года»; подготовке «Плана маркетинга г. Бердянска на 2008-2013 гг.»; Закона Украины «О специальных экономических зонах и специальном режиме инвестиционной деятельности в Донецкой области». Разработан комплекс теоретико-правовых материалов по принятию Устава территориальной громады города, организации эффективного управления ее коммунальной собственностью.

Институт оказывает научно-методическую и консультационную помощь Ассоциации шахтерских городов Донбасса, органам государственной власти, региональным и городским органам управления в решении актуальных проблем социально-экономического управления и правового регулирования экономики, эффективного использования региональных ресурсов, совершенствования системы планирования и финансирования развития городов и регионов, активизации инновационной деятельности.

Одним из направлений внедрения разработок института является подготовка экспертных заключений по сложным вопросам применения хозяйственного законодательства. Специалисты института – доктора и кандидаты наук – сотрудничают со многими хозяйственными судами Украины, имеют многолетний опыт предоставления экспертных услуг по защите прав субъектов хозяйствования, в том числе в правоохранительных органах с участием государственных органов (налоговой администрации, казначейства, таможенной службы и др.). Научные экспертные заключения подготавливаются как для субъектов хозяйствования разных форм собственности (на договорной основе), так и для системы хозяйственных и административных судов, правоохранительных органов (на основе запроса или иного процессуального документа).

Институт также может выполнить разработку и внедрение:

стратегий (средне- и долгосрочных) развития административно-территориальных единиц;

прогнозов динамики конъюнктуры на рынке труда и рынке образовательных услуг;

инновационных проектов в сфере рекреационной деятельности, переработки сельскохозяйственной продукции;

целевых антикризисных программ по видам экономической деятельности, по преодолению негативных последствий финансового и экономического кризисов на территории городов, поселков, отдельных предприятий, а также решить проблемные вопросы корпоративного управления, реорганизации предприятий;

экономической диагностики развития территориальных образований, оказать научно-методическую и практическую помощь городским советам в обосновании, подготовке, согласовании и внедрении регуляторных актов.

На основе функционирующих на базе института докторантуры и аспирантуры осуществляется подготовка кадров высшей квалификации. В институте действует специализированный ученый совет с правом присуждения научной степени доктора (кандидата) юридических наук по специальности «Хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право».

Приглашаем к сотрудничеству заинтересованные в услугах института организации, предприятия, а также граждане.

Адрес института: 83048, г. Донецк, ул. Университетская, 77
Тел. (062) 311-42-88, факс (062) 311-43-09
E-mail: office.iepd@nas.gov.ua
<http://www.iepd.dn.ua>

ДО ВІДОМА АВТОРІВ

Розвиток економіки і зміцнення суспільного господарського порядку є одним із першочергових завдань стабілізаційних процесів в Україні. Саме такій широкій проблематиці досліджень економіки та права присвячено академічне видання – журнал «Економіка та право».

Засновники журналу – Національна академія наук України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» Міністерства освіти і науки України.

Тематична спрямованість – публікація наукових статей щодо широкого спектра теоретичних і прикладних проблем економіки та права, оглядових і дискусійних статей.

У порядку міжнародного книгообміну (за запитом) через Національну бібліотеку України ім. В.І. Вернадського журнал одержують Бібліотека Конгресу США, бібліотеки Каліфорнійського і Токійського університетів, наукові бібліотеки Російської Федерації, Білорусі, Польщі, Болгарії, Чехії, В'єтнама та інших країн.

Редакція приймає написані спеціально для журналу статті, які раніше ніде не публікувалися. Кількість авторів статті, як правило, не повинна перевищувати трьох осіб.

Статті аспірантів, здобувачів повинні мати рекомендацію наукового керівника. Статті публікуються мовою оригіналу (українською або російською). Обсяг статті не повинен перевищувати 12 стандартних машинописних сторінок (30 рядків на сторінці, 2000 знаків).

Тексти анотації подаються на окремих аркушах російською, українською та англійською мовами за формою: прізвище, ім'я, по батькові авторів (а), назва статті, текст (об'єм – до 0,5 с.).

Статті приймаються на електронних носіях з обов'язковим роздруком у файлах формату редактора Word.

До статті додаються рецензія, дані про авторів: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи (офіційна назва установи), службова й домашня адреса, контактний телефон і електронна адреса автора.

До статті додається також авторське резюме (розширена анотація) обсягом 200-250 слів англійською та мовою оригіналу статті.

Перелік літературних джерел (список літератури) подається загальним списком у кінці рукопису і складається в порядку черговості посилань у тексті мовою оригіналу. Посилання на джерело подається у квадратних дужках.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, цитат та іншої інформації відповідальність несе автор.

Редакція залишає за собою право скорочувати статті, вносити редакційні правки.

Періодичність випуску журналу – 3 номери на рік.

Строк подання статей – до 15 лютого, 15 червня, 15 жовтня.

Редколегія запрошує до авторської участі науковців, викладачів, працівників підприємств, правоохоронні та господарські органи, представників ділових кіл.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Развитие экономики и укрепление общественного хозяйственного порядка является одной из первостепенных задач стабилизационных процессов в Украине. Именно такой широкой проблематике исследований экономики и права посвящено академическое издание – журнал «Экономика и право».

Основатели журнала – Национальная академия наук Украины, Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет» Министерства образования и науки Украины.

Тематическая направленность – публикация научных статей по широкому спектру теоретических и прикладных проблем экономики и права, обзорных и дискуссионных статей.

В порядке международного книгообмена (по запросам) через Национальную библиотеку Украины им. В.И. Вернадского журнал получают Библиотека Конгресса США, библиотеки Калифорнийского и Токийского университетов, научные библиотеки Российской Федерации, Беларуси, Польши, Болгарии, Чехии, Вьетнама и других стран.

Редакция принимает написанные специально для журнала статьи, которые раньше нигде не публиковались. Количество авторов статьи, как правило, не должно превышать трех человек.

Статьи аспирантов, соискателей должны иметь рекомендацию научного руководителя.

Статьи публикуются на языке оригинала (украинском или русском). Объем статьи не должен превышать 12 стандартных машинописных страниц (30 строк на странице, 2000 знаков). Статья должна быть подписана автором (ами).

Тексты аннотации представляются на отдельных листах на русском, украинском и английском языках по форме: Ф.И.О. авторов (а), название статьи, текст (объем – до 0,5 с.).

Статьи принимаются на электронных носителях с обязательной распечаткой в файлах формата редактора Word.

К статье прилагаются рецензия, данные об авторах: Ф.И.О., научная степень, ученое звание, должность, место работы (официальное название учреждения), служебный и домашний адрес, контактный телефон и электронный адрес автора.

К статье прилагается также авторское резюме (расширенная аннотация) объемом 200-250 слов на английском и на языке оригинала статьи.

Перечень литературных источников (список литературы) дается общим списком в конце рукописи и составляется в порядке очередности ссылок в тексте на языке оригинала. Ссылка на источник дается в квадратных скобках.

За точность цифр, географических названий, собственных имен, цитат и другой информации ответственность несет автор.

Редакция оставляет за собой право сокращать статьи, вносить редакционные правки.

Периодичность выпуска журнала – 3 номера в год. Срок представления статей – до 15 февраля, 15 июня, 15 октября.

Редколлегия приглашает к авторскому участию научных сотрудников, преподавателей, работников предприятий, правоохранительные и хозяйственные органы, представителей деловых кругов.

Наукове видання

Національна академія наук України
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
Державний вищий навчальний заклад
«Донецький національний технічний університет»
Міністерства освіти і науки України

ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО

1(38)2014

Науковий журнал

Відповідальний за видання *В. П. Журавський*

Редактор *В. П. Журавський*

Адреса редакції:
Україна, 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77
Інститут економіко-правових досліджень НАН України
тел. (062) 311-42-88
E-mail: economiclaw.dn@gmail.com
<http://www.economiclaw.dn.ua>

Підписано до друку 01.07.2014. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 16,97. Наклад 100 прим. Зам. № 112.

Оригінал-макет підготовлено і надруковано в ТОВ «Каштан»
83017, м. Донецьк, б. Шевченка, 29.

Свідectво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 1220 від 05.02.2003 р.